

2014•2015
FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE WETENSCHAPPEN
*master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur*

Masterproef

De rapportering door de externe auditor over de interne beheersing bij
Belgische beursgenoteerde ondernemingen

Promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Stijn Maes

*Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische
wetenschappen: handelsingenieur*

2014•2015

FACULTEIT BEDRIJFSECONOMISCHE
WETENSCHAPPEN

*master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur*

Masterproef

De rapportering door de externe auditor over de interne
beheersing bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen

Promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Stijn Maes

*Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de toegepaste economische
wetenschappen: handelsingenieur*

Woord vooraf

Van dit woord vooraf wens ik gebruik te maken om de mensen te bedanken die hebben bijgedragen aan het tot stand komen van deze masterproef.

Vooreerst wens ik mijn ouders te bedanken voor de steun om mij hierbij met raad en daad bij te staan.

Vervolgens wil ik mijn promotor Prof. Dr. Roger Mercken danken voor de kritische opmerkingen, suggesties en ondersteuning. Zonder zijn inbreng zou het zeker niet mogelijk geweest zijn deze masterproef tot een goed einde te brengen.

Daarnaast wens ik de heren Luc Verrijssen en Dominique Roux te bedanken voor hun interview waardoor de theoretische elementen uit deze masterproef een meer praktische invulling kregen.

Samenvatting

In deze masterproef deden we onderzoek naar de mate waarop bij beursgenoteerde Belgische ondernemingen de interne beheersing betrokken wordt in de rapportering van de externe auditor.

De masterproef start in hoofdstuk I met de inleiding en de probleemstelling. Zo worden de belangrijkste problemen die ontstaan bij zwakke interne beheersing over de financiële rapportering besproken. Zo is de audit-fee voor de onderneming hoger als de interne beheersing zwakker is (Smith, Thiras & Vichitlekarn, 2000). De externe auditor moet namelijk meer eigen controles uitvoeren om het gebrek aan interne beheersing te compenseren (Asare Kwaku & Wright, 2012 en ISA 315, 2009). Bovendien is de financiële verslaggeving minder betrouwbaar (Ashbaugh, Skaife et al., 2007 en Doyle et al., 2007), zijn er mogelijk meer problemen met de integriteit bij het management (Smith, Thiras en Vichitlekarn, 2000) en met de controle van de boekhoudprocedures. Daarnaast schatten investeerders een lagere earnings-kwaliteit in (He en Thornton, 2013). Bovendien is gebleken dat ondernemingen met een zwakke interne beheersing minder winstgevend zijn, complexer zijn en meer van auditor wisselen. In het algemeen zijn zij kleiner maar groeien de verkopen sneller (Krishnan, 2005).

In hoofdstuk II volgt een uitgebreide bespreking van de interne beheersing. De interne beheersing maakt het mogelijk voor de onderneming om de geïdentificeerde ondernemingsrisico's te beperken. De inschatting van de interne beheersing is de start van iedere controle-opdracht van de externe auditor (Asare, Kwaku en Wright, 2012). De definitie van de interne beheersing is volgens Committee of Sponsoring Organisation [COSO] (D'Aquila, 2013): de maatregelen die door het bestuursorgaan worden genomen op bestuurlijk en operationeel niveau om de doelstelling van de onderneming te realiseren. Hierbij wordt er gefocust op drie categorieën: betrouwbaarheid, wet- en regelgeving, effectiviteit en efficiëntie van de operaties. De belangrijkste doelstelling van de interne beheersing is de onderneming de mogelijkheid te verschaffen om in te spelen op geïdentificeerde ondernemingsrisico's (ISA 315, 2009). Wel zijn er ook mogelijk nadelen verbonden aan bepaalde vormen van interne beheersing. Een kosten-batenanalyse van de interne beheersingsmaatregelen is aangewezen. Bovendien geeft de interne beheersing slechts een redelijke mate van zekerheid, kan hij worden omzeild, zijn er foutieve risico-inschattingen mogelijk en is het opstellen van een goede interne beheersing soms moeilijk voor kleinere ondernemingen. De componenten van de interne beheersing worden beschreven in COSO(2013). Zo spelen de doelstellingen met betrekking tot de operaties, rapportering en de wet- en regelgeving een cruciale rol gedurende de gehele interne beheersing. Daarnaast is er de risicobepaling, de controle-omgeving en de monitoring

(COSO, 2013). De interne beheersing vindt plaats op vier lagen: het entity level, de departementen, de operaties en de verschillende functies.

In hoofdstuk III wordt er een beschrijving gegeven van de externe controle. Deze externe controle heeft als doel met een redelijke mate van zekerheid te kunnen verklaren dat de financiële overzichten geen afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van fouten of fraude (ISA 200 (2009) artikel 1 4° koninklijk besluit[KB] betreffende de plichten van de ondernemingsrevisoren). Het Wetboek van Vennootschappen legt alle grote vennootschappen op een commissaris aan te stellen voor de externe audit. De interne audit is wettelijk meestal niet verplicht. Wel raadt de Corporate Governance Code 2009 beursgenoteerde ondernemingen aan een interne audit in te stellen. Uit ISA 265 en 315 (2009) blijkt dat de externe auditor verplicht is om de interne beheersing over de financiële rapportering te testen en gebreken in die interne beheersing aan de raad van bestuur, het auditcomité en het management mee te delen (ISA 315, 2009 & corporate governance code, 2009) en eventueel in de controleverklaring op te nemen. De externe auditor steunt op het systeem van interne beheersing over de financiële rapportering bij zijn onderzoek van de getrouwheid van de jaarrekening IBR(1998) en ISA 315 (2009). Wij bespreken dan ook verschillende controletechnieken en een framework om de interne beheersing te testen en gaan in op onderzoeken gevoerd door de toezichthouders op het werk van de externe auditor. Hieruit bleek dat externe auditors de interne beheersing soms onvoldoende testen, wat onder andere wordt veroorzaakt door een gebrek aan inzicht, slechte steekproeven of het niet genoeg testen van de betrouwbaarheid gedurende de hele relevante periode. Wij toetsten dit ook af bij de externe auditor. De belangrijkste elementen uit het wetboek van vennootschappen en de corporate governance code met betrekking tot de interne beheersing worden besproken, waarbij vooral de link tussen de interne beheersing over de financiële rapportering, het auditcomité en de externe auditor wordt benadrukt.

In hoofdstuk IV wordt de onderzoeksvraag verder uitgediept. We starten eerst met een bespreking van de ondernemingskenmerken en kenmerken van de auditor die de interne beheersing over de financiële rapportering volgens eerder onderzoek zouden beïnvloeden. Hier komen vier elementen tot uiting. Ten eerste de ondernemingsstructuur, waarbij vooral wordt gekeken naar de grootte, de leeftijd en het aantal segmenten van de onderneming. Ten tweede de financiële resultaten, vooral de ROA, de grootte van winst/verlies en de financiële gezondheid. Ten derde het kenmerk extreme groei van de verkopen. Ten vierde kenmerken van de externe auditor, zoals de grootte van het audit-onderneming en de audit-fee.

Hoofdstuk V bevat het empirisch onderzoek van Belgische beursgenoteerde ondernemingen. We starten met een beschrijving van de data-verzameling. Vervolgens is er een bespreking van de verklaringen die worden gegeven door de externe auditor. Zo concluderen we dat er 8 op 156 ondernemingen zijn waarin zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd. Dit is

dus eerder uitzonderlijk maar het gaat natuurlijk om beursgenoteerde ondernemingen. In dergelijke gevallen wordt er meestal een verklaring zonder voorbehoud gegeven, maar met een paragraaf ter benadrukking. Eveneens zijn er oordeelonthoudingen en een verklaring met voorbehoud.

Daarnaast volgt er een beschrijving van de verschillende sectoren waarin de beursgenoteerde ondernemingen vooral actief zijn. Dit blijkt vooral de financiële en verzekeringssector te zijn. Ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing blijken vooral actief in de groot-en detailhandel. Vervolgens gaan we nader in op de werking van het auditcomité. Wij bespreken de populatie aan de hand van een beschrijvend onderzoek.

Daarna gaan we aan de hand van een binaire logistische regressie na of een aantal in de literatuur onderzochte kenmerken een significant verband hebben met gesignaleerde tekorten in de interne beheering. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat er hierbij voor de Belgische beursgenoteerde ondernemingen geen significant verband kan worden vastgesteld tussen de complexiteit van de onderneming, ondernemingsgrootte, de financiële resultaten, de financiële gezondheid, een extreem sterke groei van de verkopen, de audit-fee of de grootte van de audit-onderneming en een gesignaleerde zwakke interne beheersing. Daarna gaan we dieper in op de acht ondernemingen met gesignaleerde zwakheden in de interne beheersing.

Tenslotte onderzoeken we waarom deze in de literatuur aangehaalde verbanden geen significante invloed blijken te hebben bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen. Waarom is er een dergelijke lage rapportering van zwakheden in de interne beheersing? We kijken hiervoor naar de omgeving van ons onderzoek, de reputatie en kenmerken van de beursgenoteerde ondernemingen.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk I.	Inleiding en probleemstelling	1
Hoofdstuk II.	Interne beheersing	5
II.1	Definitie van de interne beheersing	5
II.2	Het doel van de interne beheersing	6
II.3	Componenten van de interne beheersing:	8
II.3.1.	Control environment.....	8
II.3.2.	Risk assessment	10
II.3.3.	Control activities	11
II.3.4.	Informatie en communicatie	11
II.3.5.	Monitoring.....	11
II.4	Schets van het wettelijke kader van interne beheersing	12
II.4.1.	Wetboek van vennootschappen.....	12
II.4.2.	Belgische corporate governance principes	13
Hoofdstuk III.	Externe controle	15
III.1	De vraag naar auditdiensten	15
III.1.1.	Agency-theorie	16
III.1.2.	Informatietheorie	16
III.1.3.	Verzekeringstheorie.....	16
III.2	Testen van de interne beheersing.....	17
III.2.1.	Het toetsen van de interne beheersing.....	17
III.2.2.	Controletechnieken	17
III.2.3.	Framework om de interne beheersing te testen	19
III.2.4.	Testen van de interne beheersing in de praktijk	22
III.2.5.	De effectiviteit van het testen door de externe auditors door de toezichhouders 25	
III.3	Controleverslag.....	28
III.3.1.	Oordeel van de auditor	29
Hoofdstuk IV.	Onderzoeksvragen	31
IV.1	Ondernemingskenmerken die de interne beheersing beïnvloeden	31
IV.1.1.	De ondernemingsstructuur	32

IV.1.2.	De financiële resultaten	32
IV.1.3.	De extreme groei van de verkopen.....	32
IV.1.4.	De eigenschappen van de auditor.....	33
IV.2	Onderzoeksvragen.....	33
Hoofdstuk V.	Empirisch onderzoek	35
V.1	Data-verzameling.....	35
V.2	Verklaring van de auditor	37
V.3	Sectoren	44
V.4	Auditcomité.....	45
V.4.1.	Data-onderzoek naar het auditcomité	45
V.4.2.	Bespreking van de communicatie naar het auditcomité.	46
V.5	Beschrijvend onderzoek naar de kenmerken	46
V.5.1.	Ondernemingskenmerken	48
V.5.2.	Financiële resultaten.....	51
V.5.3.	De extreme groei van de verkopen.....	54
V.5.4.	Eigenschappen van de auditor	55
V.6	Binaire logistische regressie.....	57
V.7	Bespreking van ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing	60
V.7.1.	Ondernemingen met zwakheden in interne beheersing	60
V.7.2.	De ondernemingsstructuur	63
V.7.3.	De financiële resultaten	64
V.7.4.	De extreme groei van de verkopen.....	65
V.7.5.	De eigenschappen van de auditor.....	65
Hoofdstuk VI.	Besluiten.....	67
VI.1	Onderzoeksvragen.....	67
VI.2	Lage rapportering van zwakheden in de interne beheersing verklaard	72
VI.2.1.	Omgeving	72
VI.2.2.	Reputatie	74
VI.2.3.	Kenmerken van Belgische beursgenoteerde ondernemingen	75
VI.3	Verder onderzoek.....	76
Bronnen	77

Bijlage I B
Bijlage II J
Bijlage III N
Bijlage IV R
Bijlage V V
Bijlage VI ZZ

Figurenlijst

Figuur 1: COSO 2013	8
Figuur 2 Asare et al.(2013).....	20
Figuur 3 AFM (2014).....	25
Figuur 4: model	31

Tabellenlijst

Tabel 1: Beursindex.....	35
Tabel 2: Controleverklaringen	37
Tabel 3: Verklaringen & index	39
Tabel 4: Testen: verklaringen & index.....	39
Tabel 5: Verklaringen & Big4	40
Tabel 6: Testen: verklaringen & Big4	40
Tabel 7: Verklaringen & Extreme groei van de verkopen.....	41
Tabel 8: Testen: verklaringen & Extreme groei van de verkopen	41
Tabel 9: Verklaringen & Wettelijk Groot	42
Tabel 10: Testen: verklaringen & Wettelijk Groot	42
Tabel 11: Verklaringen & Financiële moeilijkheden.....	43
Tabel 12: Testen: verklaringen & Financiële moeilijkheden	43
Tabel 13: Sector.....	44
Tabel 14: Auditcomité	45
Tabel 15: Auditcomité & ICW	45
Tabel 16: Groepsstatistieken.....	47
Tabel 17: T-test	47

Tabel 18: Ondernemingskenmerken & ICW	48
Tabel 19: Ondernemingskenmerken.....	48
Tabel 20: Grootte & ICW	49
Tabel 21: Testen Grootte & ICW	49
Tabel 22: Grootte kenmerken(1)	50
Tabel 23: Grootte kenmerken (2)	50
Tabel 24: Grootte	50
Tabel 25: Index & ICW	51
Tabel 26: Testen Index & ICW	51
Tabel 27: Financiële resultaten & ICW	51
Tabel 28: Financiële resultaten.....	52
Tabel 29: Financiële moeilijkheden & ICW	52
Tabel 30: Testen Financiële moeilijkheden & ICW	52
Tabel 23: Financiële moeilijkheden	53
Tabel 32: Extreme groei van de verkopen & ICW	54
Tabel 33: Testen Extreme groei van de verkopen & ICW	54
Tabel 34: Extreme groei van de verkopen	55
Tabel 35: Audit-fee & ICW	55
Tabel 36: Big4	55
Tabel 37: Big4 & ICW.....	56
Tabel 38: Testen Big4 & ICW	56
Tabel 39: Big4 kenmerken (1)	56
Tabel 40: Big4 kenmerken (2)	57
Tabel 41: regressiemodel summary	58

Tabel 42: Hosmer and Lemeshow Test	58
Tabel 43: Classificatie Tabel.....	58
Tabel 44: Regressie	59
Tabel 45: Ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing	60
Tabel 46: Ondernemingsstructuur	63
Tabel 47: Financiële resultaten.....	64
Tabel 48: Extreme groei van de verkopen	65
Tabel 49: Eigenschappen van de auditor	65
Tabel 50: Gemiddeld aantal ondernemingen	75
Tabel 51: Auditor	75

Hoofdstuk I. Inleiding en probleemstelling

Gerapporteerde problemen met de interne beheersing kunnen een grote invloed hebben op de onderneming en haar omgeving. In extreme gevallen kan het rapporteren over zwakheden in de interne beheersing zelfs leiden tot continuïteitsproblemen. Daarnaast is er een hogere kans op fraude (Smith, Thiras en Vichitlekarn, 2000) en blijken ondernemingen met een zwakke interne beheersing in het algemeen ook minder winstgevend (Krishnan, 2005).

Problemen in de interne beheersing kunnen een weerslag hebben op verschillende stakeholders van de onderneming. Zo zal indien de interne beheersing geen materiële gebreken vertoont de inschatting van het risico door de auditor lager zijn, wat toelaat de audit met minder substantiecontroles uit te voeren. De audit-fee voor de onderneming ligt hoger als de interne beheersing zwakker is (Smith, Thiras & Vichitlekarn, 2000). De risico's voor de externe auditor om de continuïteit van de onderneming en de getrouwheid van de jaarrekening in te schatten liggen dan namelijk veel hoger. Indien de externe auditor materiële gebreken in de interne beheersing vaststelt zal deze op zoek gaan naar controlemethodes om de interne beheersing te compenseren (Asare Kwaku & Wright, 2012 en ISA 315, 2009). Hammersley, Myers en Shakespeare (2008) geven aan dat deze extra werkzaamheden tot een hogere audit-fee bijdragen. Ook hebben volgens Ashbaugh, Skaife et al., 2007 en Doyle et al., 2007 ondernemingen met een zwakke interne beheersing een lagere rapporteringskwaliteit door fouten in het jaarverslag die niet door de auditor werden opgemerkt, waardoor deze verslaggeving minder betrouwbaar is voor de gebruikers zoals investeerders, schuldeisers, enzovoort. Hammersley, Myers en Shakespeare (2008) stellen dat zwakke interne beheersing kan leiden tot problemen van integriteit bij het management, problemen met de controle van de boekhoudprocedures en tot onvoldoende documentatie over de controle van effectieve transacties. Ook bleek volgens He en Thornton (2013) dat als materiële zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd deze ondernemingen een lagere door de investeerders verwachte earnings-kwaliteit hebben. Dit zal dus mogelijke investeerders in de onderneming afschrikken. Daarenboven stellen Ashbaugh-Skaife et al. (2007) dat zwakke interne beheersing bij veel investeerders het gevoel van structurele problemen oproept. Dit stelt hun vertrouwen in de onderneming op de proef. In een extreem geval zouden zij de onderneming dan ook tot liquidatie dwingen uit vrees niets van hun investering terug te verdienen. Bovendien is gebleken dat ondernemingen met een zwakke interne beheersing minder winstgevend zijn, complexer en meer van auditor wisselen. In het algemeen zijn zij kleiner maar groeien de verkopen sneller. (Krishnan, 2005). Het IBR (1998) geeft aan dat gebreken in de interne beheersing een invloed kunnen hebben op de opinie in de controleverklaring. (IBR, 1998). Een dergelijke verklaring kan dan ook een negatieve invloed hebben op het vertrouwen in de onderneming. Zo kan men zich vragen stellen over de continuïteit van de onderneming (IBR, 1998). Dit kan leiden tot

problemen met investeerders, schuldeisers en eventueel zelfs de overheid. In het extreme geval kan dit zelfs de falings van een onderneming inzetten.

Smith, Thiras en Vichitlekarn (2000) benadrukken dat een sterk systeem van interne beheersing managementfraude helpt te vermijden daar een sterk systeem van interne beheersing moeilijker te negeren is (beperkte management override mogelijkheden) en meer energie van de fraudeur vraagt om te frauderen (Smith, Thiras & Vichitlekarn, 2000). Goede interne beheersing maakt het ook moeilijker om continuïteitsproblemen te verdoezelen.

Een slechte interne beheersing is dus in eerste instantie nadelig voor het onderneming. Het vertrouwen in de onderneming is laag. Dit leidt tot minder investeringen, een hoge audit-fee en het moeilijker verkrijgen van een lening. Daarnaast is de onderneming waarschijnlijk minder efficiënt en effectief (en dus minder winstgevend) en is er een hogere kans op fraude en continuïteitsproblemen.

Dit maakt het voor de externe auditor en andere stakeholders interessant om de ondernemingseigenschappen te achterhalen die kunnen wijzen op een zwakke interne beheersing. In dit onderzoek proberen we dan ook volgende onderzoeksvraag te beantwoorden: ***Wat zijn de kenmerken van ondernemingen waarvan de auditors vinden dat er materiële tekorten zijn in de interne beheersing over de financiële rapportering?***

We starten dit onderzoek in hoofdstuk II met een bespreking van de interne beheersing. Hiervoor maken we gebruik van literatuur over de interne beheersing. Verder bespreken we ook de relevante standaarden die worden besproken in de ISA's, de Belgische wetgeving en de corporate governance code. Daarnaast bespreken we ook het model van het Committee of Sponsoring Organisation [COSO] voor het opstellen van de interne beheersing. Bovendien vullen we deze elementen aan met opmerkingen uit praktijkinterviews.

In hoofdstuk III bespreken we de relevante elementen van de externe controle met betrekking tot de interne beheersing. We onderzoeken eerst de vraag naar auditdiensten en vooral naar de interne beheersing. Daarna volgt er een bespreking van de manier van testen van de interne beheersing door de externe auditor, hiervoor maken we gebruik van de relevante ISA's, literatuurmodellen en de praktijkinterviews. Vervolgens bespreken we enkele studies van buitenlandse en de overkoepelende toezichthouders over de audit-kwaliteit met betrekking tot de interne beheersing en de reactie hierop gegeven door de externe auditors. Het hoofdstuk sluiten we af met na te gaan welke invloed zwakheden in de interne beheersing hebben op de controleverklaring van de externe auditor.

De verdere uitwerking van de onderzoeksvraag in deelvragen volgt in hoofdstuk IV. Hierin starten we met het uitwerken van een model om de verschillende invloeden aangehaald in de literatuur visueel voor te stellen. Vervolgens bespreken we de invloeden van de ondernemingskenmerken, de financiële resultaten, de extreme groei van de verkopen en de auditorkenmerken. Daarna ontwikkelen we verder de onderzoeksvragen om de invloed van de verschillende kenmerken te onderzoeken.

In hoofdstuk V volgt het empirische onderzoek waarin we starten met de data-verzameling. Hierna bespreken we auditoordelen die voorkomen, de sectoren en het auditcomité in de praktijk. Vervolgens bespreken we de ondernemingskenmerken, de financiële resultaten, de extreme groei van de verkopen en de auditorkenmerken aan de hand van de populatie. Verder onderzoeken we de ondernemingen waarbij zwakheden in de interne beheersing werden gerapporteerd. We sluiten het hoofdstuk af met het uitvoeren van een binaire logistische regressie om de richting en significantie van deze kenmerken na te gaan bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen.

We sluiten die onderzoek af in hoofdstuk VI met de verschillende besluiten. We starten met het beantwoorden van de onderzoeksvragen aan de hand van het empirisch onderzoek in hoofdstuk V en de praktijkinterviews. Hierna zoeken we enkele verklaringen voor de opvallende elementen uit ons onderzoek.

Gedurende het onderzoek maken we gebruik van twee interviews met auditors over de praktijksituatie. Een eerste interview werd afgenomen van de heer Dominique Roux, partner bij Deloitte. Het tweede interview werd afgenomen bij de heer Luc Verrijssen. Hij is naast auditpartner bij KPMG eveneens lid van verschillende commissies binnen het IBR, zoals de raad van instituten, de kwaliteitscommissie en de stagecommissie.

Hoofdstuk II. Interne beheersing

De interne beheersing stelt de onderneming in staat om de geïdentificeerde ondernemingsrisico's te beperken. Dergelijke risico's kunnen betrekking hebben op de betrouwbaarheid van de financiële verslaggeving, de effectiviteit en efficiëntie van de activiteiten en de naleving van de van toepassing zijnde wet- en regelgeving (ISA 315, 2009).

De interne beheersing is afhankelijk van de omvang en complexiteit van de onderneming. Kleinere ondernemingen zullen namelijk minder gestructureerde en eenvoudiger middelen en werkwijzen gebruiken (ISA 315, 2009).

II.1 Definitie van de interne beheersing

Interne beheersing wordt door zowel door Groffils, Acke, Christiaens, De Samblanx, Lebrun, & Van Bael (z.d.) als het Committee of Sponsoring Organisation [COSO] (D'Aquila, 2013) beschreven als de maatregelen die door het bestuursorgaan worden genomen op bestuurlijk en operationeel niveau om de doelstelling van de onderneming te realiseren. Hierbij wordt er gefocust op drie categorieën: betrouwbaarheid, naleven van de wet- en regelgeving, effectiviteit en efficiëntie van de operaties. De betrouwbaarheid van de financiële rapportering geldt zowel voor interne beslissingen als voor externe doeleinden. De externe auditor moet voor een deel voortgaan op wat er intern al is gecontroleerd in het kader van risicobeheersing (Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012 en ISA 315, 2009). Het is immers voor de externe auditor onmogelijk om alle controles te vervangen door eigen werk. Vervolgens is er de link met de wetgeving en de regulators. Gebeurt alles met andere woorden volgens de geldende wetten en regels, zoals proactief fraude proberen te vermijden en het vermijden van diefstal van activa. Verder moet men nagaan of alles gebeurt in overeenstemming met de Belgische wetgeving, de Belgian General Accepted Accounting Principles [GAAP], de International Financial Reporting Standards [IFRS], enzovoort. (Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012 en ISA 315, 2009). Ook wordt de effectiviteit en efficiëntie van de operaties nagegaan. Hierbij kijkt men naar de ondersteuning van de organisatiedoelen en het succesvol implementeren van de ondernemingsstrategie (Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012).

Mijnheer D. Roux (interview 05/05/2015) gaf aan dat een goede interne beheersing volgens hem zo is opgebouwd dat onderliggende basisprocessen, zoals de verkoop en voorraadbeheer goed onderbouwd zijn. Daarnaast is er nood aan een voldoende toezicht door de raad van bestuur.

Het is volgens Groffils et al. (z.d.) dan ook te benadrukken dat interne beheersingsmaatregelen geïntegreerd moeten zijn in het organisatieproces. Alhoewel het organisatieproces vertrekt vanuit de top zijn alle werknemers direct of indirect betrokken (Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012). Hieruit volgt dan ook dat met betrekking tot de opvolging van de strategische beslissingen en de kwalitatieve uitvoering van de interne beheersing, dat de gehele organisatie moet worden betrokken en niet enkel de financiële rapportering. Het personeel moet volgens Dries, Van Brussel en Willekens (2011) het nut van de interne beheersingsprocedures duidelijk inzien en zodoende voldoende gemotiveerd zijn om de procedures naar behoren uit te voeren. Als deze betrokkenheid niet gecreëerd wordt kunnen procedures een gevoel van wantrouwen vanuit het management naar het personeel toe opwekken. Waardoor het personeel gedemotiveerd wordt en het de procedures niet naar behoren uitvoert (Dries et al. 2011).

II.2 Het doel van de interne beheersing

De interne beheersing verschaft de onderneming de mogelijkheid om in te spelen op geïdentificeerde ondernemingsrisico's die een bedreiging vormen voor het bereiken van haar doelstellingen (ISA 315, 2009). Ondanks de baten heeft de interne beheersing ook nadelen en is een kosten-batenanalyse nodig.

II.2.1.A Kosten-batenanalyse

In het ontwikkelen van de interne beheersing dient de onderneming voldoende rekening te houden met de kosten en de baten van de maatregelen. Vooreerst kan het zijn dat bepaalde kosten voor het bewaken van de activa niet opwegen tegen de baten, bijvoorbeeld zal men naar alle waarschijnlijkheid juwelen beter wensen te beveiligen dan kiezelstenen. Ook moet men investeren in het meekrijgen van het personeel in het interne beheersingsverhaal. (Dries et al. 2011).

II.2.1.B Redelijke mate van zekerheid

Ondanks een hoge mate van effectiviteit van de interne beheersing kan er slechts een mate van redelijke zekerheid worden gegeven dat de doelstellingen worden gehaald (ISA 315, 2009). De zekerheid wordt beïnvloed door de inherente beperkingen van de interne beheersing. Zo kan het management een besluit nemen op basis van foutieve beoordelingen. Bovendien zijn er ook de mogelijke al dan niet moedwillige menselijke fouten die de interne beheersingsprocedures kunnen verstoren (ISA 315, 2009). Een interne beheersingsmaatregel kan door een fout in de opzet niet de gewenste bescherming bieden. Daarnaast kan de procedure niet werken door het feit dat diegene die deze moet uitvoeren het doel niet begrijpt of nalatig is in de uitvoering van de procedures of indien er samengespannen wordt. Het is het eveneens mogelijk dat de interne controle moedwillig wordt doorbroken door het management (COSO, 2013).

II.2.1.C Omzeiling

Door samenspanning van twee of meer personeelsleden of door het ongepast doorbreken van de interne beheersingsmaatregelen door het management kan de interne beheersing worden omzeild (COSO, 2013 en ISA 315,2009). Indien de aankoop- en verkoopafdeling een collusie aangaan is het voor hen bijvoorbeeld mogelijk producten te verkopen zonder dat deze worden geregistreerd. Op deze wijze zouden ze er in slagen de opbrengst voor deze verkopen hun toe-eigenen en de kosten voor het onderneming te laten (ISA 315, 2009). Eveneens kunnen bepaalde procedures die beperkingen in het gebruik van bepaalde fondsen moeten garanderen worden uitgeschakeld, waardoor het management bijvoorbeeld in staat is om aankopen te doen boven de kredietlimiet zonder medeweten van de aandeelhouders (ISA 315, 2009).

II.2.1.D Foutieve risico inschattingen

Het management zou het oordeel van de interne beheersing kunnen vervormen door de aard en de grootte van de aanvaarde risico's te vergroten. Met als gevolg dat de interne controle geen onderzoek kan doen dat een redelijke zekerheid biedt (ISA 315, 2009).

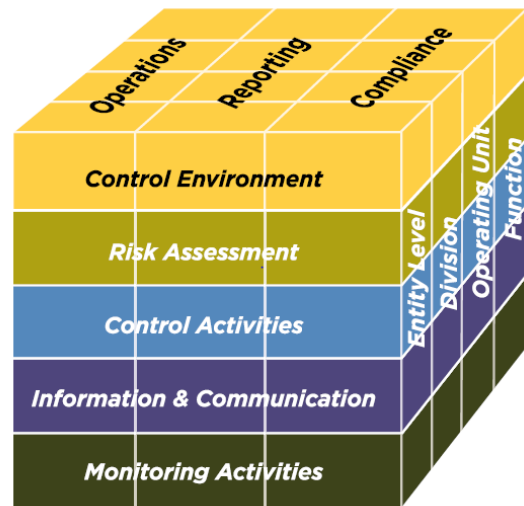
II.2.1.E Kleinere ondernemingen

Voor kleinere entiteiten maakt ISA 315 (2009) twee opmerkingen. Ten eerste hebben kleine ondernemingen vaak minder werknemers, hierdoor is het moeilijker een doorgedreven functiescheiding uit te voeren. Daarentegen is een eigenaar beter in staat om op effectievere wijze toezicht te voeren. Waardoor de eigenaar de beperkte mogelijkheden voor functiescheiding zou kunnen compenseren (ISA 315,2009).

Ten tweede merkt ISA 315 (2009) op dat deze eigenaar-bestuurder wel beter in staat is de interne beheersingsmaatregelen te doorbreken door het minder gestructureerde systeem van de interne beheersing. Daarom dient de auditor hiermee rekening te houden bij het bepalen van de risico's op een afwijking van materieel belang door fraude (ISA 315, 2009 & CPAB, 2013).

II.3 Componenten van de interne beheersing:

Vermits de interne beheersing een continu proces is dienen alle componenten aan elkaar gelinkt te zijn en elkaar op continue wijze te beïnvloeden. Zoals aangegeven op figuur 1 spelen de drie eerder genoemde doelstellingen met betrekking tot de operaties, rapportering en de wet- en regelgeving een cruciale rol gedurende de gehele interne beheersing. COSO (2013) ziet 5 lagen: controle-omgeving, risicobepaling, controle-activiteiten, informatie- en communicatieprocessen

Figuur 1: COSO 2013

en tenslotte monitoring van de effectiviteit van het gehele interne beheersingssysteem. (COSO, 2013 & Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012 & Groffils et al. ,z.d.)

Al deze controles vinden volgens COSO (2013) plaats doorheen de gehele organisatie. Zoals te zien op figuur 1 spreekt COSO van vier niveaus: het entity level oftewel het top niveau, de verschillende departementen, de operaties en de verschillende functies.

II.3.1. Control environment

De controle-omgeving bestaat uit de standaarden, processen en structuren die de basis vormen voor het uitvoeren van de interne beheersing doorheen de onderneming (COSO, 2013). De interne beheersing start bij de leidinggevenden binnen de organisatie zoals de raad van bestuur, het auditcomité en het management. Deze leiders bepalen de richting en hoe er wordt omgegaan met de interne beheersing. Als met andere woorden de 'toon aan de top' niet goed is met betrekking tot bijvoorbeeld interne beheersing zal deze waarschijnlijk ook door het personeel niet goed worden uitgevoerd (COSO 2013 & Gramling, Rittenberg en Johnstone ,2012 & Groffils et al., z.d., ISA 315, 2009).

Het belang van de controle omgeving kwam ook duidelijk aan bod gedurende de praktijkinterviews. Zo gaf mijnheer D. Roux (interview 05/05/2015) aan dat veel af hangt van de stijl van de raad van bestuur en het management. Als de focus van de raad van bestuur en het management ligt bij de interne beheersing en dit tot een goed einde willen brengen zullen er zich minder problemen voordoen.

Volgens COSO (2013) kunnen we zeven principes onderscheiden voor een effectieve controle-omgeving(Gramling, Rittenberg en Johnstone ,2012, D'Aquila, 2013 & ISA 315, 2009).

II.3.1.A Integriteit en ethische waardes

Deze worden ontwikkeld en uitgedragen door het topmanagement. Bovendien beïnvloeden de integriteit en ethische waardes de effectiviteit, het beheer en de monitoring van de interne beheersingsmaatregelen. Een goede communicatie hierover is noodzakelijk (ISA 315, 2009). Dries et al. (2011) geven aan dat een goede communicatie leidt tot een betere kennis bij het personeel van de interne beheersing en een betere uitvoering ervan.

II.3.1.B Belang van de raad van bestuur

De raad van bestuur moet zich onafhankelijk opstellen en met kennis van zaken handelen. Waarbij ISA315 (2009) volgende eigenschappen als essentieel beschouwt: hun onafhankelijkheid van het management, hun ervaring en gezag, de mate van hun betrokkenheid, de informatie die zij ontvangen, het nauwkeurig onderzoek van activiteiten, de geschiktheid van hun acties, de mate waarin moeilijke vragen worden gesteld en samen met het management worden opgevolgd en hun interactie met interne en externe auditors. Zo kan een actieve en onafhankelijke raad van bestuur invloed uitoefenen op de filosofie en werkstijl van het senior management (ISA 315, 2009).

II.3.1.C Managementfilosofie en werkingstijl

Gezien deze een ondersteuning voor de interne beheersing en de effectiviteit hiervan bieden, zijn de kenmerken van het management belangrijk zoals ook aangehaald in de interview met D. Roux (interview 05/05/2015). Bijvoorbeeld hun houding ten aanzien van het nemen en beheersen van ondernemingsrisico's, de financiële verslaggeving, de informatieverwerking, de administratieve verwerking, en het daarbij betrokken personeel (ISA 315, 2009).

II.3.1.D Organisatiestructuur

Er moet een goede organisatie zijn van de interne beheersing, waarbij er een structuur is waarbinnen de activiteiten worden gepland, uitgevoerd, beheerst en beoordeeld (ISA 315, 2009).

II.3.1.E Belang van de financiële competenties voor de rapportering

Er zijn competente medewerkers in de financiële rapportering en in de controlefuncties. Dries, Van Brussel en Willekens (2011) geven aan dat taken uitgevoerd moeten worden door personeelsleden die daarvoor over het nodige competentieniveau, de benodigde vaardigheden en de nodige kennis beschikken (ISA 315, 2009).

II.3.1.F Autoriteit en verantwoordelijkheid

Iedereen in het onderneming heeft de juiste verantwoordelijkheid en autoriteit om zijn interne beheersingstaken uit te voeren. Hiermee wil ISA315 (2009) vooral aangeven dat bevoegdheden en verantwoordelijkheden op een doordachte manier worden toegekend aan personeelsleden met de juiste competenties. Daarnaast is de wijze waarop rapporteringsstructuren en hiërarchische autorisatieniveaus worden vastgesteld van belang. Het management moet namelijk in staat zijn een goede werking te garanderen (ISA 315, 2009).

II.3.1.G Human resources

De human resources werking en beleid worden ontworpen en geïmplementeerd om effectieve interne beheersing te verkrijgen. Hierbij denkt ISA 315(2009) aan beleidslijnen en praktijken die bijvoorbeeld betrekking hebben op personeelswerving, oriëntatie, training, evaluatie, begeleiding, promotie, beloning en corrigerende maatregelen.

II.3.2. Risk assessment

Elke organisatie moet rekening houden met risico's van interne en externe aard. Het is dus belangrijk dat deze door de onderneming goed worden ingeschat (COSO 2013 & Groffils et al., z.d.). Hierbij gaat het om een dynamisch en iteratief proces om de risico's te analyseren en te identificeren. Verder vormen zij ook de basis voor de omgang met deze risico's (COSO, 2013 & D'Aquila, 2013). Hiervoor wordt er in eerste instantie gekeken naar het risico op materiële misboekingen (Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012). Wel moet er worden opgemerkt dat niet alle interne beheersingsmaatregelen relevant zijn voor de risico-inschatting van de externe auditor. Zo houdt de externe auditor rekening met de materialiteit, de significantie van het desbetreffende risico, de ondernemings-eigenschappen, de organisatiecultuur enzovoort (ISA 315, 2009). Bovendien merkt ISA 315 (2009) op dat auditors in de publieke sector vaak aanvullende verplichtingen hebben bij het rapporteren over de interne beheersing. Zo zouden ze moeten rapporteren over de naleving van de gedragscode, wet- en regelgeving en verplichtingen, met een uitgebreidere en gedetailleerde interne beheersing tot gevolg.

II.3.3. Control activities

Dit zijn het gevoerde beleid en de procedures die worden ontwikkeld om de organisatie te helpen in het bereiken van haar doelstellingen en het minimaliseren van het risico (COSO, 2013 & Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012). Deze worden uitgevoerd binnen de gehele onderneming op alle niveaus op verschillende momenten in de ondernemingscyclus (D'Aquila, 2013). Volgens Gramling, Rittenberg en Johnstone (2012) is het belangrijk dat er gebruik wordt gemaakt van preventieve controles om fouten te vermijden en dat de interne controleprocedures geïntegreerd zijn bij het ontwerp van de ondernemingsprocessen. Belangrijke controle-activiteiten (Gramling, Rittenberg en Johnstone, 2012) betreffen de verdeling van verantwoordelijkheden in het onderneming (COSO, 2013), autorisatieprocedures (waarbij enkel de specifiek aangestelde personen een transactie kunnen uitvoeren), adequate documentatie (nodig om de transacties te bewijzen), fysieke controles (zoals om activa zoals de voorraad te beschermen) en reconciliaties (controleren of info in de boekhouding overeenkomt andere registraties en met de werkelijkheid).

II.3.4. Informatie en communicatie

Via de verzameling van interne en externe informatie probeert de onderneming zijn dagelijkse controleactiviteiten uit te voeren (D'Aquila, 2013). Daarnaast helpt communicatie de medewerkers de verwachtingen met betrekking tot interne beheersing te begrijpen (D'Aquila, 2013). De gebruikte informatie heeft vooral te maken met het accountingsysteem en de methodes voor het registreren en rapporteren van de financiële transacties. Deze informatie en communicatie verloopt in twee richtingen: van het topmanagement naar het personeel en omgekeerd (COSO, 2013 & Gramling, Rittenberg en Johnstone,2012).

II.3.5. Monitoring

Deze functie geeft feedback over de vorige vier componenten van de effectiviteit van de interne beheersing. Dit kan zowel na als tijdens de controle-activiteiten plaatsvinden (Gramling, Rittenberg en Johnstone,2012). Met deze monitoring wil men vooral nagaan of alle elementen van de interne beheersing nog goed functioneren en problemen melden aan het hoger management (D'Aquila, 2013).

II.4 Schets van het wettelijke kader van interne beheersing

Hoewel de Amerikaanse Sarbanes-Oxley Act uit 2002 wellicht het bekendste document is met betrekking tot corporate governance en interne beheersing zijn voor België vooral vier bronnen relevant: het Wetboek van Vennootschappen, de International Standards on Auditing [ISA], de corporate governance code (voor beursgenoteerde ondernemingen) en de code Buysse (voor kleine niet beursgenoteerde ondernemingen). Al deze documenten geven ook een specifieke link weer met Corporate Governance in het algemeen. Hieronder worden in het kort de elementen uit de interne beheersing met betrekking tot het wetboek van vennootschappen en de corporate governance code (2009) geschetst.

II.4.1. Wetboek van vennootschappen

Volgens het Wetboek van vennootschappen artikel 526bis §4 is het auditcomité verantwoordelijk voor het toezicht op de interne beheersing van de beursgenoteerde onderneming. Daarnaast geeft dezelfde wet in §5 ook de verantwoordelijkheid aan de externe auditor om bij ernstige tekortkomingen in de interne beheersing over de financiële rapportering het auditcomité in te lichten (IBR, 2014).

Datzelfde artikel 526 bis §4 ziet het als de taak van het auditcomité toezicht te houden op de interne auditfunctie, de benoeming en het toezicht op de werkzaamheden van de externe auditor evenals de samenwerking tussen de twee.

In paragraaf 1 van artikel 526 bis van het wetboek van vennootschappen wordt bepaald dat genoteerde vennootschappen in de zin van artikel 4 van het wetboek van vennootschappen een verplichting hebben een auditcomité op te richten binnen hun raad van bestuur. Paragraaf 2 van hetzelfde artikel stelt dat het auditcomité is samengesteld uit niet-uitvoerende leden van de raad van bestuur, waarbij minstens één lid van het auditcomité een onafhankelijk bestuurder is die beschikt over de nodige deskundigheid op het gebied van boekhouding en audit. Paragraaf 3 van artikel 526 bis stelt dat vennootschappen die op geconsolideerde basis niet aan ten minste twee van de volgende drie criteria voldoen, niet verplicht zijn om een auditcomité op te richten binnen hun raad van bestuur:

- gemiddeld aantal werknemers gedurende het betrokken boekjaar van minder dan 250 personen
- balanstotaal van minder dan of gelijk aan 43.000.000 euro
- jaarlijkse netto-omzet van minder dan of gelijk aan 50.000.000 euro

In dit geval worden de aan het auditcomité toegewezen taken uitgevoerd door de raad van bestuur als geheel. Wel geldt de voorwaarde dat die vennootschappen over ten minste één onafhankelijk bestuurder moeten beschikken. Vervolgens mag de voorzitter van de raad van

bestuur er in het geval hij eveneens een uitvoerend bestuurder is, de rol van voorzitter niet waarnemen indien de raad van bestuur optreedt in de hoedanigheid van auditcomité.

II.4.2. Belgische corporate governance principes

II.4.2.A Algemeen

Algemeen kunnen we stellen dat de Belgische Corporate Governance code (2009) regels en gedragingen omvat die helpen bepalen hoe vennootschappen best worden bestuurd en gecontroleerd. Het wordt in een artikel van het IBR (2014) evenzeer gezien als een hulpmiddel om een doeltreffende relatie tussen het auditcomité, de interne en de externe auditor op te bouwen. Dit door het bereiken van het juiste evenwicht tussen leiderschap, ondernemerschap en prestatie enerzijds, alsook controle en conformiteit met deze regels anderzijds. Hierbij is een verankering in de waarden van de onderneming noodzakelijk (Belgische Corporate Governance code, 2009).

Daarnaast verwacht de Belgische Corporate Governance code (2009) een degelijke controle, een daadwerkelijke evaluatie van prestaties, eveneens een afdoend beheer van potentiële risico's en een toezicht op de naleving van de overeengekomen procedures en processen. Kortom dezelfde doelstellingen als de interne beheersing. Een degelijke interne audit wordt in de Belgische Corporate Governance code (2009) aangeraden. Ook in de Belgische Corporate Governance code (2009) wordt het auditcomité uitvoerig beschreven.

II.4.2.B Interne beheersing

De interne beheersing komt veel aan bod binnen de Belgische Corporate Governance code (2009). Zo verwacht de code een beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de interne controle- en risicobeheersingssystemen in het Corporate Governance charter. Eveneens wordt er van nieuwe bestuurders verwacht dat ze inzicht in de interne beheersing verwerven. Daarnaast dient de opstelling van de interne beheersing te gebeuren door het management (Belgische Corporate Governance code, 2009).

Hoofdstuk III. Externe controle

De externe controle wordt uitgevoerd door een natuurlijke of rechtspersoon die ingeschreven is bij het instituut van de ondernemingsrevisoren[IBR] (artikel 1 3° koninklijk besluit[KB] betreffende de plichten van de ondernemingsrevisoren). Daarbij heeft hij volgens ISA 200 (2009) als doel met een redelijke mate van zekerheid te kunnen verklaren dat de financiële overzichten geen afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van fouten of fraude (artikel 1 4° koninklijk besluit[KB] betreffende de plichten van de ondernemingsrevisoren). Hierbij moet de commissaris zich onafhankelijk opstellen ten opzichte van te controleren onderneming (artikel 133 Wetboek van vennootschappen).

Volgens Asare, Kwaku en Wright (2012) is de inschatting van het systeem van interne beheersing door de externe auditor de start van iedere controle-opdracht. Op deze manier kan de auditor zich een beeld vormen van de risico's en de kwaliteit van de controles en zelfs al verwachtingen met betrekking tot het controleverslag ontwikkelen. Hierna gaan de externe auditors dan ook de consistentie van het model nagaan op basis van de door hun geformuleerde verwachtingen.

Bovendien is het verkregen inzicht in de interne beheersing voor de externe auditor een hulpmiddel bij het identificeren van mogelijke afwijkingen en risico's van materieel belang. Dit inzicht bepaalt de aard, timing en omvang van verdere controlewerkzaamheden van de externe auditor (ISA 315, 2009).

III.1 De vraag naar auditdiensten

Uit het Wetboek van Vennootschappen blijkt dat de interne audit meestal niet verplicht is. Een uitzondering hierop is volgens de *Wet op het statuut van en het toezicht op kredietinstellingen* (artikel 35 tot 40) een kredietinstelling. Daarnaast raadt de Corporate Governance Code 2009 voor beursgenoteerde ondernemingen een interne auditdienst aan. De beursgenoteerde onderneming die niet over een interne auditdienst beschikt moet minstens jaarlijks beoordelen of daartoe een noodzaak bestaat. In de meeste gevallen is de interne audit dus een vrijwillige keuze.

Het Wetboek van Vennootschappen legt alle grote vennootschappen op een commissaris aan te stellen voor de externe audit. Een onderneming wordt als groot beschouwd indien haar gemiddeld personeelsbestand op jaarbasis meer dan 100 bedraagt of zij meer dan één van de volgende drempels overschrijdt (Wetboek van vennootschappen artikel 15):

- jaargemiddelde van het personeelsbestand: 50;
- jaaronzet (exclusief btw): 7.300.000 euro;
- balanstotaal: 3.650.000 euro.

Kleine vennootschappen kunnen vrijwillig een commissaris aanstellen. In het wetenschappelijk onderzoek zijn er drie mogelijke theorieën ontwikkeld rond de vraag naar auditing.

III.1.1. Agency-theorie

Eén van de theorieën die de vraag naar interne en externe audit verklaren is de agency theorie. Die stelt dat één of meerdere personen (principaal) een agent inhuren om in hun belang te handelen. In het geval van de onderneming is dit tussen de aandeelhouders en het management. Agenten kunnen in de verleiding komen opportunistisch te handelen, tegen het belang van de principaal in. Dit en andere agency-problemen in een onderneming kunnen o.a. worden aangepakt door de controle van de procedures en de jaarrekening door onafhankelijke personen. Die onafhankelijkheid kan enkel in handelen zijn zoals bij een interne auditor of zelfs in geest en handelen zoals bij de externe auditor (Dries et al., 2011).

III.1.2. Informatietheorie

Daarnaast erkennen Dries et al. (2011) ook de informatietheorie als mogelijke oorzaak voor het wensen van een externe controle. Hierbij gaat men er van uit dat de leiding van de onderneming over meer informatie beschikt dan de aandeelhouder, kredietverstrekkers en andere externe partijen. Om deze informatie-asymmetrie te verkleinen is de controle van de jaarrekening een mogelijke oplossing om de belangen van derden (de principaal) te beschermen. Het risico voor een geauditeerde onderneming wordt hierdoor voor kredietgevers kleiner waardoor ze een lagere interest moeten betalen.

III.1.3. Verzekeringstheorie

De laatste theorie die Dries et al. (2011) aanhalen is de verzekeringstheorie. Hierbij geldt wel de opmerking dat deze vooral in het kader van de externe audit moet worden bekeken. De externe audit wordt gevraagd de ondernemingsrisico's te helpen verzekeren. Indien een onderneming faalt en de auditor zware fouten heeft begaan zal de externe auditor worden aangesproken door de partijen die verlies leiden. Deze mede-aansprakelijkheid is het gevolg van het feit dat de externe auditor mee de getrouwheid van de jaarrekening ondersteund heeft na het tekenen van het auditverslag. Door de populariteit van classactions is deze theorie vooral populair in de Verenigde Staten van Amerika. Deze theorie komt dan ook in Belgische context veel minder tot uiting.

III.2 Testen van de interne beheersing

Volgens ISA265 en 315 (2009) is de externe auditor verplicht om inzicht te verwerven in de interne beheersing relevant voor het controleren van een onderneming. Daarnaast is het van belang om te evalueren of het management, onder het toezicht van de met governance belaste personen zoals de raad van bestuur, een cultuur van eerlijkheid en ethisch gedrag heeft gecreëerd en onderhoudt (ISA 315, 2009).

De auditor moet het systeem van interne beheersing dus op een afdoende manier testen. Hierbij wordt hij door ISA315 (2009) en de corporate governance code (2009) verplicht om gebreken in de interne beheersing aan de raad van bestuur, het auditcomité en het management mee te delen. Op deze manier probeert men vanuit de regulerende instanties om zo snel mogelijk op problemen in de interne beheersing te reageren.

Bovendien zal volgens de normen van het IBR(1998) en ISA 315 (2009) de bedrijfsrevisor zijn oordeel over de getrouwheid van de jaarrekening van een onderneming ondersteunen op een onderzoek naar het systeem van interne beheersing. Deze controle zal plaatsvinden aan de hand van steekproeven. Als uit deze proeven blijkt dat de interne beheersing in staat is om op getrouwe wijze de cijfers weer te geven kan de bedrijfsrevisor zijn werk beperken tot aangepaste steekproeven. Hierdoor zal de prijs van de algemene audit ook lager zijn voor de onderneming, door onder andere de verminderde hoeveelheid werk die dient te worden verricht door de auditor. Als de externe auditor echter ernstige problemen vaststelt zal een diepgaand onderzoek noodzakelijk zijn. Volgens het IBR (1998) is onder geen enkele omstandigheid de externe controle in staat om het systeem van interne controle te vervangen door eigen controles.

III.2.1. Het toetsen van de interne beheersing

ISA 330 (2009) geeft aan dat toetsingen van interne beheersingsmaatregelen enkel noodzakelijk zijn voor risico's die van materieel belang zijn voor de getrouwheid van de financiële resultaten.

III.2.2. Controletechnieken

Het IBR vermeldt voor het onderzoek van de interne beheersing verschillende methodes, zoals een systematische en met overleg opgestelde vragenlijst die het geheel van de activiteiten bestrijkt. Verder maken revisoren gebruik van een stroomanalyse om de gebruikte formulieren visueel voor te stellen. Hierin wordt precies aangeduid waar de documenten precies worden gebruikt en door wie zij opgesteld worden. Daarnaast zal de externe auditor een aantal steekproeven uitvoeren.

Daarenboven blijkt de aard van een bepaalde interne beheersingsmaatregel invloed te hebben op het soort controlewerkzaamheden. Zo kan men documentatie gebruiken indien aanwezig en waarneming, indien er geen documentatie is, of auditsoftwaretoepassingen, indien de organisatie gebruik maakt van geautomatiseerde processen (ISA 330, 2009).

Bovendien stelt ISA 330 (2009) duidelijk dat een verzoek om inlichtingen alleen niet voldoende is om de effectieve werking van interne beheersingsmaatregelen te toetsen. Controlewerkzaamheden zoals inspectie en herhaaldelijk controleren in combinatie met inlichtingen zijn daarom noodzakelijk. Immers een waarneming kan slechts betrekking hebben op het moment dat deze wordt uitgevoerd.

Toch kan in bepaalde gevallen een eenmalige controle van een interne beheersingsmaatregel voldoende zijn. Bijvoorbeeld het toetsen van de interne beheersingsmaatregelen betreffende de voorraadopname op de einddatum van de verslagperiode. Indien de auditor gedurende een bepaalde periode op een interne beheersingsmaatregel wenst te steunen moet de externe auditor nagaan of de interne beheersingsmaatregel ook op relevante momenten tijdens die periode effectief heeft gewerkt (ISA330, 2009). Als de controles echter verschillende periodes bestrijken en er iedere periode een andere procedure wordt gebruikt moeten deze afzonderlijk worden gecontroleerd (ISA 330, 2009).

Bovendien blijkt uit ISA 330 (2009) dat de evaluatie van de opzet, de implementatie en de doeltreffende werking van interne beheersingsmaatregelen gelijktijdig kunnen worden uitgevoerd. Daarenboven kan een zogenaamde *dual-purpose test* worden opgezet waarbij ondanks een verschillend doel zowel de interne beheersingsmaatregel als het feitelijke detail kan worden gecontroleerd (ISA 330, 2009).

Tot slot blijkt dat sommige werkzaamheden met betrekking tot het inschatten van risico's niet specifiek zijn opgezet als toetsingen van interne beheersingsmaatregelen, maar deze toch informatie kunnen verschaffen over de werking ervan (ISA 330, 2009). Voorbeelden van dergelijke werkzaamheden zijn: de manier waarop het management gebruik maakt van begrotingen, vergelijkingen tussen gebudgetteerde en werkelijke bedragen, enzovoort.

III.2.3. Framework om de interne beheersing te testen

Om de interne beheersing te testen kan er een *framework* worden ontwikkeld. In het *framework* uit Asare et al.(2013) bestaat het proces voor het testen van het systeem van interne beheersing uit vijf stappen (zie figuur 2):

1. Plannen
2. Scoping
3. Testen
4. Evalueren
5. Rapporteren

III.2.3.A Doelen van elke fase

Planning

Het doel van de planning is het bepalen van de risicogebieden die indien ze niet voldoende worden gecontroleerd door de klant tot materiele fouten kunnen leiden (Public Company Accounting Oversight Board [PCAOB], 2007).

Scoping

In deze fase werkt de auditor vanuit een top-down benadering om de delen van de interne beheersing te testen die ertoe leiden dat de auditor de risico's begrijpt (PCAOB, 2007).

Testen

De auditors gaan de interne beheersing testen op controles die van belang zijn voor hun conclusie over de interne beheersing van een onderneming (PCAOB, 2007).

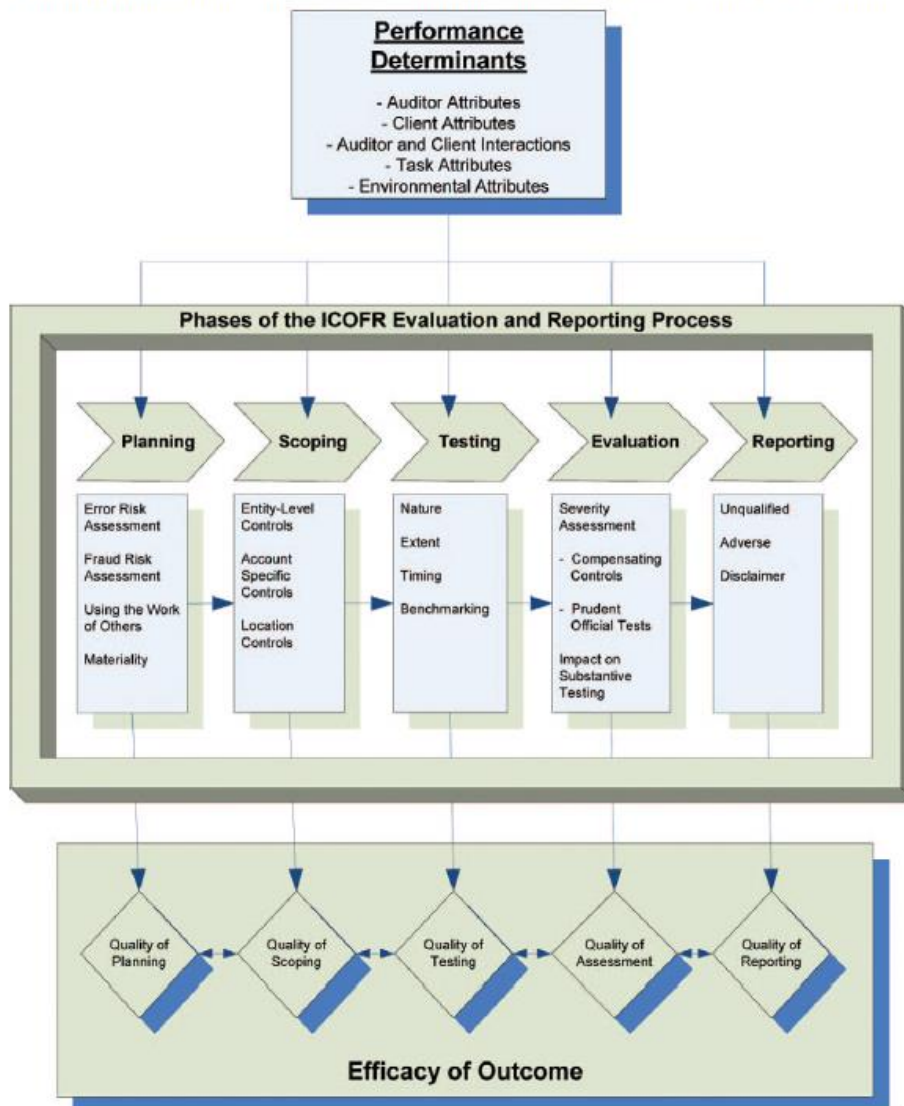
Evaluatie

De auditor gaat bepalen of de zwakheden in de interne beheersing alleen of in combinatie materieel zijn en welk neutraliserend effect compenserende testen op de materialiteit hebben (PCAOB, 2007).

Rapportering

Zoals eerder weergegeven kan de auditor over materiele zwakheden in de interne beheersing extern communiceren als deze niet voldoende kunnen worden gecompenseerd door alternatieve testen door de auditor. Dit kan een invloed hebben op de controleverklaring. Hier kan een auditor een paragraaf ter benadrukking aan toevoegen of zelfs een afkeurende verklaring geven.

FIGURE 1
A Framework for Analyzing Auditors' Internal Control over Financial Reporting Decisions

Figuur 2 Asare et al.(2013)

III.2.3.B Eigenschappen

In het onderzoek van Asare et al.(2013) herkent men vijf eigenschappen uit Nelson & Tan (2005). Op deze eigenschappen zou de externe auditor zich moeten concentreren bij de evaluatie van interne beheersing.

Ten eerste zijn er de eigenschappen van de auditor. Hierbij kijken Nelson en Tan (2005) naar de kennis en ervaring van de auditor, maar ook karaktereigenschappen, hulp bij het nemen van beslissingen en cognitieve beperkingen.

Ten tweede zijn er de eigenschappen van de klant (Nelson en Tan, 2005), zoals de managementintegriteit die volgens Hammersley, Myers en Shakespeare (2008) een probleem vormt bij een zwakke interne beheersing.

Ten derde is er de interactie tussen auditor, de klant, andere auditors en beroepsinstellingen (Nelson & Tan, 2005).

Ten vierde moet men de eigenschappen van de taak bestuderen. Hiervoor geven Nelson en Tan (2005) beslissingen die nodig zijn om over een taak te beslissen zoals *risk assessments*, analytische procedures, bewijsevaluatie, beslissingen tot aanpassing van de boekhouding en *going-concern* beslissingen.

Tot slot dient men rekening te houden met de omgevingseigenschappen, onder andere op gebied van het institutionele factoren, maar ook of het een dynamisch milieu is, enzovoort (Nelson & Tan, 2005).

Bovendien lichten Asare et al. (2013) nog andere elementen in dit *framework* verder toe. Ten eerste halen ze aan dat tijdens dit proces verschillende beslissingen en overwegingen worden gemaakt in iedere fase van het proces. Zo zijn er *risk assessments*, materialiteitsbeslissingen en ten slotte hoe ze gebruik gaan maken van het werk van anderen tijdens het plannen van de audit.

Daarnaast blijkt dat elke beslissing genomen in een vorige fase invloed heeft op de daaropvolgende fases. Een slechte risico inschatting kan een negatief effect hebben op de *scoping* (Asare et al. 2013). Aan de andere kant kan ook blijken dat sommige beslissingen met betrekking tot latere fases te streng waren.

Vervolgens benadrukt dit *framework* het belang van de interactie tussen auditor, de klant, de wetgeving en de regels. Auditing is een sociaal gebeuren dat interactie vergt tussen auditteams, consultants, management, regulators enzovoort (Asare et al. 2013).

III.2.4. Testen van de interne beheersing in de praktijk

III.2.4.A Interne beheersing in de praktijk

L. Verrijssen (interview 05/05/2015) gaf aan dat er een verschil is in het testen van de interne beheersing tussen grote en kleine ondernemingen. Hij gaf aan dat grote ondernemingen veelal een zeer goede interne beheersing hebben op basis van COSO (andere standaarden was hij nog niet tegengekomen). Verder vertelde hij dat voor dochterondernemingen van ondernemingen afkomstig uit de Verenigde Staten van Amerika de interne beheersing zeer relevant is en sterk is doorgedreven. In België passen banken, verzekeringsmaatschappijen en beursgenoteerde ondernemingen eveneens een sterke interne beheersing toe. Grote ondernemingen gaan volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015) hun interne beheersing zoveel mogelijk zelf testen en monitoren.

Kleine ondernemingen gaan aan de andere kant ook wel de interne beheersing monitoren en opvolgen maar het testen van de interne beheersing gebeurt vooral door de externe auditor (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). De monitorfunctie ontbreekt meer en er is minder een duidelijke manier van werken.

III.2.4.B Testmethodes

Bij het testen van de interne beheersing moet de externe auditor rekening houden met het auditrisico (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Het auditrisico bestaat uit het inherent en het controlerisico. Het inherent risico is de kans dat er zich een material misstatement voor doet zonder dat de interne beheersing in rekening wordt gebracht (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Dit hangt volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015) onder andere af van de complexiteit, zo is het veel complexer om een huis te stelen dan een telefoontoestel. Het inherent risico is met andere woorden groter bij het stelen van telefoons dan bij het stelen van een huis (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

Het controlerisico is het risico dat een zwakheid in de interne beheersing niet wordt gevonden door de externe auditor bij de controle van de interne beheersing (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Om de interne beheersing te testen maakt de auditor gebruik van substantieve testen en tests of details (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

Hier maakt L. Verrijssen (interview 05/05/2015) ook een onderscheid. Zo kan je je bij een goed werkende interne beheersing beperken tot enkele substantieve testen. Indien er geen goed werkende interne beheersing is moet de auditor veel meer substantieve testen ondernemen (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). De ISA's zijn hier volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015) zeer duidelijk dat het bepalen van de nodige testen een onderdeel moet zijn van de auditstrategie. De auditor moet bepalen wat de significante risico's en accounts zijn binnen

de onderneming (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Aan de hand hiervan wordt bepaald welke testen je moet uitvoeren, zodat je niet te veel of te weinig werkt. Te veel werken is natuurlijk veel minder erg dan te weinig werken, gezien er aan te weinig werken verstrekende gevolgen kunnen verbonden zijn zoals rechtszaken. Deze controle approach en het tijdsgebruik worden vooral bepaald door de controlerende partner en hangt af van de klant (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

D. Roux (interview 05/05/2015) geeft eveneens aan dat een verschil in testmethodes afhangt van de omgeving. Kleine ondernemingen zullen meer aan detailtesten worden onderworpen. Bij grotere ondernemingen zullen auditors eerder gebruik maken van de ter beschikking zijnde informaticatoepassingen (D. Roux, interview 05/05/2015).

III.2.4.C *Praktijkproblemen*

III.2.4.C.i Meest voorkomend

In het interview met L. Verrijssen (interview 05/05/2015) blijken vooral interne beheersingsproblemen met IT voor te komen. Wel merkte L. Verrijssen (interview 05/05/2015) op dat geen enkele onderneming een interne beheersing heeft zonder opmerkingen, meestal zijn deze problemen echter niet significant materieel. IT is volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015) echter wel het moeilijkste onderdeel. De aanpak voor deze problemen verschilt echter tussen de applications en general IT-programma's.

Bij het testen van applications maken auditors bijvoorbeeld gebruik van 3-way testen; hierbij vergelijkt men bij aankoop of verkoop de verschillende bonnen met elkaar (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Komen de bedragen, eenheden, enzovoort op de factuur, bestelbon en leveringsbon overeen? Via ERP-systemen is dit overigens geautomatiseerd (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). D. Roux (interview 05/05/2015) haalt eveneens aan dat problemen met de volledigheid van de facturen een van meest voorkomende zwakheden in de interne beheersing vormen.

Bij general controles van het IT-systeem zijn er vooral moeilijkheden met de security access en de eventueel daaruit volgende project changes (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Het probleem stelt zich als de toegang gegeven aan een personeelslid of subcontractor om iets aan het systeem te wijzigen niet wordt opgeheven als hij de onderneming verlaat. Deze personen zouden namelijk het systeem kunnen wijzigen zonder dat dit opvalt (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Er blijven dus poorten in het IT-systeem open staan. Op dit soort problemen controleert L. Verrijssen (interview 05/05/2015) als volgt: van heel de populatie wordt onderzocht wie onrechtmatig toegang heeft. Daarna wordt er onderzocht of ze ook werkelijk iets

hebben aangepast. Als blijkt dat er niets is gebeurd dan is er geen ernstig probleem. Deze controles zijn dan ook bekend als mitigated controls (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Wel moeten ondernemingen ook zelf mitigated controls opzetten om deze problemen te voorkomen (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

III.2.4.C.ii Mangement-override

Een probleem dat in verband met de interne beheersing wordt aangehaald is management-override. L. Verrijssen (interview 05/05/2015) geeft aan dat hier over het algemeen weinig aan te doen valt. Je kan als auditor de fraude immers enkel ontdekken als er sporen te vinden zijn in de onderneming. Als voorbeeld haalt L. Verrijssen (interview 05/05/2015) de Lernout en Hauspie case aan waarbij er sprake was van fraude georganiseerd buiten de onderneming. Deze was onmogelijk te ontdekken door de auditor. Bovendien worden vele fraudes volgens hem wel degelijk op tijd ontdekt door de auditor, maar komen enkel de schandalen in de pers (L.Verrijssen, interview 05/05/2015).

D.Roux (interview 05/05/2015) ziet het management vooral zijn stempel drukken op de judgement assessments, oftewel de elementen die een verschillende waardering kunnen krijgen naar gelang het managementoordeel. Hierin zie je zeer conservatieve managers die willen dat het onderneming genoeg opzij zet voor de toekomst waardoor een onderneming minder winst maakt (D.Roux, interview 05/05/2015). Vervolgens zijn er managers die, soms als gevolg van bonussen, meer winst willen maken en die veel minder conservatief zijn en dan weer alles zeer goed voorstellen (D.Roux, interview 05/05/2015).

III.2.4.C.iii Testperiode

De auditors kunnen de interne beheersing niet volledig controleren want zoals D.Roux (interview 05/05/2015) opmerkt kunnen auditors zich niet in de plaats van de interne beheersing stellen. Hierom gebruiken ze steekproeven als basis verdeeld over twaalf maanden (D. Roux, interview 05/05/2015 en L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Dit is meestal voldoende om een inschatting te maken of er een goede of slechte interne beheersing is aan de hand van de hoeveelheid audit-fouten (D. Roux, interview 05/05/2015). Maar er zijn ook andere elementen die op een slechte interne beheersing kunnen wijzen: zo kunnen veel klachten van klanten en leveranciers, creditnota's en correcties van boekhoudposten op problemen in de interne beheersing wijzen (D. Roux, interview 05/05/2015).

III.2.5. De effectiviteit van het testen door de externe auditors door de toezichthouders

Om de kwaliteit van het werk van de externe auditor na te gaan onderzoeken de nationale toezichthouders steekproefsgewijs het werk van de externe auditor.

III.2.5.A Vaststellingen

Zo heeft de Nederlandse Autoriteit Financiële Markten [AFM] in 2014 een rapport gepubliceerd waaruit bleek dat verscheidene audits niet volledig volgens de door hun voorziene criteria zijn verlopen. Ze gaven hierbij echter geen oordeel over de audit zelf enkel over de werking van de externe auditor. Zo heeft de AFM beoordeeld of de door de externe auditor gebruikte controle-informatie geschikt was om zijn oordeel te onderbouwen. Als echter tekortkomingen werden vastgesteld dan betekende dit niet dat de gecontroleerde jaarrekening onjuist is. Hiernaar is immers geen onderzoek verricht. Uit haar onderzoek heeft de AFM geconcludeerd dat 45% van de controles niet voldoen (zie figuur 3).

Accountantsorganisatie	Aantal beoordeeld	Aantal 'onvoldoende'	Percentage 'onvoldoende'
Deloitte	10	4	40%
EY	10	3	30%
KPMG	10	7	70%
PwC	10	4	40%
Totaal	40	18	45%

Tabel 1. Samenvatting conclusies AFM over beoordeelde wettelijke controles

Figuur 3 AFM (2014)

Volgens de AFM (2014) werden de meeste tekortkomingen vastgesteld op het gebied van de systeemgerichte werkzaamheden, de gegevensgerichte werkzaamheden en de kritische evaluatie van verkregen controle-informatie. Vooral de systeemgerichte werkzaamheden zijn interessant in het kader van dit onderzoek aangezien zij het opzet, het bestaan en de werking van interne beheersingsmaatregelen van de controlecliënt nagaan (AFM, 2014). Bovendien blijkt de meest voorkomende fout in het kader van de systeemgerichte werkzaamheden een niet toereikende toetsing van de interne beheersingsmaatregelen (AFM, 2014).

Ook het International Forum of Independent Audit Regulators [IFIAR] (2014 & 2015) komt tot de bevinding dat er zich vooral moeilijkheden voordoen op het gebied van de interne beheersingscontrole. Zo vindt het IFIAR (2014) onderzoek dat er zich in 2013 op 1260 problemen bij ondernemingen van openbaar belang [OOB] 156 gaat om moeilijkheden in de controle van de interne beheersing. In 2014 vindt het IFIAR (2015) 178 gevallen waarbij er moeilijkheden in de controle van de interne beheersing worden vastgesteld.

De Canadian public accounting board [CPAB] (2013) stelt dat externe auditors er niet altijd in slagen om de sleutelcontroles te identificeren. Verder wordt niet altijd de gehele auditperiode getest. Daarbij is de impact van de controle soms niet voldoende. De meest voorkomende problemen zijn het vertrouwen op één enkele handtekening op een document als een bewijs van

een werkende controle zonder verder onderzoek (CPAB, 2013). Daarnaast vertrouwen sommige externe auditors te sterk op een onderzoek zonder na te gaan of de interne beheersingsmaatregel werkt zoals is voorzien (CPAB, 2013).

III.2.5.B Oorzaken van een slechte interne beheersingscontrole

De AFM(2014) en CPAB (2013) vermelden het niet voldoende inzicht verwerven in de opzet van de interne beheersingsmaatregelen en de evaluatie van de opzet en risicokwaliteit en het niet voldoende testen van de interne beheersingsmaatregel, of zelfs op een foute manier testen (CPAB, 2013). Daarenboven oordeelt de AFM (2014) dat sommige controles die de externe auditor beschrijft als 'systeemgericht' in feite 'gegevensgericht' zijn. De kritiek die de AFM (2014) geeft aan de externe auditor in dit kader is dat de interne beheersingsmaatregel niet wordt getest, maar dat er een vorm van detailcontrole wordt uitgevoerd.

Volgens de CPAB (2013) worden controles uitgevoerd op basis van niet nagekeken systeem-gegenereerde data en soms via een slecht samengestelde steekproef. Bovendien wordt niet altijd de effectieve werking over het hele boekjaar gecontroleerd (AFM, 2014). Daarenboven wordt er door de externe auditor niet altijd afdoende bewijs gegeven dat de controle het significante risico voldoende inschat (CPAB, 2013). Verder is het onduidelijk op welke manier het management in staat is om boekhoudkundige fouten te ontdekken en te herstellen (CPAB, 2013).

Daarnaast heeft de AFM (2014) geconstateerd dat de externe auditor in meerdere controles op niet afdoende wijze de betrouwbaarheid van de geautomatiseerde gegevensverwerking heeft onderzocht. Nochtans maken vele ondernemingen gebruik van geautomatiseerde transacties die relevant zijn voor de controle van de jaarrekening. Indien een externe auditor wenst te steunen op de interne beheersingsmaatregelen van een onderneming die in belangrijke mate is geautomatiseerd zal de geautomatiseerde gegevensverwerking tevens gecontroleerd moeten worden (AFM, 2014).

Ook de Financial Reporting Council [FRC] (2014) stelt dat op het vlak van IT-controles er nog verbetering mogelijk is. Zeker bij grote ondernemingen is het hebben van enkele substantieve testen op dit gebied gedurende het jaar niet voldoende (FRC, 2014). Er is met andere woorden dus nood aan een goed werkende interne beheersing om een getrouw beeld te kunnen schetsen. Om hieraan te kunnen voldoen stelt de FRC (2014) dat een grotere nadruk dient te worden gelegd op een goede IT-audit.

De FRC (2014) stelt vast dat er nog teveel eenvoudige testen met betrekking tot de IT worden uitgevoerd, de materialiteit van fouten slecht wordt ingeschat en dat sommige controles inefficiënt zijn.

III.2.5.C *Aanbevelingen uit de literatuur*

Volgens de CPAB (2013) moeten de auditteams het belang van het verstaan van de interne beheersingsprocedures inzien. Zeker met betrekking tot significante klassen van transacties. Volgens de AFM (2014) is er een kwaliteitsgerichte cultuur nodig die het goed uitvoeren van een controle in het publieke belang ondersteunt.

Daarnaast dient de externe audit te profiteren van onmiddellijke ondersteuning door experts enerzijds en door personen met ervaring over de interne beheersing anderzijds (CPAB, 2013). Zij kunnen namelijk ondersteuning bieden op het gebied van de te selecteren informatie, een onafhankelijk onderzoek van de controles, de uitgevoerde onderzoeken en de conclusies.

Tot slot is er meer training over de interne beheersing noodzakelijk om de procedures te versterken zodat de externe auditors beter kunnen vertrouwen op de interne beheersing (CPAB, 2013).

III.2.5.D *De reactie van de auditor*

Na de grote boekhoudschandalen, zoals Enron heerste er het gevoel dat de auditors de problemen hadden moeten zien aankomen (L.Verrijssen, interview 05/05/2015). Hierna zijn er dan grote hervormingen gekomen waarna deze organen zijn opgericht. Hierdoor is de slinger sterk naar één kant beginnen slaan (L.Verrijssen, interview 05/05/2015) en zijn de controles op auditors zeer streng geworden. L. Verrijssen (interview 05/05/2015) haalt hierop aan dat deze organen na hun onderzoek altijd opmerkingen hebben en het bijna onmogelijk is een perfect dossier voor te leggen. Hierna wordt het beroep van auditor altijd bijgeschaafd, waarna sommige managers in de Verenigde Staten van Amerika reeds zijn weggegaan omdat ze zo niet wensen te werken (L.Verrijssen, interview 05/05/2015). Eveneens de AFM is volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015) zeer streng en brengt zoals hierboven beschreven rapporten uit. Bovendien stuurt de PCAOB elk jaar bij, waarna ze volgend jaar opnieuw aanpassen. Hierdoor komt er naast de ISA en (US)GAAP nog een derde methodiek bij waarvan geen raadpleegbare regels bestaan (L.Verrijssen, interview 05/05/2015).

Daarnaast zijn de onderzoeksteams van bijvoorbeeld de PCAOB ongelofelijk georganiseerd, met bijvoorbeeld een team voor elke Big4 auditor (L.Verrijssen, interview 05/05/2015). Deze teams steken meer tijd in de review van de controles dan dat de auditor besteedt aan de controle zelf (L.Verrijssen, interview 05/05/2015).

Volgens L.Verrijssen (interview 05/05/2015) houden de auditors uiteraard wel rekening met deze controles want ze willen zo weinig mogelijk opmerkingen, maar hij denkt wel dat de controles zullen minderen in de tijd omwille van het extra werk en extra kosten. Wat voor de klant zou kunnen leiden tot meer eigen inspanningen en een hogere audit-fee.

III.3 Controleverslag

Volgens de artikel 143 van het wetboek van Vennootschappen stelt de commissaris naar aanleiding van de audit van de onderneming een omstandig schriftelijk verslag op. Dit controleverslag moet de volgende elementen bevatten (artikel 144 van het wetboek van Vennootschappen):

- 1) een inleiding: waarin wordt vermeld op welke jaarrekening de controle betrekking heeft en volgens welk boekhoudkundig referentiestelsel ze werd opgesteld.
- 2) een beschrijving van de reikwijdte van de controle, waarin tenminste wordt aangegeven welke normen voor de controle bij de uitvoering ervan zijn in acht genomen en of zij van het bestuursorgaan en het management van de vennootschap de toelichtingen en de informatie hebben bekomen die nodig is voor hun controle.
- 3) een vermelding die aangeeft dat de boekhouding is gevoerd in overeenstemming met de wettelijke en bestuursrechtelijke voorschriften die daarop van toepassing zijn zoals de Belgian GAAP of IFRS.
- 4) een verklaring waarin de commissarissen hun oordeel geven of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van het vermogen, van de financiële toestand en van de resultaten van de vennootschap overeenkomstig het toepasselijk boekhoudkundig referentiestelsel en, in voorkomend geval, of de jaarrekening aan de wettelijke vereisten voldoet. De verklaring kan de vorm aannemen van een verklaring zonder voorbehoud, een verklaring met voorbehoud, een afkeurende verklaring, of indien de commissarissen geen oordeel kunnen uitspreken, een onthoudende verklaring.
- 5) een verwijzing naar bepaalde aangelegenheden waarop de commissarissen in het bijzonder de aandacht vestigen ongeacht of al dan niet een voorbehoud werd opgenomen in de verklaring.
- 6) een vermelding die aangeeft dat het jaarverslag informatie geeft over het gevoerde beleid van de ondernemingsleiding en alle elementen bevat aangehaald in het wetboek van Vennootschappen artikel 96.
- 7) een vermelding die aangeeft of de winstbestemming die aan de algemene vergadering wordt voorgelegd in overeenstemming is met de statuten en met het Wetboek van vennootschappen.
- 8) de vermelding of zij kennis hebben gekregen van verrichtingen gedaan of beslissingen genomen met overtreding van de statuten of van de bepalingen van dit Wetboek. Deze laatste vermelding kan worden weggelaten wanneer de openbaarmaking van de overtreding aan de vennootschap onverantwoorde schade kan berokkenen, onder meer omdat het bestuursorgaan gepaste maatregelen heeft genomen om de aldus ontstane onwettige toestand te verhelpen.

De controleverklaring heeft volgens ISA 700 (2009) als doel om te evalueren of de financiële overzichten in alle van materieel belang zijnde opzichten zijn opgesteld in overeenstemming met de vereisten gesteld door het van toepassing zijnde stelsel inzake financiële verslaggeving.

III.3.1. Oordeel van de auditor

We bespreken de mogelijke opinies die de auditor kan geven over de jaarrekening van de klant.

III.3.1.A Verklaring zonder voorbehoud

De verklaring zonder voorbehoud wordt gegeven indien de jaarrekening werd gecontroleerd in overeenstemming met de controlenormen van het IBR (1998) en volgens de opinie van de bedrijfsrevisor de jaarrekening geen onjuistheden van materieel belang bevatten. Daarbij werd rekening gehouden met de wettelijke en reglementaire voorschriften en de Belgische boekhoudstandaarden. Dit houdt in dat de waarderingsregels op consequente wijze worden toegepast of de nodige inlichtingen over de wijzigingen en hun invloed op het resultaat in de toelichting worden verstrekt en alle nodige inlichtingen duidelijk in de jaarrekening weergegeven. Hierbij is er dus, volgens de externe auditor, een getrouw beeld van het vermogen, van de financiële positie en van de resultaten van de onderneming of van de groep (IBR, 1998).

III.3.1.B Verklaring zonder of met voorbehoud met paragraaf ter benadrukking

Wanneer er een betekenisvolle onzekerheid bestaat kan de revisor een paragraaf ter benadrukking aan zijn verklaring toevoegen. De revisor is verplicht een paragraaf ter benadrukking toe te voegen, wanneer er redenen voorhanden zijn om de aandacht te vestigen op een betekenisvol probleem inzake de ondernemingscontinuïteit. Daarnaast kan de externe auditor overwegen een paragraaf ter benadrukking toe te voegen ingeval er een betekenisvolle onzekerheid is in de jaarrekening of de geconsolideerde jaarrekening. Onder onzekerheid wordt een situatie verstaan waarvan de afloop afhankelijk is van toekomstige verrichtingen of gebeurtenissen, die niet onder de rechtstreekse controle vallen van de onderneming en die een weerslag op de jaarrekening kunnen hebben (IBR, 1998). Zoals problemen in de interne beheersing die niet kunnen worden gecompenseerd door controles van de externe auditor.

III.3.1.C Verklaring met voorbehoud

Een dergelijke verklaring wordt in twee situaties gegeven: als er een significante beperking is in de omvang van de controlewerkzaamheden, of door onenigheid met de leiding in verband met de boekhoudregels en -methoden, hun toepassingsmodaliteiten of de geschiktheid van de informatie die in de (geconsolideerde) jaarrekening (IBR, 1998). Dit kan dus het geval zijn indien de controle niet kon worden gesteund op een afdoende interne beheersing en de revisor geen genoegen heeft kunnen nemen met alternatieve controleprocedures. (IBR, 1998)

III.3.1.D Onthoudende verklaring

De revisor zal een onthoudende verklaring geven indien de verstrekte informatie ontoereikend is om een gefundeerd oordeel te geven over het getrouwe beeld van het vermogen, de financiële positie en de resultaten van de onderneming of het geconsolideerd geheel. Daarnaast kan de toestand van de onderneming gekenmerkt worden door talrijke onzekerheden, die op betekenisvolle wijze de jaarrekening of de geconsolideerde jaarrekening beïnvloeden onder andere door problemen met de ondernemingscontinuïteit en de inhoud van bepaalde rekeningrubrieken (IBR, 1998). Deze betekenisvolle onzekerheden kunnen ook voortvloeien uit fundamentele zwakheden in de interne beheersing indien deze cruciaal is en niet kan worden vervangen door controles door de externe auditor.

III.3.1.E Afkeurende verklaring

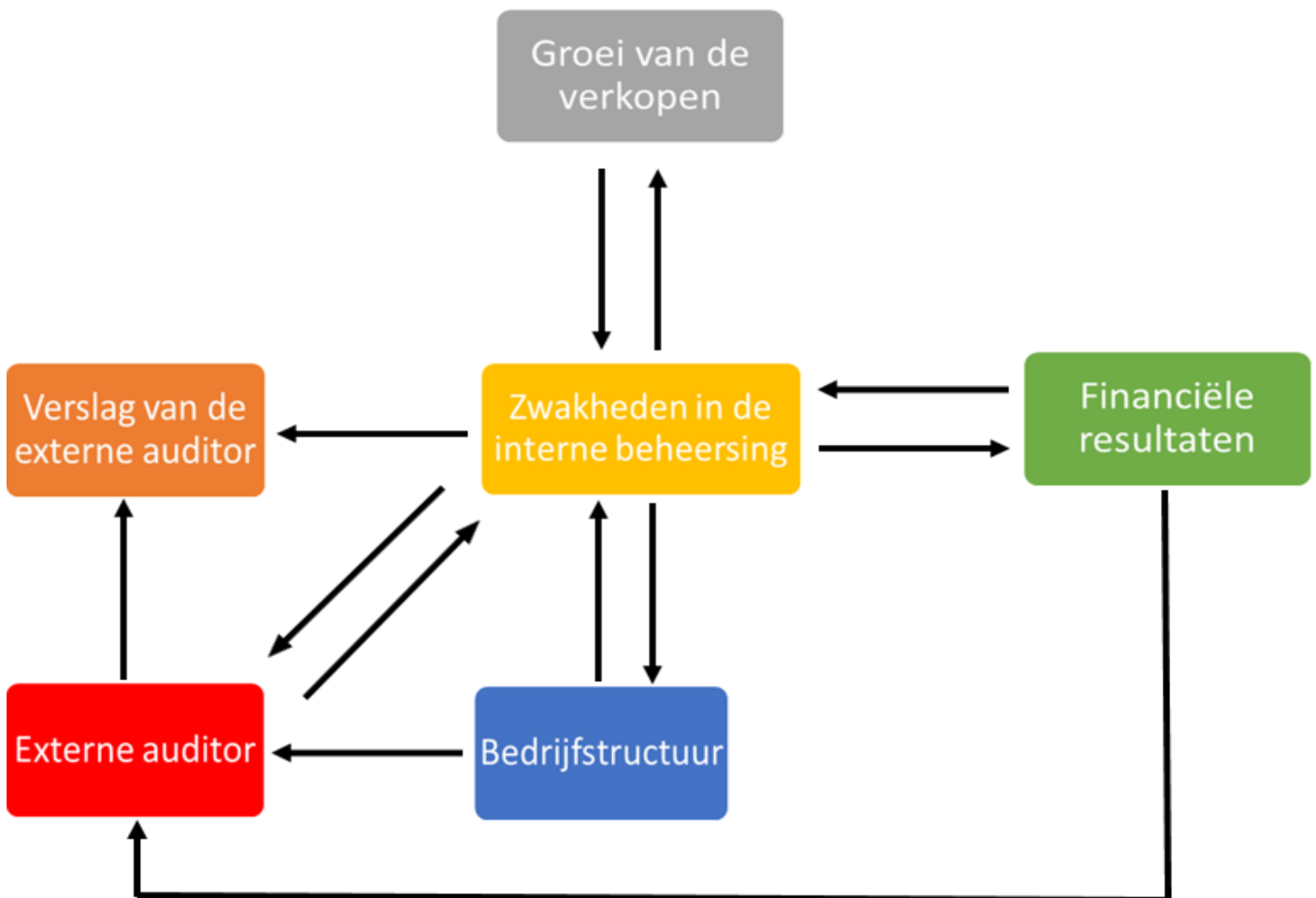
Een afkeurende verklaring wordt gegeven indien de externe auditor met de leiding van de onderneming van mening verschilt op verschillende punten die zo belangrijk zijn dat zelfs geen verklaring met voorbehoud kan worden afgeleverd. Ten eerste kan deze onenigheid zijn oorsprong vinden in het feit dat de jaarrekening of de geconsolideerde jaarrekening geen getrouw beeld geeft van het vermogen, de financiële toestand of de resultaten. Daarnaast kan het zijn dat de jaarrekening niet werd opgesteld overeenkomstig de voorschriften van het gebruikte boekhoudkundig referentiestelsel, zodat het getrouw beeld fundamenteel wordt aangetast. (Audit van de jaarrekening, z.d.)

Hoofdstuk IV. Onderzoeksvragen

In dit hoofdstuk proberen we de centrale onderzoeksvraag verder te specificeren met een aantal deelvragen. De centrale onderzoeksvraag is: **"Wat zijn de kenmerken van ondernemingen waarvan de auditors vinden dat er materiële tekorten zijn in de interne beheersing over de financiële rapportering?"**

We starten met een model (figuur 4) uit te werken op basis van de literatuur, waarna we enkele onderzoeksvragen gaan opstellen.

IV.1 Ondernemingskenmerken die de interne beheersing beïnvloeden

Figuur 4: model

IV.1.1. De ondernemingsstructuur

Krishnan (2005) gaf aan dat een zwakkere interne beheersing zou samengaan met complexere ondernemingen. Volgens Ghosh en Lee (2013) kan deze bewering worden onderzocht aan de hand van het aantal segmenten en het aantal buitenlandse transacties van de onderneming. Bij ondernemingen die uit meer segmenten bestaan neemt de kans op een zwakke interne beheersing toe (Doyle et al. ,2007 & Ashbaugh-Skaife, 2006 & Ghosh en Lee, 2013). Ook blijken meer buitenlandse transacties (in vreemde valuta) tot een grotere kans op interne beheersingszwakheden te leiden (Doyle et al. ,2007 & Ashbaugh-Skaife, 2006 & Ghosh en Lee, 2013). Ge en McVay (2005) stellen ook verschillen tussen de verschillende sectoren vast. Zo blijken er meer interne beheersingsproblemen te zijn in de computerindustrie dan in bijvoorbeeld de voedingsindustrie. Daarnaast onderzochten diverse auteurs het effect van de grootte van de onderneming en de leeftijd. Doyle et al. (2007) en Ge en McVay (2005) stellen vast dat kleinere ondernemingen een grotere kans op zwakheden in hun interne beheersing hebben. Zowel Doyle et al. (2007), Ge en McVay (2005), als Ghosh en Lee (2013) vinden een significant verband tussen de leeftijd en de kans op fouten in de interne beheersing: jongere ondernemingen hebben een grotere kans op fouten in de interne beheersing.

IV.1.2. De financiële resultaten

Uit He en Thornton (2013) werd duidelijk dat ondernemingen met een zwakke interne beheersing een lagere earnings-kwaliteit hebben. Hierom is het belangrijk de financiële resultaten van de ondernemingen te onderzoeken. Ghosh en Lee (2013), Ashbaugh-Skaife(2006), Ge en McVay (2005) en Doyle et al. (2007) gebruiken als parameters: verlies, Return on assets [ROA] en het continuïteitsrisico. Ondernemingen met een groter verlies hebben meer problemen in de interne beheersing. Ten tweede geven Ghosh en Lee (2013) aan dat een lagere *return on assets* en een zwakkere interne beheersing meer samen voorkomen. Tot slot stellen Doyle et al. (2007) en Ashbaugh-Skaife (2006) vast dat indien er een groter continuïteitsrisico is er een hoger risico op interne beheersingszwakheden is. Bovendien blijken herstructureringen tot een hogere kans op zwakheden in de interne controle te leiden (Ashbaugh-Skaife, 2006).

IV.1.3. De extreme groei van de verkopen

Volgens zowel Doyle et al. (2007), Ashbaugh-Skaife(2006) als Ghosh en Lee (2013) wijst een extreme groei in de verkopen op een grotere kans op zwakheden in de interne beheersing.

IV.1.4. De eigenschappen van de auditor

Asare et al. 2013 onderzochten de samenhang van de eigenschappen van de auditor en de gerapporteerde tekorten in de interne beheersing. Zo zou de audit-fee bij een zwakkere interne beheersing hoger zijn (Smith, Thiras & Vichitlekarn, 2000). Daarnaast kunnen ook de auditorveranderingen binnen het jaar, een grote auditor (Big N) of een aanpassing van de cijfers een rol spelen (Ghosh en Lee, 2013 & Ashbaugh-Skaife, 2006).

Een verandering van auditor binnen het fiscale jaar hangt samen met een grotere kans op zwakheden in de interne beheersing (Ghosh en Lee, 2013 & Ashbaugh-Skaife, 2006). Ook aanpassingen van de cijfers komen meer voor bij zwakheden in de interne beheersing (Ghosh en Lee, 2013 & Ashbaugh-Skaife, 2006). Bovendien blijkt dat een hogere audit-fee dan verwacht samenhangt met een zwakkere interne beheersing. Tot slot stellen Ghosh en Lee (2013), Ge en McVay (2005) en Ashbaugh-Skaife (2006) vast dat het hebben van een grote auditor (KPMG, Deloitte, PWC, EY, Grant Thornton en BDO) samenhangt met meer gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing. Wel geven Ge en McVay (2005) aan dat het hebben van een grote auditor deels samenhangt met de grootte, winstgevendheid, ouderdom en complexiteit van de onderneming.

IV.2 Onderzoeksvragen

Aan de hand van volgende deelvragen tracht we de centrale onderzoeksvraag verder te specificeren.

Krishnan (2005) gaf aan dat ondernemingen die zwakheden in de interne beheersing rapporteren veelal complexer zijn. Dit kan in volgens Ghosh en Lee (2013), Ashbaugh-Skaife (2006) en Doyle et al. (2007) worden onderzocht aan de hand van het aantal segmenten. Het onderzoek probeert dus volgende vraag te beantwoorden: ***Welk verband is er tussen de complexiteit van de onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?***

Verscheidene auteurs vinden ook dat er een significant verband is tussen de leeftijd en de kans op zwakheden in de interne beheersing (Doyle et al., 2007 & Ge en McVay, 2005 & Ghosh en Lee, 2013). ***Welk verband is er tussen de leeftijd van de onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?***

Onderzoek naar de invloed van financiële resultaten van de onderneming zoals winst of verlies, Return on assets, et cetera (Ghosh en Lee, 2013 & Ashbaugh-Skaife, 2006 & Doyle et al., 2007) ligt voor de hand. ***Welk verband is er tussen de financiële resultaten van de onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?***

De financiële gezondheid kan aan de hand van bijvoorbeeld de Z-score (Ghosh en Lee, 2013) gemeten worden. Daarbij moet er mee worden rekening gehouden dat een slechte financiële gezondheidsscore kan worden verdoezeld door zwakheden in de interne beheersing. ***Welk verband is er tussen de financiële gezondheid van een onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?***

In het artikel van Krishnan (2005) kwam aan bod dat ondernemingen met een zwakke interne beheersing typisch sneller groeiende verkopen hebben. ***Is een extreem sterke groei van de verkopen kenmerkend voor een gerapporteerde zwakke interne beheersing?***

Uit het artikel van Asare et al. 2013 bleek dat ook de eigenschappen van de auditor belangrijk zijn. Onder andere bleek de audit-fee bij een zwakkere interne beheersing hoger te zijn (Smith, Thiras & Vichitlekarn, 2000). ***Welk verband is er tussen de audit-fee en het rapporteren van een zwakke interne beheersing?***

Gosh en Lee (2013), Ge en McVay (2005) en Ashbaugh-Skaife (2006) stelden vast dat het hebben van een grote auditor samenhangt met meer gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing. ***Heeft de grootte van de audit-onderneming invloed op het rapporteren van een zwakke interne beheersing?***

Tenslotte bleken ook andere eigenschappen van de ondernemingen een invloed te hebben op de interne beheersing (Asare et al. 2013), de dimensie (Ghosh en Lee, 2013), ***'Heeft ondernemingsgrootte invloed op gerapporteerde problemen met de interne beheersing?'***, en de sectoren waarin de onderneming actief is (Ge en McVay, 2005). ***'Hangt de sector waarin een onderneming actief is samen met de gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing?'***

Ons empirisch onderzoek wordt uitgevoerd voor Belgische beursgenoteerde ondernemingen.

Hoofdstuk V. Empirisch onderzoek

V.1 Data-verzameling

Uiteraard beschikken enkel ondernemingen met een commissaris over een controleverklaring. Dit betreft een populatie van 21.143 ondernemingen. Daar de controleverklaringen manueel moeten verwerkt worden mag de steekproef niet te groot zijn. Daarom kozen wij ervoor het onderzoek te beperken tot Belgische beursgenoteerde ondernemingen, ook omdat wij de rol van het auditcomité mee willen opnemen en dergelijke auditcomités in principe alleen voor beursgenoteerde ondernemingen verplicht zijn. Deze populatie telt 156 ondernemingen en kan volledig verwerkt worden. Wij hebben 7 ondernemingen uit de dataset verwijderd daar wij daarvoor niet over de controleverklaring beschikten en we dus geen conclusies over deze ondernemingen kunnen trekken in verband met gesignaleerde tekorten in de interne beheersing.

Zowel D. Roux (interview 05/05/2015) als L. Verrijssen (interview 05/05/2015) stellen dat de controles tussen beursgenoteerde en niet beursgenoteerde ondernemingen niet echt verschillen. Wel geeft D. Roux (interview, 05/05/2015) aan dat de audit-fee voor beursgenoteerden altijd hoger is. Er zijn namelijk meer testen en ook meer risico's verbonden aan beursgenoteerde ondernemingen. Bovendien is er met de FSMA een instantie die veel meer verplichtingen oplegt die niet gelden voor niet-beursgenoteerde ondernemingen (D. Roux, interview 05/05/2015). L. Verrijssen (interview, 05/05/2015) stelt dat de materialiteit die in het begin wordt vastgesteld lager is, vermits er meer gebruikers zijn van de jaarrekening.

De verzameling van de beschikbare data is als volgt aangevat. Eerst is de nodige informatie verzameld over de beursgenoteerde ondernemingen in de Belfirst database.

Vervolgens werd aan de hand van het ondernemingsnummer de laatst neergelegde enkelvoudige jaarrekening opzocht op de website van de Balanscentrale van de Nationale Bank van België. Na

het consulteren

Beursindex	Aantal
Bel20	18
BelMid	23
BelSmall	22
Beursgenoteerd	86
Totaal	149

van de jaarrekeningen kon extra informatie worden toegevoegd. Zo werd er bepaald welke verklaring de externe auditor had gegeven en of er eventueel zwakheden in de interne beheersing gerapporteerd werden.

Tabel 1: Beursindex

De ondernemingen kunnen deel uitmaken van de indexen (Bel20, BelMid, BelSmall) of niet (gewoon beursgenoteerd). Concreet kunnen we in tabel 1 zien dat de meeste ondernemingen niet tot een index-behoren.

Hierna zijn er aan de hand van de gegevens uit Belfirst andere elementen toegevoegd.

Zo is de ROA toegevoegd. Deze is berekend aan de hand van volgende formule (K.G. Palepu, P.M. Healy & E. Peek, 2013, p186):

$$ROA = \frac{\text{Winst (Verlies) van het boekjaar in duizenden euro's}}{\text{Totaal der activa in duizenden euro's}}$$

Vervolgens is de leeftijd berekend aan de hand van de oprichtingsdatum en het huidige jaartal.

De dummy extreme groei is als volgt toegevoegd. Eerst werd de groei berekend in vergelijking met het voorgaande jaar. Vervolgens spreken we van extreme groei als de groei van het laatste jaar groter is dan twee maal de gemiddelde groei van de voorgaande vijf jaren.

Het volgende criterium dat werd bepaald is de dummy WettelijkGroot. Hiermee wordt aangegeven of de onderneming groot is volgens de wettelijke criteria volgens het wetboek van vennootschappen artikel 15. Een onderneming wordt als groot beschouwd indien haar gemiddeld personeelsbestand op jaarbasis meer dan 100 bedraagt of zij meer dan één van de volgende drempels overschrijdt:

- jaargemiddelde van het personeelsbestand: 50
- jaaromzet (exclusief btw): 7.300.000 euro
- balanstotaal: 3.650.000 euro.

De Z-score werd berekend volgens de Altman Z-score (K.G. Palepu, P.M. Healy & E. Peek, 2013, p426). Uiteraard is deze score niet aangepast aan de Belgische ondernemingen maar wij hopen er toch enige indicatie uit te halen.

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$$

Waarbij:

- X_1 =Netto ondernemingskapitaal/Totaal Activa
- X_2 =Over gedragen winst/Totaal Activa
- X_3 =*Earnings before interest and taxes*/ Totaal Activa
- X_4 =Marktwaaarde van het eigenvermogen/ boekwaaarde van totale schulden
- X_5 = Verkopen/ Totaal Activa

Vervolgens bepaalden wij aan de hand van deze Z-score de dummy variabele Financiële moeilijkheden. Deze is één als de Z-score negatief is wat wijst op mogelijke financiële moeilijkheden en nul als de Z-score positief is.

Om na te gaan welke ondernemingen door een grote auditor worden gecontroleerd gebruiken we de dummy variabel Big4. Deze geeft aan als de onderneming wordt gecontroleerd door E&Y, Deloitte, KPMG of PwC.

De sector hebben we bepaald aan de hand van de NACE 2008 code. Hiermee is elk onderneming ingedeeld volgens de belangrijkste sector waarin ze actief zijn.

Bij de Bel20, BelMid en BelSmall ondernemingen worden geen zwakheden in de interne beheersing gerapporteerd. Hierom hebben we de dummy variabele index toegevoegd.

V.2 Verklaring van de auditor

V.2.1.A Controle verklaringen

Verklaring	Totaal	Bel20	BelMid	BelSmall	Beurs- genoteerd	%	
						Zwakheden in de interne beheersing	Zwakheden in de interne beheersing
Oordeelonthouding	4	0	0	0	4	2	50%
Oordeel zonder voorbehoud	111	16	23	19	53	0	0%
Oordeel met voorbehoud	3	0	0	0	3	2	67%
Afkeurende verklaring	2	0	0	0	2	0	0%
Oordeel zonder voorbehoud met paragraaf	27	2	0	3	22	3	14%
Oordeel met voorbehoud met paragraaf	2	0	0	0	2	1	50%
Totaal	149	18	23	22	4	15	

Tabel 2: Controleverklaringen

We vinden acht ondernemingen waarin de auditor in de controleverklaring direct of indirect melding maakt van één of meer zwakheden in de interne beheersing (kolom % Zwakheden in de interne beheersing in Tabel 2, voor uitleg over de specifieke cases zie punt V.7). Eigenlijk werd er maar in drie gevallen een specifieke opmerking over interne beheersing geformuleerd, in de overige gevallen was de formulering zodanig dat wij toch kunnen veronderstellen dat slechte interne beheersing aan de grond van het probleem ligt.

In drie van de gevallen werd hiervoor een verklaring zonder voorbehoud met paragraaf ter benadrukking gegeven. De auditor vond dus dat de zwakheid tot een betekenisvolle onzekerheid leidde. (IBR, 1998). We stellen vast dat dit 14% van het totaal aantal verklaringen is van oordelen zonder voorbehoud met een paragraaf ter benadrukking (Kolom %Zwakheden in de interne beheersing in Tabel 2).

In twee van die gevallen werd een oordeelonthouding gerapporteerd. De externe auditor vond met andere woorden de verstrekte informatie ontoereikend om een gefundeerd oordeel te geven over het getrouw beeld van het vermogen, de financiële positie en de resultaten van de onderneming (IBR, 1998). Dit is gelijk aan 50% van de totale oordeelonthoudingen.

Er werden twee verklaringen met voorbehoud gegeven. Dit zijn 67% van de verklaringen met voorbehoud. Eveneens werd er één verklaring met voorbehoud en een paragraaf ter benadrukking gegeven.

Zoals verwacht werd er aan beursgenoteerde ondernemingen vooral een oordeel zonder voorbehoud (in totaal 111, 74,5%) gegeven; gevolgd door een oordeel zonder voorbehoud met een paragraaf ter benadrukking van een bepaalde aangelegenheid (18%). Dit type verklaring komt minder voor bij de ondernemingen die deel uitmaken van een index. De vier oordeelonthoudingen, drie oordelen met voorbehoud, twee oordelen met voorbehoud en paragraaf ter benadrukking en twee afkeurende verklaringen komen enkel voor bij beursgenoteerde ondernemingen die geen deel uitmaken van een index.

V.2.1.B Kenmerken

Voor de bespreking van enkele kenmerken maken we gebruik van enkele kruistabellen waarvan de volledige output te vinden is in bijlage I.

Crosstab					
			Index		Total
			Nee	Ja	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	1	0	1
		% within Index	1,2%	0,0%	0,7%
	Oordeel met voorbehoud	Count	3	0	3
		% within Index	3,5%	0,0%	2,0%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	2	0	2
		% within Index	2,3%	0,0%	1,3%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count	53	58	111
		% within Index	61,6%	92,1%	74,5%
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	22	5	27
		% within Index	25,6%	7,9%	18,1%
	Oordeelonthouding	Count	5	0	5
		% within Index	5,8%	0,0%	3,4%
Total		Count	86	63	149
		% within Index	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 3: Verklaringen & index

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,827	5	,002
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,355	,002

Tabel 4: Testen: verklaringen & index

Uit Tabel 3 kunnen we afleiden dat 58 van de 63 geïndexeerde ondernemingen een verklaring zonder voorbehoud ontvangen. Verder ontvangt 7,9% (vijf ondernemingen) een verklaring zonder voorbehoud maar met een paragraaf ter benadrukking. Ondernemingen die niet geïndexeerd zijn ontvangen eveneens vooral oordelen zonder voorbehoud (61.6%, Tabel3). Daarnaast ontvangt 25,6% een verklaring met een voorbehoud en met een paragraaf. We stellen in Tabel 4 vast dat deze verschillen significant zijn, maar door de eerder lage Cramer's V waarde is er slechts een zwakke samenhang. Een verklaring die afwijkt van de standaard goedkeurende verklaring wordt vooral gegeven aan niet geïndexeerde ondernemingen.

Crosstab					
			BIG 4		Total
			Nee	Ja	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	1	0	1
		% within BIG 4	1,4%	0,0%	0,7%
	Oordeel met voorbehoud	Count	3	0	3
		% within BIG 4	4,2%	0,0%	2,1%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	1	0	1
		% within BIG 4	1,4%	0,0%	0,7%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count	44	67	111
		% within BIG 4	61,1%	90,5%	76,0%
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	21	5	26
		% within BIG 4	29,2%	6,8%	17,8%
	Oordeelonthouding	Count	2	2	4
		% within BIG 4	2,8%	2,7%	2,7%
Total		Count	86	72	74
		% within BIG 4	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 5: Verklaringen & Big4

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,588	5	,001
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,366	,001

Tabel 6: Testen: verklaringen & Big4

We stellen vast dat 90,5% van de ondernemingen die gecontroleerd worden door een Big4 auditor een verklaring zonder voorbehoud hebben ontvangen (Tabel 5). Voor ondernemingen zonder Big4 auditor is dit slechts 61,1%. Bij ondernemingen zonder Big4 auditor stellen we eveneens vast dat er in 29,2% een Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf wordt gegeven, wat meer is dan de 6,8% van de ondernemingen gecontroleerd door een Big4 auditor. We stellen vast uit Tabel 6 dat er een zwak (lage Cramer's V) maar significant verband is tussen de gegeven verklaring en het hebben van een Big4 auditor. Ondernemingen die niet gecontroleerd door een Big4 auditor krijgen sneller een afwijkende verklaring.

Crosstab					
			Extreme groei van de verkopen		Total
			Nee	Ja	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count % within Extreme groei van de verkopen	0 0,0%	1 2,9%	1 0,8%
	Oordeel met voorbehoud	Count % within Extreme groei van de verkopen	2 2,4%	1 2,9%	3 2,5%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count % within Extreme groei van de verkopen	1 1,2%	0 0,0%	1 0,8%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count % within Extreme groei van de verkopen	70 83,3%	25 71,4%	95 79,8%
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count % within Extreme groei van de verkopen	11 13,1%	7 20,0%	18 15,1%
	Oordeelonthouding	Count % within Extreme groei van de verkopen	0 0,0%	1 2,9%	1 0,8%
	Total	Count % within Extreme groei van de verkopen	84 100,0%	35 100,0%	119 100,0%

Tabel 7: Verklaringen & Extreme groei van de verkopen

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,456	5	,264
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,233	,264

Tabel 8: Testen: verklaringen & Extreme groei van de verkopen

Extreme groei van de verkopen wordt vooral vastgesteld voor ondernemingen met een oordeel zonder voorbehoud (Tabel 7). We zien ook niet echt grote verschillen in de verklaringen en het hebben van een extreem groei van de verkopen. Hierom is het verband waarschijnlijk ook niet significant (Tabel 8).

Crosstab					
			Wettelijk groot		Total
			Nee	Ja	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	0	0	0
		% within	0%	0%	0%
		Wettelijk groot			
	Oordeel met voorbehoud	Count	1	2	3
		% within	2,1%	2,6%	2,4%
		Wettelijk groot			
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	1	0	1
	% within	2,1%	0,0%	0,8%	
	Wettelijk groot				
Oordeel zonder voorbehoud	Count	28	66	94	
	% within	59,6%	86,8%	76,4%	
	Wettelijk groot				
Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	13	8	21	
	% within	27,7%	10,5%	17,1%	
	Wettelijk groot				
Oordeelonthouding	Count	4	0	4	
	% within	8,5%	0,0%	3,3%	
	Wettelijk groot				
Total	Count	47	76	123	
	% within	100,0%	100,0%	100,0%	
	Wettelijk groot				

Tabel 9: Verklaringen & Wettelijk Groot

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,934	5	,003
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,360	,003

Tabel 10: Testen: verklaringen & Wettelijk Groot

De meeste grote ondernemingen namelijk 66 op 76 (86,8%, zie Tabel 9) ontvangen een verklaring met een oordeel zonder voorbehoud. Bij kleine ondernemingen is dit in slechts 28 van de 47 (59,6%) van de gevallen zo. Wel hebben kleine ondernemingen meer verklaringen met paragraaf ter benadrukking en oordeelonthoudingen. Volgens Tabel 10 zijn deze verschillen significant, wel is het verband eerder zwak gezien de lage Cramer's V-waarde. Kleinere ondernemingen krijgen dus sneller een verklaring afwijkend van een standaard goedkeurende.

Crosstab					
			Financiële moeilijkheden		Total
			Nee	Ja	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	0	0	0
		% within Financiële moeilijkheden	0%	0%	0%
	Oordeel met voorbehoud	Count	2	1	3
		% within Financiële moeilijkheden	2,5%	2,6%	2,5%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	1	1	2
		% within Financiële moeilijkheden	1,2%	2,6%	1,7%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count	70	21	91
	% within Financiële moeilijkheden	86,4%	53,8%	75,8%	
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	8	11	19
		% within Financiële moeilijkheden	9,9%	28,2%	15,8%
	Oordeelonthouding	Count	0	5	5
		% within Financiële moeilijkheden	0,0%	12,8%	4,2%
Total		Count	81	39	120
		% within Financiële moeilijkheden	100,0%	100,0%	100,0%

Tabel 11: Verklaringen & Financiële moeilijkheden

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,933	4	,001
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,408	,001

Tabel 12: Testen: verklaringen & Financiële moeilijkheden

We stellen vast dat de meeste ondernemingen waarvoor we Financiële moeilijkheden voorspelden eveneens vooral in de groep met een verklaring zonder voorbehoud terug te vinden zijn. Toch is dit volgens Tabel 11 merkkelijk minder dan bij ondernemingen waarvoor geen financiële moeilijkheden worden voorspeld. Voor de afwijkende verklaringen ligt het percentage dan weer hoger voor ondernemingen waarvoor financiële moeilijkheden worden voorspeld (Tabel 11). Daarenboven blijken deze verschillen significant. Het aangegeven verband is echter wel

zwak (Tabel 12). Ondernemingen met voorspelde financiële moeilijkheden zullen dus sneller een afwijkende verklaring ontvangen.

V.3 Sectoren

De meerderheid van de Belgische beursgenoteerde ondernemingen blijken actief in de financiële en verzekeringssector: bij al de indexen en de gewone beursgenoteerde ondernemingen bedraagt het percentage actief in deze sector meer dan 25% (Tabel 13). Een ander groter sector blijkt de industrie, vooral voor niet-index ondernemingen (23%) evenals ondernemingen die deel uit maken van de BellMid(30%) en BellSmall(27%). Voor de Bel20 (26%) blijkt de tweede belangrijkste sector die van de Groot- en detailhandel (Tabel 13).

Sector	Totaal	Bell20	BellMid	BellSmall	Beursgenot eerd
Industrie	22%	12%	30%	27%	23%
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	2%	6%	4%	0%	1%
Bouwnijverheid	6%	12%	4%	9%	5%
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	8%	24%	0%	0%	10%
Vervoer en opslag	4%	6%	4%	5%	3%
Informatie en communicatie	6%	6%	9%	9%	6%
Financiële activiteiten en verzekeringen	26%	29%	26%	27%	27%
Exploitatie van en handel in onroerend goed	8%	0%	9%	9%	9%
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	8%	6%	13%	9%	8%
Administratieve en ondersteunende diensten	3%	0%	0%	5%	5%
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1%	0%	0%	0%	1%
Kunst, amusement en recreatie	1%	0%	0%	0%	1%
Niet meegedeeld	5%	6%	0%	0%	8%

Tabel 13: Sector

V.4 Auditcomité

V.4.1. Data-onderzoek naar het auditcomité

Beursindex	Aantal	Auditcomité
Bel20	18	18
BelMid	23	23
BelSmall	22	22
Beursgenoteerd	58	44
Totaal	121	107

Tabel 14: Auditcomité

Tabel 14 geeft weer dat ondernemingen die behoren tot een index allen een auditcomité hebben opgericht. Bij de andere beursgenoteerde ondernemingen zien we dat er maar 44 ondernemingen (76%) zijn met een auditcomité. Toch zouden in het kader van artikel 526 bis paragraaf 1 in principe alle ondernemingen behorende tot Euronext Brussel een auditcomité moeten oprichten. De ondernemingen zonder auditcomité verwijzen naar de voorwaarden beschreven in artikel 526 bis paragraaf 2 van het wetboek van vennootschappen om aan te geven waarom ze niet verplicht zijn om een auditcomité op te richten en de functie van het auditcomité laten vervullen door de volledige raad van bestuur zoals beschreven in artikel 526bis paragraaf 2. Daarnaast zijn er 28 ondernemingen waarover we geen informatie konden terug vinden of er nu een auditcomité was of niet. Daarvan zijn er zes vastgoed certificaten (Artikel 4 Wet betreffende de gereguleerde vastgoedvennootschappen, 2006) . Deze zijn onderworpen aan de specifieke bepalingen uit de Wet betreffende de gereguleerde vastgoedvennootschappen (2006). In deze wet is er geen bepaling opgenomen over het auditcomité. Wel moeten er volgens artikel 14 van de Wet betreffende de gereguleerde vastgoedvennootschappen (2006), natuurlijke personen worden aangesteld voor het uitoefenen van de interne controle functie.

Beursindex	Aantal	Auditcomité
ICW	8	2
Zonder ICW	149	101

Tabel 15: Auditcomité & ICW

In geval van ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing stellen we vast dat slechts twee ondernemingen een auditcomité hebben opgericht (Tabel 15). In drie gevallen van de acht ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing werd er zelfs geen melding gemaakt van een auditcomité. Bij 149 ondernemingen zonder zwakheden in de interne beheersing zijn er 101 met een auditcomité.

V.4.2. Bespreking van de communicatie naar het auditcomité.

D. Roux (interview 05/05/2015) gaf aan dat de communicatie van zwakheden in de interne beheersing gebeurt op twee manieren enerzijds via de management letter, anderzijds schriftelijk naar het auditcomité en de raad van bestuur. Zowel D. Roux (interview 05/05/2015) als L. Verrijssen (interview 05/05/2015) geven aan dat de communicatie met het auditcomité over het algemeen goed en constructief verloopt. Meestal proberen de ondernemingen dan ook problemen met de interne beheersing op te lossen. Volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015) is deze goede communicatie het gevolg van de gedeelde verantwoordelijkheid die wordt gedragen bij verkeerde inschattingen en fouten. Als je verantwoordelijk bent probeer je elkaar te helpen (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Bovendien vinden de meeste leden van het auditcomité het aangenaam als een externe specialist meekijkt (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Vaak is er dan ook een goede open discussie volgens L. Verrijssen (interview 05/05/2015). Bovendien raken problemen aangehaald in het auditcomité snel opgelost. Door de hoofdelijke aansprakelijkheid van de leden van het auditcomité (en de raad van bestuur) kunnen deze het zich niet permitteren dat er fouten in het onderneming aanwezig blijven (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

Als er geen auditcomité aanwezig is verloopt communicatie meestal rechtstreeks aan de raad van bestuur die dan fungeert als auditcomité (D. Roux, interview 05/05/2015). Veelal verschilt de communicatie niet erg veel met de communicatie aan het auditcomité. Dit is volgens D. Roux (interview 05/05/2015) het gevolg van het feit dat de auditcomités reeds bestaan uit een aantal leden van de raad van bestuur. In middelgrote familieondernemingen vindt D. Roux (interview 05/05/2015) zelfs helemaal geen verschil tussen ondernemingen met of zonder auditcomité. De communicatie met het management vindt D. Roux (interview 05/05/2015) echter veel belangrijker dan die met het auditcomité. Het is vooral het management dat een goede interne beheersing moet nastreven (D. Roux, interview 05/05/2015).

V.5 Beschrijvend onderzoek naar de kenmerken

We starten met een beschrijving van de verschilde kenmerken die zijn aangehaald in de literatuur. Daarnaast gebruiken we ook *independent sample t-test* om de verschillen in gemiddelde te onderzoeken (bij de niet dummy variabelen). De volledige output van de *independent sample t-test* is te vinden in bijlage II. Voor de dummy variabelen maken we gebruik van cross-tabellen en Chi-kwadraat metingen om na te gaan of er een verband kan worden vastgesteld met zwakheden in de interne beheersing. De volledige output van de cross-tabellen is opgenomen in bijlage III. Vermits de gehele populatie wordt onderzocht maken we gebruik van verschillende testen op populatieniveau.

ICW (0=Nee/1=Ja)		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Segmenten	141.0	71.5	133.1	11.2	141.0
	8.0	7.8	7.0	2.5	8.0
Audit-fee in duizenden	116.0	111.6	181.5	16.9	116.0
	7.0	27.8	20.5	7.8	7.0
ROA	133.0	-31%	373%	32%	133.0
	8.0	-57%	98%	35%	8.0
Winst of verlies in duizenden	133.0	82997.1	417231.4	36178.6	133.0
	8.0	-4491.4	6827.5	2413.9	8.0
Leeftijd	141.0	42.3	36.3	3.1	141.0
	8.0	34.6	27.2	9.6	8.0

Tabel 16: Groepsstatistieken

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means		
		F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)
Segmenten	Equal variances assumed	4.86	0.03	1.35	147.00	0.18
	Equal variances not assumed			5.55	147.00	0.00
Audit-fee in duizenden	Equal variances assumed	2.93	0.09	1.22	121.00	0.23
	Equal variances not assumed			4.51	90.80	0.00
ROA	Equal variances assumed	0.00	0.97	0.20	139.00	0.84
	Equal variances not assumed			0.56	23.41	0.58
Winst of verlies in duizenden	Equal variances assumed	0.93	0.34	0.59	139.00	0.56
	Equal variances not assumed			2.41	133.13	0.02
Leeftijd	Equal variances assumed	1.73	0.19	0.59	147.00	0.56
	Equal variances not assumed			0.76	8.48	0.47

Tabel 17: T-test

V.5.1. Ondernemingskenmerken

Krishnan (2005) gaf aan dat een zwakkere interne beheersing [ICW] zou voorkomen bij complexere ondernemingen. Deze bewering hebben we onderzocht aan de hand van elementen aangehaald door Ghosh en Lee (2013). Zo onderzochten we de leeftijd van het onderneming, het aantal segmenten en de ondernemingsgrootte.

	Aantal	Segmenten	Gemiddelde leeftijd
ICW	8	8	35
Zonder ICW	141	73	44

Tabel 18: Ondernemingskenmerken & ICW

We stellen in eerste instantie vast dat ondernemingen zonder interne controlezwakheden gemiddeld 44 jaar oud zijn en met interne controle zwakheden gemiddeld 35 jaar (Tabel 18). Vervolgens kijken we naar Tabel 16 om te bepalen of er een significant effect is. Vermits de Levene testwaarde niet significant is (0,019) is maken we gebruik van de situatie waarbij er gelijke variaties worden verondersteld. Hier stellen we vast dat het verschil niet significant is bij beursgenoteerde Belgische ondernemingen.

Beursindex	Aantal	Segmenten	Gemiddelde leeftijd
Bel20	18	233	66
BelMid	23	74	40
BelSmall	22	25	48
Beursgenoteerd	86	43	36
Totaal	149	68	42

Tabel 19: Ondernemingskenmerken

Tabel 19 geeft de uitsplitsing weer tussen de leeftijd in de verschillende categorieën beursgenoteerde ondernemingen. Hier zien we dat ondernemingen die behoren tot de beursindexen gemiddeld ouder zijn. Zo zijn Bel20 ondernemingen gemiddeld 66 jaar. Wel is het opvallend dat BelMid ondernemingen gemiddeld jonger zijn dan BelSmall ondernemingen. Een probleem met de leeftijd is dat die gebaseerd is op de oprichtingsdatum van de juridische entiteit. Indien een onderneming opgericht in 2008 voor haar beursgang in 2014 bijvoorbeeld kiest voor de overname van een beursschelp (bv. een oude industriële vennootschap opgericht in 1908) zal die onderneming in 2014 geen 6 jaar maar 106 jaar zijn.

Doyle et al. (2007), Ashbaugh-Skaife (2006) en Ghosh en Lee (2013) geven aan dat indien ondernemingen uit meer segmenten bestaan de kans op een zwakke interne beheersing toeneemt. Het aantal segmenten stellen we voor door gebruik te maken van het aantal ondernemingen in de groep. We stellen vast dat ondernemingen zonder zwakheden in de interne

beheersing gemiddeld uit 73 ondernemingen bestaan en met interne beheersingszwakheden uit gemiddeld 8 ondernemingen bestaan (Tabel 17).

We zien in Tabel 17 dat de Levene's test significant is waardoor we geen gelijke varianties mogen veronderstellen. Vervolgens kunnen we concluderen dat het gemiddelde verschil tussen het aantal segmenten significant is op 95%. Hierdoor stellen we een tegenstelling met de literatuur vast, waarbij dat ondernemingen met meer segmenten juist minder zwakheden in hun interne beheersing rapporteren.

Bel20 ondernemingen met gemiddeld 233 ondernemingen binnen hun groep bevatten duidelijk meer segmenten (Tabel 19), maar het is ook opvallend dat ondernemingen die behoren tot de BelSmall gemiddeld het minste aantal segmenten bevatten namelijk 25.

Doyle et al. (2007) en Ashbaugh-Skaife(2006) gaven aan dat de grootte van de onderneming invloed zou hebben op de interne beheersing.

Crosstabel					
		Wettelijk Groot		Totaal	% Groot
		Klein	Groot		
ICW	Nee	43	73	116	62%
	Ja	4	3	7	42%
Totaal		47	76	123	62%

Tabel 20: Grootte & ICW

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1,127	1	,288
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,096	,288

Tabel 21: Testen Grootte & ICW

Als we naar de aantallen op populatieniveau kijken stellen we vast dat de groep van ondernemingen zonder zwakheden in de interne beheersing voor 62% uit grote ondernemingen bestaat, terwijl de groep waarbij er wel zwakheden in de interne beheersing worden vastgesteld voor 42% uit grote ondernemingen bestaat (Tabel20). Tabel 21 geeft aan dat de Chi-kwadraat meting niet significant is waardoor we mogen veronderstellen dat er geen verband is tussen de grootte van onderneming en eventuele problemen met de interne beheersing.

Over 26 ondernemingen kunnen we echter geen uitspraak doen wegens te weinig informatie om te bepalen of ze wettelijk groot zijn of niet.

Wettelijk groot	Aantal	ICW	Gemiddelde aantal ondernemingen binnen de groep	Gemiddelde leeftijd	Gemiddelde winst/verlies	Gemiddelde ROA
Groot	76	3	87	49	€81,309.07	3%
Klein	46	4	49	37	€111,211.43	14%

Tabel 22: Grootte kenmerken(1)

Het gemiddeld aantal ondernemingen binnen de groep is groter bij ondernemingen die wettelijk groot zijn(Tabel 22). De gemiddelde leeftijd bij grote ondernemingen is eveneens hoger (Tabel22). Het verschil in gemiddelde winst is wel sterk verschillend kleine ondernemingen blijken meer winst te maken dan grote (Tabel 22). De ROA is bij kleine ondernemingen met 14% dan ook groter dan bij grote ondernemingen (Tabel 22).

Wettelijk groot	Aantal	Extreme groei in verkopen	Financiële moeilijkheden	% Financiële moeilijkheden	BIG4	Gemiddelde audit-fee
Groot	76	19	12	16%	48	€68.140
Klein	47	9	23	50%	15	€37.950

Tabel 23: Grootte kenmerken (2)

Tabel 23 geeft aan dat BIG4 ondernemingen vooral grote ondernemingen controleren. Zo blijkt dat 48 van de 76 grote ondernemingen worden gecontroleerd door een Big4 auditor. Kleine ondernemingen worden slechts in 15 van de 47 gevallen gecontroleerd door een Big4 auditkantoren. De gemiddelde audit-fee lijkt wel sterk te verschillen. De gemiddelde audit-fee bij grote ondernemingen blijkt €68.140 en bij kleine ondernemingen €37.220 (Tabel23).

Beursindex	Aantal	Groot wettelijke criteria	% Groot
Bel20		18	83%
BelMid		20	85%
BelSmall		20	85%
Beursgenoteerd		64	45%
Totaal		119	66%

Tabel 24: Grootte

Tabel 24 geeft duidelijk weer dat beursgenoteerde ondernemingen die tot een index behoren meestal groot zijn. Zo bestaan de Bel20, BelMid en BelSmall respectievelijk voor 83%, 85% en 85% uit grote ondernemingen. De groep beursgenoteerde ondernemingen blijkt slechts voor 45% grote ondernemingen te bevatten (Tabel 24). Over 27 ondernemingen kunnen we echter geen uitspraak doen wegens te weinig informatie om te bepalen of aan de wettelijke criteria om groot te zijn voldaan.

Crosstabel					
		Index		Totaal	% Index
		Nee	Ja		
ICW	Nee	78	63	141	45%
	Ja	8	0	8	0%
Totaal		86	63	149	43%

Tabel 25: Index & ICW

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,193	1	,013
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,204	,013

Tabel 26: Testen Index & ICW

Uit Tabel 25 stellen we vast dat alle ondernemingen waarbij zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd niet behoren tot een index. Deze vaststelling blijkt volgens Tabel 26 echter niet significant.

V.5.2. Financiële resultaten

De belangrijkste financiële resultaten die we hebben onderzocht zijn: winst of verlies, Return on assets [ROA] en het continuïteitsrisico zoals aangehaald in Ghosh en Lee (2013), Ashbaugh-Skaife(2006), Ge en McVay (2005) en Doyle et al. (2007).

Beursindex	Gemiddelde winst/verlies	Gemiddelde ROA
ICW	€ -4.491.410	-25%
Zonder ICW	€ 82.997.130	5%

Tabel 27: Financiële resultaten & ICW

In Tabel 27 vinden we dat beursgenoteerde ondernemingen zonder zwakheden in de interne controle gemiddeld een winst hebben van €82.997.130. Ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing hebben daarentegen een gemiddeld verlies van €4.491.410. Uit de populatie lijken we te kunnen afleiden dat ondernemingen die zwakheden in de interne beheersing rapporteren dus eerder verlies lijken te lijden.

Verder zien we aan de hand van de Levene test (0,56) dat we naar de situatie met gelijke varianties moeten kijken (Tabel 17). Waarbij we kunnen vaststellen dat het verschil niet significant is op 95%.

Beursindex	Gemiddelde winst/verlies	Gemiddelde ROA
Bel20	€540.926.500	5.28%
BelMid	€38.031.880	3.44%
BelSmall	€5.601.460	2.12%
Beursgenoteerd	€ 4.796.880	2.08%
Totaal	€ 78.590.630	4.90%

Tabel 28: Financiële resultaten

Uit Tabel 28 kunnen we wel duidelijk afleiden dat naarmate de ondernemingen tot een index behoren de gemiddelde winst hoger blijkt te liggen. Zo hebben ondernemingen uit de Bel20 een gemiddelde winst van €540.926.500 wat maar liefst 122 keer meer is dan de €4.409.980 gemiddelde winst voor genoteerde ondernemingen die niet tot een index behoren.

We zien in Tabel 27 dat de ROA gemiddeld -25% bedraagt in ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing. Voor ondernemingen zonder zwakheden in de interne beheersing is de ROA 5%. Wel geeft Tabel 18 duidelijk verschillen weer tussen de verschillende indexen. Zo hebben ondernemingen die tot de Bel20 en BelMid behoren een hogere gemiddelde ROA, dit in tegenstelling tot BelSmall en andere genoteerde ondernemingen. De verschillen in gemiddelde ROA tussen Tabel 27 en Tabel 16 verklaren we door een verschillende berekeningswijze.

Crosstabel					
		Financiële moeilijkheden		Totaal	% Financiële moeilijkheden
		Nee	Ja		
ICW	Nee	78	34	112	30%
	Ja	3	5	8	62%
Totaal		81	39	120	33%

Tabel 29: Financiële moeilijkheden & ICW

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,516	1	,061
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,171	,061

Tabel 30: Testen Financiële moeilijkheden & ICW

Het continuïteitsrisico onderzoeken we aan de hand van het aantal ondernemingen in financiële moeilijkheden. We vinden dat 34 ondernemingen zonder zwakheden in de interne beheersing financiële moeilijkheden ondervinden (Tabel 29). In het geval van ondernemingen met zwakheden in hun interne beheersing hebben we voor vijf van de acht ondernemingen financiële moeilijkheden vastgesteld. Op basis van de Chi-kwadraat meting kunnen we vaststellen dat er geen significant verband is tussen de financiële moeilijkheden en de zwakheden in de interne beheersing (Tabel 30). Wel is er een op 10%, maar als we de Cramer's V waarde nagaan ligt deze eerder bij nul en kunnen we ervanuit gaan dat er geen sterk verband is (Tabel 20). Wel konden we voor 28 ondernemingen geen uitspraken doen wegens te weinig informatie om een voorspelling voor het continuïteitsrisico te merken.

Beursindex	Aantal	Financiële moeilijkheden	% Financiële moeilijkheden
Bel20	17	2	12%
BelMid	19	5	26%
BelSmall	18	3	17%
Beursgenoteerd	66	29	44%
Totaal	120	39	33%

Tabel 31: Financiële moeilijkheden

In Tabel 21 zien we dat we voor ondernemingen die tot een index behoren over het algemeen minder financiële moeilijkheden kunnen vaststellen. De Bel20 heeft met twee ondernemingen het minste ondernemingen met financiële moeilijkheden. Vervolgens is het aantal ondernemingen met financiële moeilijkheden respectievelijk 26% en 17% voor BelMid en BelSmall ondernemingen. Voor ondernemingen die enkel beursgenoteerd zijn stellen we voor 29 ondernemingen of voor 44% van de populatie financiële moeilijkheden vast.

V.5.3. De extreme groei van de verkopen

Crosstabel					
		Extreme groei in de verkopen		Totaal	% Groot
		Nee	Ja		
ICW	Nee	80	33	113	29%
	Ja	4	2	6	33%
Totaal		84	35	119	29%

Tabel 32: Extreme groei van de verkopen & ICW

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	0,047	1	,829
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,020	,829

Tabel 33: Testen Extreme groei van de verkopen & ICW

In Tabel 32 zien we dat er slechts twee ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing een extreme groei in de verkopen aangeven, oftewel 33% van die ondernemingen. Bij de ondernemingen die geen zwakheden rapporteren zien we 33 ondernemingen met een extreme groei in de verkopen of 29%. Het percentage ligt dus hoger bij ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing. Daarnaast stellen we vast in Tabel 33 dat de Chi-kwadraat meting niet significant is waardoor we geen verband kunnen verwachten tussen een extreme groei van de verkopen en zwakheden in de interne beheersing. Over 30 ondernemingen kunnen we echter geen uitspraken doen wegens te weinig informatie om de variabele te berekenen.

Beursindex	Aantal	Extreme groei in % verkopten	ondernemingen met extreme groei in de verkopen
Bel20	16	6	38%
BelMid	21	4	19%
BelSmall	19	5	26%
Beursgenoteerd	63	20	32%
Totaal	119	35	29%

Tabel 34: Extreme groei van de verkopen

Verder lijken vooral Bel20 ondernemingen een sterke groei in hun verkopen te noteren. Voor 38% van de ondernemingen zijn de verkopen sterk gegroeid in het laatste boekjaar (Tabel 34). Terwijl dit bij ondernemingen behorende tot de beursgenoteerde en BelSmall ondernemingen rond het gemiddelde van 23% schommelt. Voor BelMid ondernemingen zijn er echter maar extreem groeiende verkopen bij 19% van de ondernemingen (Tabel 34).

V.5.4. Eigenschappen van de auditor

Uit Smith, Thiras & Vichitlekarn (2000) verwachten we dat de audit-fee bij een zwakkere interne beheersing hoger is. We zien in Tabel 35 echter dat de audit-fee gemiddeld hoger is bij ondernemingen zonder zwakheden in de interne beheersing bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen. In Tabel 17 wordt aangegeven dat het verschil niet significant is vermits de Levene test aangeeft dat we naar de varianties kijken waarvan geen gelijkheid wordt verwacht.

Beursindex	Gemiddelde audit-fee
ICW	€ 27.810
Zonder ICW	€ 111.550

Tabel 35: Audit-fee & ICW

Tabel 35 geeft aan dat er een lagere gemiddelde audit-fee is bij ondernemingen waarbij de auditor problemen met de interne beheersing rapporteert. We zien echter in Tabel 36 dat vooral de audit-fee voor Bel20 ondernemingen met €376.720 gemiddeld de hoogste audit-fee is. Verder zien we dat de audit-fee voor BelMid en BelSmall ondernemingen rond het gemiddelde van €111.310 schommelt. Wel is de audit-fee voor gewoon beursgenoteerde ondernemingen met €46.200 veel lager.

Beursindex	Aantal	BIG4	%BIG4	Gemiddelde audit-fee
Bel20	18	13	72%	€376.720
BelMid	23	17	74%	€112.490
BelSmall	22	17	77%	€97.110
Beursgenoteerd	86	28	33%	€46.200
Totaal	149	75	50%	€111.310

Tabel 36: Big4

Crosstabel					
		Big 4		Totaal	% Groot
		Nee	Ja		
ICW	Nee	66	73	139	53%
	Ja	6	2	8	25%
Totaal		72	75	147	51%

Tabel 37: Big4 & ICW

Chi-kwadraat test			
	Waarde	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2,292	1	,130
Symmetric Measures			
		Waarde	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Cramer's V	,125	,130

Tabel 38: Testen Big4 & ICW

Ondernemingen zonder zwakheden in de interne beheersing blijken voor de helft gecontroleerd te worden door een Big4 auditor (Tabel 37). Tabel 37 geeft ook aan dat slechts twee ondernemingen die zwakheden in de interne beheersing vertonen, gecontroleerd worden door een Big4 auditor. Verder geeft Tabel 38 aan dat er geen significant verband is tussen gecontroleerd te worden door een Big4 auditor en zwakheden in de interne beheersing (Tabel 38).

Wel blijken de controles door Big4 auditors vooral te gebeuren bij Bel20, BelMid en BelSmall ondernemingen waar meer dan 70% van de audits door hen wordt uitgevoerd (Tabel36). Bij beursgenoteerde ondernemingen die niet tot een index behoren blijkt slechts 33% van de ondernemingen gecontroleerd te worden door een Big4 auditor.

Grote Auditor	Aantal	ICW	Gemiddelde ondernemingen de groep	aantal binnen leeftijd	Gemiddelde leeftijd	Gemiddelde winst/verlies
Big4	75	2		95	49	€78.195.810
Geen Big 4	74	6		41	35	€77.881.820

Tabel 39: Big4 kenmerken (1)

Het gemiddeld aantal ondernemingen binnen de groep is groter bij ondernemingen die gecontroleerd worden door een Big4 auditor (Tabel 39). Verder ligt de gemiddelde leeftijd bij ondernemingen gecontroleerd door een Big4 auditor hoger (Tabel39). Het verschil in gemiddelde winst lijkt echter niet zo groot te zijn (Tabel39).

Grote Auditor	Aantal	Groot wettelijke criteria	Gemiddelde audit-fee in duizend
Big4	75	48	€68.080
Geen Big 4	74	28	€35.320

Tabel 40: Big4 kenmerken (2)

Tabel 40 geeft aan dat vooral grote ondernemingen gecontroleerd worden door Big4 ondernemingen. Zo blijkt dat 48 van de 75 grote ondernemingen worden gecontroleerd door een Big4 auditor. Ondernemingen die niet gecontroleerd worden door Big4 auditkantoren zijn slechts in 28 op 74 gevallen groot.

Op basis van de gemiddelde audit-fee lijken we wel een groot verschil vast te stellen. Zo is de gemiddelde audit-fee bij ondernemingen gecontroleerd door een Big4 auditkantoor €68.080 en bij de andere €35.320 (Tabel40).

Dit lijkt te bevestigen wat Ge en McVay (2005) reeds aangaven. Het hebben van een grote auditor hangt deels samen met de grootte, winstgevendheid, ouderdom en complexiteit van de onderneming.

V.6 *Binaire logistische regressie*

Voor het bespreken van de onderzoeksvragen maken we gebruik van de binaire logistische regressie vermits we gebruik maken van dummy-variabelen. Om problemen met een te hoge leeftijd door het gebruik van beursschelpen te vermijden gaan we voor de regressie gebruik maken van het natuurlijk logaritme van leeftijd. Eveneens gaan we om outliners te vermijden het natuurlijk logaritme nemen van de audit-fee. Voor winst/verlies en ROA is dit echter niet mogelijk vermits we hier te maken hebben met negatieve waarden. De volledige binaire logistische regressie is terug te vinden in Bijlage IV.

Hiermee kunnen we onderzoeken of de verschillende kenmerken een effect hebben en in welke richting.

Voor de binaire logistische regressie maken we gebruik van volgende regressie vergelijking:

$$\begin{aligned}
 ICW = & \beta_0 + \beta_1 \text{Wettelijk Groot} + \beta_2 \text{Aantal onderne min gen in de groep} + \beta_3 \text{Big 4} + \\
 & \beta_5 \ln_ \text{Audit_ fee} + \beta_6 \text{ROA} + \beta_7 \text{Winst / Verlies} + \\
 & \beta_8 \ln_ \text{Leeftijd} + \beta_9 \text{Extreme groei in de verkopen} + \beta_{10} \text{Financiële_ moeijkheden}
 \end{aligned}$$

Uit tabel 41 blijkt dat het model als geheel significant is. Zo is de Nagelkerke R-kwadraat (pseudo R²) vrij hoog wat er op wijst dat een groot deel van het model wordt verklaard. Gebruikelijk gaat men uit van een Nagelkerke R² boven 0,5 als vuistregel zodat het model praktisch significant zou zijn. Daarnaast is de Hosmer en Lemeshow-test niet significant wat het model acceptabel maakt op een statistisch significant niveau (Tabel 42). Bovendien levert het model een goede predictie. Zo worden alle cases goed geklasseerd (Tabel 43). Een nadeel is wel dat het model slechts gebaseerd is op maar 5 ondernemingen met een zwakheid in de interne beheersing en 82 zonder zwakheden in de interne beheersing als gevolg van ontbrekende data. Eveneens voeren we het iteratief proces uit om multicollineariteit na te gaan. We vinden geen enkele situatie waarbij dit het geval is (zie Bijlage V). We vonden namelijk enkel VIF-waarden onder drie wat er op wijst dat er geen multicollineariteitsproblemen zijn.

Model Summary			
Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	,001 ^a	,356	1,000
a. Estimation terminated at iteration number 20 because maximum iterations has been reached. Final solution cannot be found.			

Tabel 41: regressiemodel summary

Hosmer and Lemeshow Test			
Step	Chi-square	df	Sig.
1	,000	3	1,000

Tabel 42: Hosmer and Lemeshow Test

Classification Table					
Observed			Predicted		
			ICW (1='ja'/0='nee')		Percentage Correct
Step 1	ICW (1='ja'/0='nee')	Nee	Ja		
			Nee	82	0
	Ja	0	5	100,0	
Overall Percentage				100,0	
a. The cut value is ,500					

Tabel 43: Classificatie Tabel

	B	S.E.	Wald	df	Sig.
Segmenten	-3,773	26,087	,021	1	,885
BIG4 (Ja=1&Nee=0)	-112,344	718,749	,024	1	,876
ROA	-,518	3,373	,024	1	,878
Winst of Verlies in duizenden	-,009	,048	,035	1	,852
Extreme groei in verkopen	-27,878	457,317	,004	1	,951
Financiële moeilijkheden (Ja=1&Nee=0)	-54,867	809,238	,005	1	,946
Wettelijk Groot (Ja=1&Nee=0)	-20,031	773,870	,001	1	,979
Ln leeftijd	71,940	461,361	,024	1	,876
Ln Audit-fee in duizenden	-3,692	86,955	,002	1	,966
Index	-819,716	4464,443	,034	1	,854
Constante	-198,718	1634,063	,015	1	,903

Tabel 44: Regressie

Uit de regressie blijkt dat geen enkel kenmerk een significante invloed heeft op de kans op zwakheden in de interne beheersing (Tabel 44). Het is dus mogelijk dat we te weinig cases hebben met gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing om statistisch significante uitspraken te doen.

V.7 Bespreking van ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing

V.7.1. Ondernemingen met zwakheden in interne beheersing

Gezien het feit dat zwakheden in de interne beheersing slechts uitzonderlijk wordt vermeldt in de het verslag van de externe auditor waren we vooral verplicht om tussen de regels te lezen. Zo zijn er in het geval van onze studie slechts drie ondernemingen waarbij expliciet wordt vermeld dat er zwakheden zijn in de interne beheersing. Hierbij gaat het over Think-media NV, Medical Device Works en Sica Invest. Voor de andere ondernemingen zullen we ook verklaren waarom we toch hebben besloten deze aan te merken als ondernemingen met zwakheden in hun interne beheersing.

Naam	Verklaring
COIL NV	Oordeel met voorbehoud
E.M.D MUSIC NV	Oordeel met voorbehoud
FLEXOS	Oordeel zonder voorbehoud met paragraaf
FOUNTAIN	Oordeel zonder voorbehoud met paragraaf
MEDICAL DEVICE WORKS NV	Oordeelonthouding
SICA INVEST NV	Oordeel met voorbehoud met paragraaf
SMARTPHOTO GROUP NV	Oordeel zonder voorbehoud met paragraaf
THINK-MEDIA NV	Oordeelonthouding

Tabel 45: Ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing

V.7.1.A Coil NV

Coil NV is een onderneming die actief is in de verkoop van producten van aluminium. De auditor BDO meldt in zijn verslag voor 2013 dat een waardering voor een opzegvergoeding is overgewaardeerd. Deze wordt namelijk opgenomen voor de balansdatum terwijl de verbreking van de overeenkomst na balansdatum plaatsvindt. Een goede interne beheersing zou er voor moeten zorgen dat waardering aan de juiste periode worden toegerekend. Er wordt ook geen melding gemaakt van een auditcomité.

V.7.1.B E.M.D. Music NV

De onderneming EMD Music is actief in de groothandel meer specifiek de verkoop van muziekinstrumenten. In het geval van EMD Music wordt er door de auditor reeds van voor 2004 op gewezen dat de boekwaarde van hun participatie in de Amerikaanse dochteronderneming EMD Music Inc. overdreven is. Daarenboven worden de handelsvorderingen op de Amerikaanse dochtervennootschap te hoog ingeschat en wordt er geen enkele waardevermindering op geregistreerd. Daarnaast worden bepaalde bedragen op de foutieve reservepost geboekt. Deze elementen lijken volgens ons het gevolg te zijn van management override van de interne beheersing, gezien bepaalde risico's met betrekking tot de Amerikaanse vennootschap te laag worden ingeschat. De interne beheersing is verantwoordelijk voor het correct registratie van deze elementen. Zo moet een goede interne beheersing de risico's correct inschatten. Daarnaast

helpt de interne beheersing eveneens te zorgen voor een correcte registratie van handelsvorderingen. Daarom wordt er door de auditor DGST & Partners een oordeel met voorbehoud gegeven. Al sinds 2004 wordt de onderneming gecontroleerd door DGST & Partners. Er is geen auditcomité aangesteld.

V.7.1.C *Flexos NV*

Flexos NV is een onderneming actief in de groot- en detailhandel meer bepaald op vlak van ICT. De auditor gaf reeds twee jaar (2013 en 2012) een oordeel zonder voorbehoud maar met een paragraaf ter benadrukking van een bepaalde aangelegenheid. Hierbij gaat het om een belangrijke herwaarderingsmeerwaarde op een deelneming in Clarilog France. Het veronderstelde rendement kan enkel gehaald worden indien alle doelen van het business plan worden gehaald. Vermits dit rendement onvoldoende kan worden gecontroleerd vestigt de auditor daarop de aandacht in het kader van de continuïteitsveronderstelling. Indien er een goede risicoanalyse door de interne beheersing is kunnen we verwachten dat er een controle hierop geen probleem kan zijn. Wij beschouwen dit onrechtstreeks als een probleem van interne beheersing. De externe auditor is sinds 2007 Van Cauter-Saeys & Co. Flexos heeft geen auditcomité.

V.7.1.D *Fountain NV*

Fountain NV is actief in de groot-en detailhandel (producent/verdelers koffieapparaten). De auditor geeft pas sinds 2013 een oordeel met een paragraaf ter benadrukking. Hierbij gaat het over het plan Kaffa 2018, waarbij er vragen worden gesteld over de risico's die dit plan met zich brengt en de continuïteitsveronderstelling. De risico-inschattingen betreffende dit plan door de interne beheersing lijken onvoldoende te zijn, vermits enkele targets niet zijn gehaald. Door de sterke samenhang tussen interne beheersing en risicoanalyse, vermoeden we dat de slechte inschattingen het gevolg zijn van een gebrek in de interne beheersing. De auditor is sinds 2009 BST. Fountain heeft een auditcomité.

V.7.1.E *Medical Device Works NV*

Medical Device Works is een industriële onderneming waarvoor er in 2011 en 2012 door dat de controles gelimiteerd worden door de zwakheden in de interne beheersing. Andere problemen die worden aangehaald zijn de significante verliezen en de activering van de ontwikkeling van medische technieken. Sinds 2007 is Deloitte het auditkantoor. Er wordt nergens melding gemaakt van een auditcomité.

V.7.1.F *Sica Invest NV*

De onderneming Sica Invest investeert in andere Belgische ondernemingen. De auditor Geert Van Goolen (auditor sinds 2010) maakt echter in 2013 voor de eerste keer expliciet melding van zwakheden in de interne beheersing met als gevolg een te optimistische waardering van de aandelen portefeuille. Waardoor hij een oordeel met voorbehoud en paragraaf ter benadrukking geeft. Er wordt geen melding gemaakt van een auditcomité.

V.7.1.G *Smartphoto Group NV*

De onderneming is actief in de financiële en verzekeringssector (verlenen van ondersteunende diensten op het vlak van management). Sinds 2004 geeft de externe auditor reeds een oordeel zonder voorbehoud maar met een toelichtende paragraaf waarin de waardering van een participatie afhangt van de marktomstandigheid uit het businessplan. Interne beheersing wordt niet expliciet als een zwak punt vermeldt. Ons lijkt het evenwel dat nieuwe inschattingen van risico's die worden gemaakt door de interne beheersing ontbreken of niet worden gevolgd om de correcte waardering te geven. Wat we als een zwakte in de interne beheersing beschouwen. Er is een combinatie van externe auditors enerzijds is er Grant Thornton sinds 2004 en E&Y sinds 2011. Een auditcomité is aangesteld.

V.7.1.H *Think-media NV*

Think-media is een onderneming die actief is in de sector van de vrije-beroepen (uitgever van tijdschriften). Sinds 2008 is de jaarrekening gecontroleerd door een externe auditor, VDG ondernemingsrevisoren, en er is nog geen oordeel zonder voorbehoud gegeven. Sinds 2011 geeft de auditor zelfs een oordeelonthouding. Hierin worden verschillende problemen aangekaart. Belangrijk hierin is dat de externe auditor expliciet aanhaalt dat ze enkel gebruik hebben gemaakt van een substantief nazicht vermits zij de administratie onvoldoende vinden om hierop hun oordeel te baseren. Er is nog geen auditcomité aangesteld.

V.7.2. De ondernemingsstructuur

Er zou volgens de literatuur een verband bestaan tussen de leeftijd en de kans op fouten in de interne beheersing (Doyle et al. ,2007, Ashbaugh-Skaife, 2006, Ge en McVay, 2005, & Ghosh en Lee, 2013). Zo zouden jongere ondernemingen meer zwakheden hebben in hun interne beheersing. In leeftijd zien we echter grote verschillen maar, gemiddeld waren de ondernemingen 38 jaar oud. De oudste onderneming is met 91 jaar Think-media, de jongste aan de andere kant is Medical Device Works met 11 jaar (Tabel46).

Naam	Segmenten	Leeftijd	Wettelijk Groot Ja=1/nee=0
COIL NV	2	22	1
E.M.D MUSIC NV	9	29	1
FLEXOS	4	24	0
FOUNTAIN	17	43	1
MEDICAL DEVICE WORKS NV	0	11	0
SICA INVEST NV	3	6	
SMARTPHOTO GROUP NV	19	51	0
THINK-MEDIA	8	91	0

Tabel 46: Ondernemingsstructuur

Tabel 46 geeft aan dat de acht ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing minder segmenten in de groep hebben dan het gemiddelde van 65. Coil (2)EMD Music (9), Flexos(4), Medical Device works (0) en Think-Media (8) bestaan zelfs uit minder dan tien segmenten. Rond het gemiddelde van 15 vinden we Fountain (17) en Smartphoto group(19). Dit geeft een tegenstelling weer met de literatuur waar in werd gemeld dat indien ondernemingen uit meer segmenten bestaan de kans op een zwakke interne beheersing toeneemt (Doyle et al. ,2007 & Ashbaugh-Skaife, 2006 & Ghosh en Lee, 2013).

Doyle et al. (2007) en Ge en McVay (2005) gaven reeds aan dat kleinere ondernemingen een grotere kans op zwakheden in hun interne beheersing hebben. Tabel 46 geeft weer dat Flexos, Medical Device works, Smartphoto group en Think-Media kleine ondernemingen zijn, wat in lijn ligt met de literatuur. EMD Music, Fountain en Coil zijn dan weer grotere ondernemingen.

V.7.3. De financiële resultaten

Naam	ROA	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-)	Financiële moeilijkheden
COIL NV	-11%	€-2273.620	0
E.M.D MUSIC NV	3%	€568.060	0
FLEXOS	-4%	€-60.540	0
FOUNTAIN	-34%	€-12420.900	1
MEDICAL DEVICE WORKS NV	-75%	€-1230.150	1
SICA INVEST NV	-292%	€-1919.820	1
SMARTPHOTO GROUP NV	-36%	€-17952.760	1
THINK-MEDIA	-5%	€-641.510	1

Tabel 47: Financiële resultaten

EMD-Music blijkt de enige onderneming te zijn die winst heeft geboekt in het laatste boekjaar (Tabel 47). De andere ondernemingen noteerden allemaal een verlies, wat in lijn ligt met de verwachting uit de literatuur. Deze stelt dat ondernemingen met een groter verlies meer last hebben van zwakheden in de interne beheersing (Doyle et al. , 2007 & Ashbaugh-Skaife, 2006).

Een lager ROA bleek eveneens samen te hangen met een zwakkere interne beheersing (Ghosh en Lee, 2013). Tabel 47 geeft dit aan voor de ondernemingen die zwakheden hebben met de interne beheersing. Allen hebben een negatieve ROA, behalve EDM Music.

Het continuïteitsrisico bleek volgens Doyle et al. (2007) en Ashbaugh-Skaife (2006) een rol te spelen. Tabel 47 geeft in ieder geval reeds aan dat vijf ondernemingen last hebben van financiële moeilijkheden. We merken wel op dat we voor Coil, EMD-Music en Flexos geen financiële moeilijkheden vaststellen. Bovendien moeten we melden dat Medical Device Works zich in een opschortende toestand bevindt, wat de financiële problemen bevestigt.

V.7.4. De extreme groei van de verkopen

Naam	Extreme groei in verkopen
COIL NV	0
E.M.D MUSIC NV	0
FLEXOS	0
FOUNTAIN	1
MEDICAL DEVICE WORKS NV	
SICA INVEST NV	
SMARTPHOTO GROUP NV	0
THINK-MEDIA	1

Tabel 48: Extreme groei van de verkopen

Een extreme groei van de verkopen zou tot een grotere kans op zwakheden in de interne beheersing leiden (Doyle et al., 2007, Ashbaugh-Skaife, 2006 & Ghosh en Lee, 2013). Een dergelijke extreme groei kunnen we enkel vaststellen voor de ondernemingen Fountain en Think-Media (Tabel 48). Voor de andere ondernemingen zoals EMD Music, Smartphoto group, Flexos en Coil stellen we geen extreme groei in hun verkopen vast. Over Medical Device Works en Sica Invest kunnen we geen uitspraken doen.

V.7.5. De eigenschappen van de auditor

Naam	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	Audit-fee in duizenden
COIL NV	0	€33.250
E.M.D MUSIC NV	0	
FLEXOS	0	€3.240
FOUNTAIN	0	€ 61.250
MEDICAL DEVICE WORKS NV	1	€ 25.750
SICA INVEST NV	0	€ 45.060
SMARTPHOTO GROUP NV	1	€ 17.500
THINK-MEDIA	0	€ 7.200

Tabel 49: Eigenschappen van de auditor

Uit Tabel 49 leiden we af dat Fountain de hoogste audit-fee moet betalen. Hierna volgen Coil, Sica Invest, Smartphoto Group en Medical Device Works. Opvallend is dat U&I learning en Flexos slechts respectievelijk een audit-fee van €7.200 en €3.200 moeten betalen. Voor EMD Music is de audit-fee niet meegedeeld.

We zien dat enkel Medical Device Works met Deloitte en Smartphoto Group met E&Y een Big4 auditor hebben. Al de andere ondernemingen hebben een kleiner auditkantoor (Tabel 49).

Hoofdstuk VI. Besluiten

VI.1 Onderzoeksvragen

In deze paragraaf proberen we aan de hand van het voorgaande onderzoek een antwoord te formuleren op onze onderzoeksvraag en alle daarmee verbonden deelvragen. We zullen ons hiervoor vooral baseren op de praktijk interviews en de vaststellingen uit V7.

Welk verband is er tussen de complexiteit van de onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?

We hebben reeds vastgesteld dat ondernemingen met een zwakke interne beheersing gemiddeld minder segmenten in de groep hebben, dit verband was echter niet significant volgens de binaire logistische regressie. Wel vonden we dat het verschil tussen de twee groepen significant was. Wat er op wijst dat meer segmenten leiden tot een lagere kans op zwakheden in de interne beheersing. We zien hier een verschil met de literatuur die eerder verwacht dat een zwakke interne beheersing eerder voorkwam bij ondernemingen met meer segmenten (Doyle et al. ,2007 & Ashbaugh-Skaife, 2006). Dit zouden we kunnen verklaren door het feit dat bij beursgenoteerde ondernemingen jongere ondernemingen eerder minder segmenten hebben. Oudere ondernemingen zullen al sneller een betere interne beheersing opzetten. Waarschijnlijk is er dus een verband tussen de leeftijd en het aantal segmenten bij beursgenoteerde ondernemingen. Dit zou een aanzet kunnen zijn voor verder onderzoek. We zien ook dat de alle ondernemingen die problemen hebben met hun interne beheersing minder segmenten hebben.

Welk verband is er tussen de leeftijd van de onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?

Op basis van de logistische regressie kunnen we stellen dat er geen significant verband is met leeftijd en een zwakke interne beheersing. We stellen in de bespreking van de beursgenoteerde ondernemingen wel vast dat op Think-media (91 jaar, dit is waarschijnlijk het gevolg van de overname van een beursschelp), Fountain (43 jaar) en Smart-photo group (51 jaar) alle ondernemingen met zwakheden in hun interne beheersing jonger zijn dan het gemiddelde van 42jaar voor de hele populatie.

In de interviews bevestigen zowel D. Roux als L. Verrijssen dat jongere ondernemingen meer problemen met de interne beheersing hebben. L. Verrijssen verklaart dit door het feit dat jongere ondernemers meestal meer bezig zijn met de ontwikkeling en verkoop van hun product dan met de administratie. Hierdoor duurt het soms even voordat de administratie zich heeft aangepast aan de situatie.

We kunnen dus stellen dat het wel mogelijk is dat vooral jongere ondernemingen meer moeilijkheden ondervinden met de interne beheersing, hoewel dit bij beursgenoteerde ondernemingen niet significant het geval blijkt te zijn. Wel valt op dat de meeste ondernemingen die problemen hebben met de interne beheersing wel degelijk jonger zijn.

Heeft ondernemingsgrootte invloed op gerapporteerde problemen met de interne beheersing?

We hebben vastgesteld dat vooral ondernemingen behorende tot een beursindex groter zijn. Bovendien rapporteerde de externe auditor bij deze ondernemingen geen problemen met de interne beheersing. Uit deze populatieberekeningen kunnen we vaststellen dat de redenering van Doyle et al. (2007) en Ge en McVay (2005) dat kleinere ondernemingen een grotere kans op zwakheden in hun interne beheersing hebben steek houdt. Drie van de acht ondernemingen met gerapporteerde problemen in hun interne beheersing kunnen we namelijk als grote ondernemingen beschouwen.

L. Verrijssen (interview 05/05/2015) gaf zoals eerder reeds aangehaald aan dat grote ondernemingen veelal een zeer goede interne beheersing hebben. Deze wordt door de ondernemingen zelf getest en gemonitord. Bij kleine ondernemingen is dit veel minder het geval. Zij zullen wel zelf een systeem opzetten maar veel minder zelf testen en monitoren (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

We zien dus geen significant verband tussen de ondernemingsgrootte en de aanwezigheid van gerapporteerde problemen met de interne beheersing bij beursgenoteerde Belgische ondernemingen.

Welk verband is er tussen de financiële resultaten van de onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?

Voor deze onderzoeksvraag hebben we zowel winst/verlies als de ROA onderzocht. Uit de populatieberekeningen stelden we vast dat de ondernemingen met zwakheden in hun interne beheersing gemiddeld verlieslatend zijn. Bovendien hebben ondernemingen met een zwakke interne beheersing een lagere ROA. Voor de ondernemingen waarvoor zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd boeken alle ondernemingen op EMD Music na allen een verlies met bijhorende negatieve ROA.

Zowel D. Roux (interview 05/05/2015) als L. Verrijssen (interview 05/05/2015) zien geen verband met verlies en zwakheden in de interne beheersing. L. Verrijssen (interview 05/05/2015) gaf als voorbeeld het onderneming Nokia die grote verliezen heeft geleden door de veranderde marktsituatie, maar dat dit niet betekent dat de interne beheersing daarom slechter is geworden.

De financiële resultaten lijken bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen geen significante kenmerken te zijn voor ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing.

Welk verband is er tussen de financiële gezondheid van een onderneming en een gerapporteerde zwakke interne beheersing?

We hebben vastgesteld dat vijf van de acht ondernemingen die zwakheden in hun interne beheersing rapporteren eveneens financiële moeilijkheden hebben. Wat in lijn ligt met de verwachtingen uit de literatuur. Voor de hele populatie stelden we slechts voor 30% van de gevallen financiële moeilijkheden vast, wat minder is dan vijf op acht (68%). Bovendien was stelden we hiervoor een zwak en significant verband vast op 10%.

D. Roux (interview 05/05/2015) ziet dat als deze problemen er toe leiden dat er beknibbeld wordt op personeel dit een weerslag kan hebben op de interne beheersing. Zo kan er hierop bespaard worden, waardoor er zich meer problemen kunnen voordoen.

Daarnaast stijgt de kans op management override. Managers willen namelijk de onderneming beter voorstellen. Bovendien zijn de medewerkers in deze situatie minder gemotiveerd om van de interne beheersing een prioriteit te maken. L. Verrijssen (interview 05/05/2015) stelt eveneens dat continuïteitsproblemen eerder samenhangen met een minder goede organisatie (er is mogelijk ook een link met kleinere ondernemingen). Deze zijn meestal jongere ondernemingen, waardoor er niet altijd een goed begrip is van de boekhouding (L. Verrijssen, interview 05/05/2015)

Gezien de elementen aangehaald uit het interview en het feit dat de meeste ondernemingen die problemen hebben met de interne beheersing eveneens financiële moeilijkheden hebben, kunnen we stellen dat continuïteitsproblemen en een zwakke interne beheersing wel samen lijken voor te komen. Bovendien stellen we vast dat de crosstabellen wijzen op een zwak maar op 10% significant verband. Het verband dat we vaststellen in de logistische regressie is echter niet statistisch significant.

Is een extreem sterke groei van de verkopen kenmerkend voor een gerapporteerde zwakke interne beheersing?

We stelden reeds vast dat slechts twee ondernemingen die zwakheden in de interne beheersing rapporteerden extreem groeiende verkopen noteerden namelijk Fontain en Think-media.

L. Verrijssen (interview 05/05/2015) ziet het verband met jonge ondernemingen die snel groeien. Zij kunnen dan niet volgen met hun administratie, want het duurt een aantal jaar om de organisatie aan te passen aan de nieuwe situatie. Bovendien ligt de focus bij jonge ondernemers meestal niet bij de interne beheersing, maar eerder bij het product en de verkoop.

Uit de interviews lijkt het ons dat extreme groei een rol zou kunnen spelen. Gezien het verband echter niet significant is kunnen we echter geen duidelijkheid scheppen of dit bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen het geval is.

Welk verband is er tussen de audit-fee en het rapporteren van een zwakke interne beheersing?

Uit de populatie berekeningen stelden we vast dat de audit-fee hoger ligt bij ondernemingen die geen zwakheden in de interne beheersing rapporteren. Dit lijkt niet in overeenstemming met de literatuur. We verwachten namelijk dat de audit-fee zal oplopen door meer zwakheden in de interne beheersing vermits er meer controles ter compensatie moeten worden uitgevoerd. We gaan er vanuit dat bij de berekening van de audit-fee dus eerder andere elementen doorwegen zoals de grootte van de onderneming en de leeftijd.

Zowel D. Roux (interview 05/05/2015) als L. Verrijssen (interview 05/05/2015) gaven aan rekening te houden met de interne beheersing bij het bepalen van de audit-fee. Zo gaf L. Verrijssen (interview 05/05/2015) aan dat als er minder werk is door de interne beheersing dit een voordeel is. D. Roux (interview 05/05/2015) stelt wel dat bij een nieuwe klant het zeer moeilijk is rekening te houden met de interne beheersing aangezien er hier weinig informatie is. Na drie jaar kunnen auditors wel een inschatting maken, dan weten ze hoeveel extra werk ze hebben en kunnen ze met de interne beheersing rekening houden. Wel geeft L. Verrijssen (interview 05/05/2015) aan dat er bij elke klant wordt uitgegaan van een minimum aan interne beheersing.

Heeft de grootte van het audit-onderneming invloed op het rapporteren van een zwakke interne beheersing?

We kwamen reeds tot de conclusie dat slechts twee ondernemingen met zwakheden in de interne beheersing namelijk Medical Device Works en Smartphoto Group een Big4 auditor hebben. Wel leek de bewering van Ge en McVay (2005) te kloppen dat het hebben van een grote auditor deels samenhangt met de grootte, winstgevendheid, ouderdom en complexiteit van de onderneming. Wat erop kan wijzen dat deze elementen een grotere invloed hebben op de interne beheersing dan de grootte van het auditonderneming. Dit is misschien een aanzet voor verder onderzoek.

Uit de interviews bleek dat auditors wel altijd opmerkingen maken, maar niet alles rapporteren. Bovendien gaf D. Roux (interview 05/05/2015) aan dat hoe langer hij auditor is hoe meer opmerkingen elk jaar worden opgepikt door de ondernemingsleiding.

Ondanks dat er aanwijzingen zijn dat er bij Big4 auditors minder ondernemingen zijn die problemen rapporteren met de interne beheersing wordt er geen significant verband gevonden.

"Wat zijn de kenmerken van ondernemingen waarvan de auditors vinden dat er materiële tekorten zijn in de interne beheersing over de financiële rapportering?"

We leren uit de interviews met L. Verrijssen (interview 05/05/2015) en D. Roux (interview 05/05/2015) dat jonge ondernemingen sneller problemen hebben met de interne beheersing. Eveneens stelden we in de praktijkinterviews vast dat misschien ook de financiële moeilijkheden een rol kunnen spelen. Eventueel daarmee gepaard gaande besparingen en een verminderde motivatie van het personeel met betrekking tot de interne beheersing kunnen meer zwakheden tot gevolg hebben (L. Verrijssen, interview 05/05/2015 en D. Roux, interview 05/05/2015).

Eveneens bleek dat als we de ondernemingen bespraken die problemen met hun interne beheersing rapporteerden er wel linken zijn met de literatuur. Zo zijn vijf ondernemingen van de acht jonger dan gemiddeld. Daarnaast hebben ze allen minder dan twintig segmenten. Eveneens zijn vier van de acht ondernemingen klein. Bovendien stellen we bij zeven van de ondernemingen met gerapporteerde problemen in de interne beheersing een verlies en negatieve ROA vast. Daarnaast vonden we bij vijf op acht ondernemingen financiële moeilijkheden. Een extreme groei van de verkopen konden we echter maar in twee op zes gevallen vaststellen. Eveneens worden maar twee van de acht ondernemingen gecontroleerd door een Big4 auditor. De hoogste audit-fee die we vaststellen bij ondernemingen met gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing namelijk de €61.250 van Foutain is zelf lager dan het gemiddelde van de totale populatie (€111.310).

Eigenlijk vinden we weinig informatie over de gerapporteerde interne beheersing bij beursgenoteerde Belgische bedrijven om tot verregaande conclusies over te gaan. Bovendien werd een zwakke interne beheersing maar in drie gevallen expliciet vermeld. Daarom zullen we in de volgende paragraaf verklaringen zoeken waarom dit het geval zou kunnen zijn.

VI.2 Lage rapportering van zwakheden in de interne beheersing verklaard

VI.2.1 Omgeving

Een eerste verklaring waarom er een verschil is tussen de literatuur en de Belgische situatie zou wel eens de omgeving kunnen zijn. Zo hebben bijvoorbeeld Doyle et al., (2007), Ashbaugh-Skaife, (2006), Ge en McVay (2005) en Ghosh en Lee (2013) hun onderzoek uitgevoerd in de Amerikaanse context.

Dit geeft al een belangrijk verschil bloot in de verplichtingen die de externe auditor heeft in het testen van de interne beheersing. Zo is er in het Wetboek van vennootschappen geen artikel opgenomen waarin de externe auditor wordt verplicht om een oordeel te vellen over de interne beheersing (artikel 143 en 144 van het wetboek van Vennootschappen).

Wel geven de ISA265 en 315 (2009) aan dat de externe auditor verplicht is om inzicht te verwerven in de interne beheersing, relevant voor het controleren van een onderneming. Het systeem van de interne beheersing moet volgens de ISA normen dus wel afdoende worden getest. Het testen van de interne beheersing is echter in eerste instantie vooral ondersteunend voor de externe auditor om op deze wijze de getrouwheid van de jaarrekening van een onderneming vast te stellen.

Als de externe auditor toch ernstige tekortkomingen in de interne beheersing vaststelt zal zijn verantwoordelijkheid zich veelal beperken tot het inlichten van het auditcomité (IBR, 2014 en Wetboek van Vennootschappen artikel 526bis paragraaf 5). Daarnaast moet de externe auditor volgens ISA315 (2009) en de Corporate Governance code (2009) de gebreken in de interne beheersing melden aan de raad van bestuur en het management. Vanuit de regulerende instanties kan er zo op een zo snel mogelijk manier op problemen in de interne beheersing worden gereageerd. Toch bleek vooral het auditcomité volgens het Wetboek van vennootschappen artikel 526bis §4 de voornaamste verantwoordelijke voor het toezicht op de interne beheersing van de beursgenoteerde onderneming.

De externe auditor zal dus veelal niet extern rapporteren over de problemen in de interne beheersing vermits hij hiertoe niet wordt verplicht door de wetgever. Om problemen in de interne beheersing op te vangen zal hij dus in eerste instantie eigen vervangende controles uitvoeren. Hoewel volgens het IBR (1998) onder geen enkele omstandigheid de externe controle in staat is om het systeem van interne beheersing te vervangen door eigen controles, kan dit toch voldoende zijn om het getrouw beeld van de jaarrekening vast te stellen. Indien het niet mogelijk is voor de externe auditor om de interne beheersing te vervangen kan hij echter het getrouw beeld van jaarrekening slechts gedeeltelijk of niet garanderen. In dit geval zal dus de externe

auditor dus wel in zijn controleverklaring melding moeten maken van deze problemen vermits hij niet kan garanderen met een redelijke mate van zekerheid dat de financiële overzichten geen afwijking van materieel belang bevatten als gevolg van fouten of fraude (artikel 1 4° koninklijk besluit[KB] betreffende de plichten van de ondernemingsrevisoren, ISA 200, 2009).

De Amerikaanse context is op dit gebied verschillend. Het is voor de externe auditor van een beursgenoteerde onderneming een verplichting om de interne beheersing te testen (Sarbanes-Oxley Act section 404, 2002 & Auditing standard 5 PCAOB, 2007). Daarnaast wordt er tevens verwacht dat indien er zwakheden in de interne beheersing worden ontdekt, de auditor nagaat of het hier over een materiële zwakheid gaat of niet (Auditing standard 5 PCAOB, 2007). Indien de zwakheid in de interne beheersing materieel is dient de externe auditor dit volgens de Auditing standard 5 van de PCAOB (2007) te melden aan het management en het auditcomité.

Toch gaat men in de Amerikaanse context nog verder. Zo heeft de Amerikaanse wetgever de externe auditor verplicht via de Sarbanes-Oxley Act section 404b om expliciet een oordeel te vellen over de interne controle. Het gevolg hiervan is dat er veel sneller zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd dan in de Belgische context.

Het verschil in regelgeving is dus een mogelijke verklaring waarom er bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen weinig problemen met de interne beheersing worden gerapporteerd.

VI.2.1.A De reactie uit de praktijk

L. Verrijssen (interview 05/05/2015) geeft aan dat bij sub-consolidaties van Amerikaanse beursgenoteerde ondernemingen er reeds rekening moet gehouden worden met de SOX-wetgeving. De extra expliciete bevestiging die hierbij hoort is in vergelijking met de Europese context een gigantisch zware last. De PCAOB legt op aan de auditor dat hij moet nagaan of de klant de interne beheersing echt onder controle heeft. De klant moet dan ook echt gechallenged worden (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Zo moet er worden nagegaan of alles compleet en correct is. Eveneens moet de auditor nagaan of de klant zijn interne beheersing heeft gecontroleerd en of alles is gedocumenteerd (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Daarnaast moet de auditor nagaan of de interne beheersing effectief en integer is (L. Verrijssen, interview 05/05/2015).

L. Verrijssen (interview 05/05/2015) ziet wel voordelen in het systeem van de Verenigde Staten van Amerika. Zo is men daar meer bewust van de risico's van de interne beheersing en is er een betere structuur. Nadeel is dat dit systeem zeer veel geld kost (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). Bovendien wensen velen niet graag deel te nemen aan een dergelijk systeem wegens veel te strak en rigide (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). De sterke controle en

verplichte verregaande documentatie kan een last zijn. Waardoor een dergelijk systeem mensen weg jaagt uit de organisaties (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). D. Roux (interview 05/05/2015) geeft aan voorstander te zijn van een soortgelijk systeem als dit niet te overdreven formalistisch is. Zowel L. Verrijssen (interview 05/05/2015) als D. Roux (interview 05/05/2015) stellen dat er een trend is naar meer verplichte informatie en een sterkere controle met betrekking tot de interne beheersing. Wel geeft L. Verrijssen (interview 05/05/2015) aan dat er een evenwicht zal moeten worden gezocht vermits SOX volgens hem te ver gaat. Wel zijn er in Zwitserland en Japan al een soort SOX maar minder formalistisch dan in de Verenigde Staten van Amerika (L. Verrijssen, interview 05/05/2015). D. Roux (interview 05/05/2015) geeft eveneens het voorbeeld van de Vodafone case als voorbeeld van de toekomstige verplichtingen. Het voorbeeld van de opinie over de interne beheersing is opgenomen in bijlage VI.

VI.2.2. Reputatie

Zoals aangehaald door He en Thornton (2013) verwachten investeerders een lagere earnings-kwaliteit als er materiële zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd. De kans bestaat dus dat gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing mogelijke investeerders in de onderneming zullen afschrikken.

Ashbaugh-Skaife et al. (2007) vonden dan weer dat een zwakke interne beheersing bij veel investeerders het gevoel van structurele problemen oproept, waardoor het vertrouwen van investeerders in de onderneming op de proef wordt gesteld. Waarna deze investeerders in een extreem geval de onderneming dan ook tot liquidatie kunnen dwingen in de hoop om hun investering terug te verdienen.

We zouden dus een negatieve marktreactie kunnen verwachten indien er zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd. Om zulke marktreacties te vermijden zullen beursgenoteerde ondernemingen misschien meer gemotiveerd zijn om te zorgen voor een interne beheersing zonder zwakheden.

Desondanks stellen Gosh en Lee (2013) vast dat de reactie van de markt eerder klein is. Zij geven aan dat deze informatie al in het jaar ervoor in de aandelenprijs wordt geïncorporeerd en de markt zich al heeft aangepast.

VI.2.3. Kenmerken van Belgische beursgenoteerde ondernemingen

Een volgende verklaring voor het feit dat er weinig zwakheden in de interne beheersing worden gerapporteerd en dat er eveneens geen significante verbanden zijn heeft te maken met de onderzochte kenmerken.

Segmenten	Gemiddelde leeftijd in jaren	% Groot wettelijke criteria
68	42	66%

Tabel 50: Gemiddeld aantal ondernemingen

Zo vonden Doyle et al. (2007), Ashbaugh-Skaife(2006), Ge en McVay (2005), als Ghosh en Lee (2013) een significant verband tussen de leeftijd en de kans op fouten in de interne beheersing. Waarbij ze vaststelden dat indien de ondernemingen jonger zijn er een grotere kans op fouten in de interne beheersing aanwezig is. We zien in Tabel 50 dat ondernemingen die beursgenoteerd zijn gemiddeld reeds 42 jaar zijn. Hierdoor kan het dat ze minder zwakheden in de interne beheersing aangeven vermits ze gemiddeld oudere ondernemingen zijn.

Daarnaast blijken ook het aantal segmenten van belang. Doyle et al. ,2007 & Ashbaugh-Skaife, 2006 & Ghosh en Lee, 2013 stelden immers dat indien ondernemingen uit meer segmenten bestaan de kans op een zwakke interne beheersing toeneemt. Nochtans blijken beursgenoteerde ondernemingen uit vele segmenten te bestaan namelijk gemiddeld 68 (Tabel50). Gezien we het over beursgenoteerde ondernemingen hebben die reeds ouder zijn is het mogelijk dat ze in het kader van de interne beheersing reeds hebben leren omgaan met het aantal segmenten.

Kleinere ondernemingen zouden een grotere kans op zwakheden in hun interne beheersing hebben (Doyle et al., 2007 en Ge en McVay, 2005). Maar vermits de populatie beursgenoteerde ondernemingen voor 66% uit grote ondernemingen bestaat kunnen we over het algemeen minder zwakheden in de interne beheersing verwachten (Tabel 50). Grote ondernemingen zijn immers over het algemeen beter in staat zijn om een goede interne beheersing op te zetten.

%BIG4	Gemiddelde audit-fee
50%	€111.310

Tabel 51: Auditor

Uit Smith, Thiras & Vichitlekarn (2000) verwachten we dat de audit-fee bij een zwakkere interne beheersing hoger is. Gezien de grootte en complexiteit van de beursgenoteerde ondernemingen, evenals de grotere impact van reputatieverlies is het mogelijk dat de audit-fee reeds hoger is. Wat we kunnen verwachten gezien de gemiddelde audit-fee €111.310 bedraagt (Tabel 51).

Gosh en Lee (2013), Ge en McVay (2005) en Ashbaugh-Skaife (2006) stelden eveneens dat het hebben van een grote auditor samenhangt met meer gerapporteerde zwakheden in de interne beheersing. We zien in de Tabel 51 dat gemiddeld 50% van de beursgenoteerde ondernemingen met een Big4 auditonderneming werkt. Toch kan het effect van het hebben van een grote auditor reeds uitgewerkt zijn. Ze kunnen namelijk al reeds verscheidene jaren samenwerken waardoor vroegere zwakheden in de interne beheersing reeds zijn weggewerkt.

VI.3 Verder onderzoek

Als basis voor verder onderzoek denken we er in eerste instantie er aan om in het onderzoek eveneens andere niet beursgenoteerde ondernemingen op te nemen in de steekproef. Verder zou er een onderzoek kunnen volgen over de invloeden van de kwaliteitsonderzoeken van de toezichthouders op de audit. Verder kan men ook nagaan of deze onderzoeken in de praktijk tot een kwalitatievere audit leiden. In het geval van de audit-fee zou er meer onderzoek kunnen volgen over de invloed van de interne beheersing op de bepaling ervan. In het kader van de trend naar meer rapporteringsverplichtingen met betrekking tot de interne beheersing, zouden de regels van verschillende landen kunnen worden vergeleken. Bijvoorbeeld de Belgische vergelijken met de Amerikaanse, Japanse en Zwitserse wetgeving.

Bronnen

"Audit van de jaarrekening - IBR" (z.d.). Geraadpleegd 17 oktober 2014. https://www.ibr-ire.be/nl/het_beroep/de_bedrijfsrevisor/audit_van_de_jaarrekening/Pages/default.aspx.

Asare, Stephen K., Brian C. Fitzgerald, Lynford E. Graham, Jennifer R. Joe, Eric M. Negangard, and Christopher J. Wolfe. "Auditors' Internal Control over Financial Reporting Decisions: Analysis, Synthesis, and Research Directions." *Auditing* 32 (2013): 131–66. doi:10.2308/ajpt-50345.

Asare, Stephen Kwaku, and Arnold Wright. "The Effect of Type of Internal Control Report on Users' Confidence in the Accompanying Financial Statement Audit Report." *L'incidence de La Nature Du Rapport Sur Le Contrôle Interne Sur La Confiance Des Utilisateurs Dans Le Rapport D'audit Sur Les États Financiers*. 29, no. 1 (2012): 152–75. doi:10.1111/j.1911-3846.2011.01080.x.

Ashbaugh-Skaife, Hollis, Daniel W. Collins, en William R. Kinney Jr. "The discovery and reporting of internal control deficiencies prior to SOX-mandated audits". *Journal of Accounting and Economics, Conference Issue on Corporate Governance: Financial Reporting, Internal Control, and Auditing*, 44, nr. 1–2 (september 2007): 166–92. doi:10.1016/j.jacceco.2006.10.001.

Audit van de jaarrekening, (z.d.). Opgevraagd op 26 mei 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/het_beroep/de_bedrijfsrevisor/audit_van_de_jaarrekening/Pages/default.aspx

Autoriteit van Financiële markten [AFM] (2014) Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties. Opgevraagd op 20 december, 2014 via <http://www.afm.nl/nl-nl/professionals/nieuws/2014/sep/rapport-controles-big4>

Buysse, P., (2009) *Code Buysse II corporate governance aanbevelingen voor niet beursgenoteerde ondernemingen*. Opgevraagd op 26 april, 2014 via <http://www.codebuysse.be/nl/buyssenl.aspx>

Canadian Public Accountability Board [CPAB] (2013) Public Rapport. Opgevraagd op 20 december, 2014 via www.cpab-ccrc.ca/Documents/Topics/Public%20Reports/2013_Public_Report_EN.pdf

Committee of sponsoring organizations of the treaway commission [COSO] *Internal control integrated framework executive summary*. Opgevraagd op 15 februari, 2015 via www.coso.org

CORPORATE GOVERNANCE CODE (12 maart 2009) Opgevraagd op 20 december, 2014 via http://www.corporategovernancecommittee.be/nl/code_2009/recentste_uitgave/default.aspx

D'Aquila, Jill. "COSO's Internal Control--Integrated Framework." *CPA Journal* 83, no. 10 (2013): 22–29.

Doyle, Jeffrey, Weili Ge, en Sarah McVay. "Determinants of weaknesses in internal control over financial reporting". *Journal of Accounting and Economics, Conference Issue on Corporate Governance: Financial Reporting, Internal Control, and Auditing*, 44, nr. 1–2 (september 2007): 193–223. doi:10.1016/j.jacceco.2006.10.003.

Dries, R., Van Brussel, L., & Willekens, M. (2011). *Handboek auditing derde herwerkte druk*. België: intersentia

Financial Reporting Council [FRC] (2014) *Audit Quality Inspections Annual Report 2013/14*. Opgevraagd op 20 december, 2014 via <https://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/Audit-Quality-Review/Audit-Quality-Inspections-Annual-Report-2013-14.pdf>

Ge, Weili, en Sarah McVay. "The Disclosure of Material Weaknesses in Internal Control after the Sarbanes-Oxley Act". *Accounting Horizons* 19, nr. 3 (september 2005): 137–58.

Ghosh, Alope (Al), and Yong Gyu Lee. "Financial Reporting Quality, Structural Problems and the Informativeness of Mandated Disclosures on Internal Controls." *Journal of Business Finance & Accounting* 40, no. 3/4 (2013): 318–49. doi:10.1111/jbfa.12015.

Gramling, A.A., Rittenberg, L.E., & Johnstone, K.M. (2012). *Auditing 8 edition*. Canada: South-Western Cengage learning

Groffils, W., Acke, L., Christiaens, J., De Samblanx, M.J., Lebrun, D. & Van Bael, L. (z.d.)

Hammersley, Jacqueline S., Linda A. Myers, and Catherine Shakespeare. "Market Reactions to the Disclosure of Internal Control Weaknesses and to the Characteristics of Those Weaknesses under Section 302 of the Sarbanes Oxley Act of 2002." *Review of Accounting Studies* 13, no. 1 (2008): 141–65. doi:10.1007/s11142-007-9046-z.

He, Luo, and Daniel B. Thornton. "The Impact of Disclosures of Internal Control Weaknesses and Remediations on Investors' Perceptions of Earnings Quality The Impact of Disclosures of Internal Control Weaknesses and Remediations on Investors' Perceptions of Earnings Quality." *Accounting Perspectives* 12, no. 2 (2013): 101–40. doi:10.1111/1911-3838.12011.

IBR (18 december 2014) *Richtlijnen voor een doeltreffende relatie tussen auditcomité, interne audit en externe audit*. Opgevraagd op 4 februari 2015 via https://www.ibr-ire.be/nl/het_instituut/actualiteit/pers/Pages/Nieuwe-richtlijnen-brengen-deugdelijk-bestuursbeursgenoteerde-ondernemingen.aspx

INGESCHATTE RISICO'S [ISA] (15 december 2009) Opgevraagd op 15 Oktober, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/isas/Pages/default.aspx

Inleiding tot de interne controle. Opgevraagd op 21 april, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/publicaties/afgesloten_reeksen/ibr_studies/documents/controle/inleiding%20tot%20de%20interne%20controle.pdf

Instituut voor bedrijfsrevisoren [IBR] (1998) *Het controleverslag: principes en toepassingen*. Opgevraagd op 27 april, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/publicaties/afgesloten_reeksen/ibr_studies/Pages/Controle.aspx

International Forum of Independent Audit Regulators [IFIAR] (2014) *Survey of Inspection Findings*. Opgevraagd op 20 december, 2014 via <https://www.ifiar.org/IFIAR-Global-Survey-of-Inspection-Findings.aspx>

International Forum of Independent Audit Regulators [IFIAR] (2015) *Survey of Inspection Findings*. Opgevraagd op 17 april, 2015 via <https://www.ifiar.org/IFIAR-Global-Survey-of-Inspection-Findings.aspx>

INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 200 ALGEHELE DOELSTELLINGEN VAN DE ONAFHANKELIJKE AUDITOR, ALSMEDE HET UITVOEREN VAN EEN CONTROLE OVEREENKOMSTIG DE INTERNATIONAL STANDARDS ON AUDITING[ISA] (15 december 2009) Opgevraagd op 27 april, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/isas/Pages/default.aspx

INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 265 MEEDELEN VAN TEKORTKOMINGEN IN DE INTERNE BEHEERSING AAN DE MET GOVERNANCE BELASTE PERSONEN EN HET MANAGEMENT [ISA] (15 december 2009) Opgevraagd op 27 april, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/isas/Pages/default.aspx

INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 315 RISICO'S OP EEN AFWIJKING VAN MATERIEEL BELANG IDENTIFICEREN EN INSCHATTEN DOOR INZICHT TE VERWERVEN IN DE ENTITEIT EN HAAR OMGEVING [ISA] (15 december 2009) Opgevraagd op 27 april, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/isas/Pages/default.aspx

INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 330 INSPELEN DOOR DE AUDITOR OP INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 700 HET VORMEN VAN EEN OORDEEL EN HET RAPPORTEREN OVER FINANCIËLE OVERZICHTEN [ISA] (15 december 2009) Opgevraagd op 27 april, 2014 via https://www.ibr-ire.be/nl/regelgeving/normen_en_aanbevelingen/isas/Pages/default.aspx

Koninklijk besluit betreffende de plichten van de bedrijfsrevisoren. (29 juni 2007) Opgevraagd op 2 mei, 2014, via http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1994011030&table_name=wet

Krishnan, Jayanthi. "Audit Committee Quality and Internal Control: An Empirical Analysis." *Accounting Review* 80, no. 2 (2005): 649–75.

Nelson, Mark, and Hun-Tong Tan. "Judgment and Decision Making Research in Auditing: A Task, Person, and Interpersonal Interaction Perspective." *Auditing* 24 (2005): 41–71.

Palepu, K.G., Healy, P.M., & Peek, E., (2013). *Business analysis and valuation IFRS edition, Third Edition*. Singapore: Cengage learning EMEA

Public Company Accounting Oversight Board [PCAOB], (2007). *An Audit of Internal Control over Financial Reporting That Is Integrated with an Audit of Financial Statements. Auditing Standard No. 5. PCAOB* Opgevraagd op 26 mei, 2014 via http://pcaobus.org/Standards/Auditing/Pages/Auditing_Standard_5.aspx

Reed Smith, J., Samuel L. Tiras, and Sansakrit S. Vichitlekarn. "The Interaction between Internal Control Assessment and Substantive Testing in Audits for Fraud." *Contemporary Accounting Research* 17, no. 2 (Summer 2000): 327–56.

Sarbanes and Oxley act [SOX] (2002), opgevraagd op 18 april, 2005 via <https://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf>

Sinnett, William M. "Does Internal Control Improve Operations And Prevent Fraud?" *Financial Executive* 25, no. 7 (2009): 47–50.

Wet betreffende de geregementeerde vastgoedvennootschappen (12 mei 2014) Opgevraagd op 26 mei, 2014, via <http://www.ejustice.just.fgov.be/wet/wet.htm>

Wet op het statuut van en het toezicht op kredietinstellingen (25 april 2014) Opgevraagd op 17 oktober, 2014, via http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2014042508&table_name=wet

Wetboek van vennootschappen (3 maart 2014) Opgevraagd op 2 mei, 2014, via http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1999050769&table_name=wet

Bijlage I

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Verklaring * Index	149	26,6%	411	73,4%	560	100,0%
Verklaring * BIG4 (1=Ja/0=Nee)	146	26,1%	414	73,9%	560	100,0%
Verklaring * Extreme groei in verkopen	119	21,3%	441	78,8%	560	100,0%
Verklaring * Wet Groot? Ja=1/nee=0	123	22,0%	437	78,0%	560	100,0%
Verklaring *	120	21,4%	440	78,6%	560	100,0%
Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0						

Verklaring * Index

Crosstab

			Index		Total
			,0	1,0	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	1	0	1
		% within Index	1,2%	0,0%	0,7%
	Oordeel met voorbehoud	Count	3	0	3
		% within Index	3,5%	0,0%	2,0%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	2	0	2
		% within Index	2,3%	0,0%	1,3%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count	53	58	111
		% within Index	61,6%	92,1%	74,5%
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	22	5	27
		% within Index	25,6%	7,9%	18,1%
	Oordeelonthouding	Count	5	0	5
		% within Index	5,8%	0,0%	3,4%
Total		Count	86	63	149
		% within Index	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18,827 ^a	5	,002
Likelihood Ratio	23,465	5	,000
N of Valid Cases	149		

a. 8 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,42.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,355	,002
	Cramer's V	,355	,002
N of Valid Cases		149	

Verklaring * BIG4 (1=Ja/0=Nee)

Crosstab

			BIG4 (1=Ja/0=Nee)		Total
			,0	1,0	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	1	0	1
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	1,4%	0,0%	0,7%
	Oordeel met voorbehoud	Count	3	0	3
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	4,2%	0,0%	2,1%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	1	0	1
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	1,4%	0,0%	0,7%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count	44	67	111
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	61,1%	90,5%	76,0%
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	21	5	26
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	29,2%	6,8%	17,8%
	Oordeelonthouding	Count	2	2	4
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	2,8%	2,7%	2,7%
Total		Count	72	74	146
		% within BIG4 (1=Ja/0=Nee)	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,588 ^a	5	,001
Likelihood Ratio	22,291	5	,000
N of Valid Cases	146		

a. 8 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,49.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,366	,001
	Cramer's V	,366	,001
N of Valid Cases		146	

Verklaring * Extreme groei in verkopen

Crosstab

			Extreme groei in verkopen		Total
			,0	1,0	
Verklaring	Afkeurende verklaring	Count	0	1	1
		% within Extreme groei in verkopen	0,0%	2,9%	0,8%
	Oordeel met voorbehoud	Count	2	1	3
		% within Extreme groei in verkopen	2,4%	2,9%	2,5%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	1	0	1
		% within Extreme groei in verkopen	1,2%	0,0%	0,8%
Oordeel zonder voorbehoud	Count	70	25	95	
	% within Extreme groei in verkopen	83,3%	71,4%	79,8%	
Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	11	7	18	
	% within Extreme groei in verkopen	13,1%	20,0%	15,1%	
Oordeelonthouding	Count	0	1	1	
	% within Extreme groei in verkopen	0,0%	2,9%	0,8%	
Total	Count	84	35	119	
	% within Extreme groei in verkopen	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,456 ^a	5	,264
Likelihood Ratio	6,800	5	,236
N of Valid Cases	119		

a. 8 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,29.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,233	,264
	Cramer's V	,233	,264
N of Valid Cases		119	

Verklaring * Wet Groot? Ja=1/nee=0

Crosstab

			Wet Groot? Ja=1/nee=0		Total
			,0	1,0	
Verklaring	Oordeel met voorbehoud	Count	1	2	3
		% within Wet Groot?	2,1%	2,6%	2,4%
		Ja=1/nee=0			
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count	1	0	1
		% within Wet Groot?	2,1%	0,0%	0,8%
		Ja=1/nee=0			
	Oordeel zonder voorbehoud	Count	28	66	94
		% within Wet Groot?	59,6%	86,8%	76,4%
		Ja=1/nee=0			
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count	13	8	21
		% within Wet Groot?	27,7%	10,5%	17,1%
		Ja=1/nee=0			
	Oordeelonthouding	Count	4	0	4
		% within Wet Groot?	8,5%	0,0%	3,3%
		Ja=1/nee=0			
Total		Count	47	76	123
		% within Wet Groot?	100,0%	100,0%	100,0%
		Ja=1/nee=0			

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,934 ^a	4	,003
Likelihood Ratio	17,381	4	,002
N of Valid Cases	123		

a. 6 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,38.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,360	,003
	Cramer's V	,360	,003
N of Valid Cases		123	

Verklaring * Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0

Crosstab

			Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee		Total
			0		
			,00	1,00	
Verklaring	Oordeel met voorbehoud	Count % within Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	2 2,5%	1 2,6%	3 2,5%
	Oordeel met voorbehoud, met paragraaf	Count % within Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	1 1,2%	1 2,6%	2 1,7%
	Oordeel zonder voorbehoud	Count % within Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	70 86,4%	21 53,8%	91 75,8%
	Oordeel zonder voorbehoud, met paragraaf	Count % within Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	8 9,9%	11 28,2%	19 15,8%
	Oordeelonthouding	Count % within Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	0 0,0%	5 12,8%	5 4,2%
Total		Count % within Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	81 100,0%	39 100,0%	120 100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,933 ^a	4	,001
Likelihood Ratio	20,567	4	,000
N of Valid Cases	120		

a. 6 cells (60,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,65.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,408	,001
	Cramer's V	,408	,001
N of Valid Cases		120	

Bijlage II

T-Test

Group Statistics

	ICW (1='ja'/0='nee')	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Aantal ondernemingen in de groep	,0 1,0	141 8	71,461 7,750	133,1130 7,0051	11,2101 2,4767
Bezoldiging van de commissaris(sen) dz EUR	,0 1,0	116 7	111,55440 27,81429	181,506086 20,519663	16,852417 7,755704
Laatst beschikb. jr					
ROA	,0 1,0	133 8	-30,5324% -56,9551%	373,30133% 98,46858%	32,36933% 34,81390%
Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,0 1,0	133 8	82997,13459 -4491,40525	417231,405145 6827,515699	36178,551100 2413,891325
Laatst beschikb. jr					
Leeftijd	,0 1,0	141 8	42,298 34,625	36,2869 27,2498	3,0559 9,6343

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Aantal ondernemingen in de groep	Equal variances assumed	4,860	,029	1,349	147	,179	63,7110	47,2166	-29,6000	157,0220
	Equal variances not assumed			5,550	146,996	,000	63,7110	11,4805	41,0229	86,3991
Bezoldiging van de commissaris(sen) dz EUR Laatst beschikb. jr	Equal variances assumed	2,925	,090	1,216	121	,227	83,740111	68,891671	-52,649123	220,129344
	Equal variances not assumed			4,514	90,802	,000	83,740111	18,551412	46,888929	120,591292
ROA	Equal variances assumed	,001	,969	,199	139	,842	26,42271%	132,67149%	-235,89240%	288,73782%
	Equal variances not assumed			,556	23,407	,584	26,42271%	47,53716%	-71,82093%	124,66635%

Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Equal varianc es assume d	,928	,337	,591	139	,555	87488,539836	148012,495806	- 205158,469817	380135,549490
	Equal varianc es not assume d			2,413	133,128	,017	87488,539836	36258,991037	15770,293801	159206,785872
Leeftijd	Equal varianc es assume d	1,730	,190	,588	147	,557	7,6729	13,0506	-18,1182	33,4640
	Equal varianc es not assume d			,759	8,475	,468	7,6729	10,1073	-15,4091	30,7549

Bijlage III

Crosstabs

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
ICW * Index	149	26,6%	411	73,4%	560	100,0%
ICW * BIG4 (1=Ja/0=Nee)	147	26,3%	413	73,8%	560	100,0%
ICW * Extreme groei in verkopen	119	21,3%	441	78,8%	560	100,0%
ICW * Wet Groot? Ja=1/nee=0	123	22,0%	437	78,0%	560	100,0%
ICW * Financiële_moeilijkheden_J a_1_Nee_0	120	21,4%	440	78,6%	560	100,0%

ICW * Index

Crosstab

Count

	Index	Index		Total
		,0	1,0	
ICW ,00		78	63	141
1,00		8	0	8
Total		86	63	149

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	6,193 ^a	1	,013		
Continuity Correction ^b	4,497	1	,034		
Likelihood Ratio	9,125	1	,003		
Fisher's Exact Test				,021	,011
Linear-by-Linear Association	6,151	1	,013		
N of Valid Cases	149				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,38.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,204	,013
	Cramer's V	,204	,013
N of Valid Cases		149	

ICW * BIG4 (1=Ja/0=Nee)

Crosstab

Count

		BIG4 (1=Ja/0=Nee)		Total
		,0	1,0	
ICW	,00	66	73	139
	1,00	6	2	8
Total		72	75	147

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2,292 ^a	1	,130		
Continuity Correction ^b	1,323	1	,250		
Likelihood Ratio	2,384	1	,123		
Fisher's Exact Test				,161	,125
Linear-by-Linear Association	2,277	1	,131		
N of Valid Cases	147				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,92.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,125	,130
	Cramer's V	,125	,130
N of Valid Cases		147	

ICW * Extreme groei in verkopen

Crosstab

Count

		Extreme groei in verkopen		Total
		,0	1,0	
ICW	,00	80	33	113
	1,00	4	2	6
Total		84	35	119

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	,047 ^a	1	,829		
Continuity Correction ^b	,000	1	1,000		
Likelihood Ratio	,046	1	,831		
Fisher's Exact Test				1,000	,571
Linear-by-Linear Association	,046	1	,829		
N of Valid Cases	119				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,76.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,020	,829
Cramer's V	,020	,829
N of Valid Cases	119	

ICW * Wet Groot? Ja=1/nee=0

Crosstab

Count

		Wet Groot? Ja=1/nee=0		Total
		,0	1,0	
ICW	,00	43	73	116
	1,00	4	3	7
Total		47	76	123

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,127 ^a	1	,288		
Continuity Correction ^b	,437	1	,509		
Likelihood Ratio	1,089	1	,297		
Fisher's Exact Test				,426	,250
Linear-by-Linear Association	1,118	1	,290		
N of Valid Cases	123				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,67.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,096	,288
	Cramer's V	,096	,288
N of Valid Cases		123	

ICW * Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0

Crosstab

Count

		Financiële_moeilijkheden_Ja_1_N		Total
		ee_0		
		,00	1,00	
ICW	,00	78	34	112
	1,00	3	5	8
Total		81	39	120

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	3,516 ^a	1	,061		
Continuity Correction ^b	2,204	1	,138		
Likelihood Ratio	3,250	1	,071		
Fisher's Exact Test				,111	,073
Linear-by-Linear Association	3,487	1	,062		
N of Valid Cases	120				

a. 1 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,60.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,171	,061
	Cramer's V	,171	,061
N of Valid Cases		120	

Bijlage IV

Logistic Regression

Case Processing Summary

Unweighted Cases ^a		N	Percent
Selected Cases	Included in Analysis	87	15,5
	Missing Cases	473	84,5
	Total	560	100,0
Unselected Cases		0	,0
Total		560	100,0

a. If weight is in effect, see classification table for the total number of cases.

Dependent Variable Encoding

Original Value	Internal Value
,00	0
1,00	1

Block 0: Beginning Block

Classification Table^{a,b}

		Predicted			
		ICW		Percentage Correct	
		,00	1,00		
Step 0	ICW	,00	82	0	100,0
		1,00	5	0	,0
Overall Percentage					94,3

a. Constant is included in the model.

b. The cut value is ,500

Variables in the Equation

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 0	Constant	-2,797	,461	36,875	1	,000	,061

Variables not in the Equation^a

			Score	df	Sig.
Step 0	Variables	Aantal_ondernemingen_in_de_groep	1,614	1	,204
		BIG4_Ja_1_Nee_0	2,138	1	,144
		ROA	3,471	1	,062
		Winst_of_Verlies_in_duizenden	,601	1	,438
		Extreme_groei_in_verkopen	,608	1	,436
		Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	2,080	1	,149
		Wettelijk_Groot_Ja_1_Nee_0	,975	1	,323
		Ln_leef	,094	1	,759
		Ln_bezold	3,541	1	,060
		Index	5,428	1	,020

a. Residual Chi-Squares are not computed because of redundancies.

Block 1: Method = Enter

Omnibus Tests of Model Coefficients

		Chi-square	df	Sig.
Step 1	Step	38,271	10	,000
	Block	38,271	10	,000
	Model	38,271	10	,000

Model Summary

Step	-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
1	,001 ^a	,356	1,000

a. Estimation terminated at iteration number 20 because maximum iterations has been reached. Final solution cannot be found.

Hosmer and Lemeshow Test

Step	Chi-square	df	Sig.
1	,000	3	1,000

Contingency Table for Hosmer and Lemeshow Test

		ICW = ,00		ICW = 1,00		Total
		Observed	Expected	Observed	Expected	
Step 1	1	47	47,000	0	,000	47
	2	9	9,000	0	,000	9
	3	9	9,000	0	,000	9
	4	9	9,000	0	,000	9
	5	8	8,000	5	5,000	13

Classification Table^a

		Observed	Predicted		Percentage Correct
			ICW		
			,00	1,00	
Step 1	ICW ,00		82	0	100,0
	1,00		0	5	100,0
	Overall Percentage				100,0

a. The cut value is ,500

Variables in the Equation

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1 ^a Aantal_ondernemingen_in_de_groep	-3,773	26,087	,021	1	,885	,023
BIG4_Ja_1_Nee_0	-112,344	718,749	,024	1	,876	,000
ROA	-,518	3,373	,024	1	,878	,596
Winst_of_Verlies_in_duizenden	-,009	,048	,035	1	,852	,991
Extreme_groei_in_verkopen	-27,878	457,317	,004	1	,951	,000
Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	-54,867	809,238	,005	1	,946	,000
Wettelijk_Groot_Ja_1_Nee_0	-20,031	773,870	,001	1	,979	,000
Ln_leef						17510346374
	71,940	461,361	,024	1	,876	60433300000
						0000000000,0
						00
Ln_bezold	-3,692	86,955	,002	1	,966	,025
Index	-819,716	4464,443	,034	1	,854	,000
Constant	-198,718	1634,063	,015	1	,903	,000

a. Variable(s) entered on step 1: Aantal_ondernemingen_in_de_groep, BIG4_Ja_1_Nee_0, ROA, Winst_of_Verlies_in_duizenden, Extreme_groei_in_verkopen, Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Wettelijk_Groot_Ja_1_Nee_0, Ln_leef, Ln_bezold, Index.

Bijlage V

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Index, Extreme groei in verkopen , ROA, Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Ln_leef, Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Wet Groot? Ja=1/nee=0, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable: Aantal ondernemingen in de groep

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,671	1,491
	ROA	,877	1,141
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,830	1,205
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,918	1,089
	Financieel_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,728	1,373
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,675	1,482
	Ln_leef	,807	1,239
	Ln_bezold	,510	1,960
	Index	,622	1,607

a. Dependent Variable: Aantal ondernemingen in de groep

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	ROA
1	1	5,590	1,000	,00	,01	,00
	2	1,343	2,040	,00	,00	,30
	3	,804	2,637	,00	,00	,24
	4	,774	2,687	,00	,02	,00
	5	,644	2,946	,00	,04	,40
	6	,336	4,080	,00	,43	,04
	7	,281	4,460	,01	,09	,01
	8	,170	5,729	,02	,33	,00
	9	,039	12,018	,00	,02	,00
	10	,019	17,308	,96	,03	,00

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Extreme groei in verkopen	Financieel_moei lijkheden_Ja_1_ Nee_0	Wet Groot? Ja=1/nee=0	Ln_leef
1	1	,00	,01	,00	,01	,00
	2	,07	,00	,12	,00	,00
	3	,31	,34	,00	,00	,00
	4	,47	,29	,02	,02	,00
	5	,01	,17	,34	,00	,00
	6	,00	,00	,07	,36	,00
	7	,03	,08	,04	,00	,01
	8	,01	,08	,32	,49	,04
	9	,06	,00	,04	,11	,25
	10	,03	,03	,06	,00	,70

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Ln_bezold	Index
1	1	,00	,01
	2	,00	,01
	3	,00	,01
	4	,00	,01
	5	,00	,00
	6	,00	,02
	7	,00	,77
	8	,01	,08
	9	,82	,08
	10	,17	,02

a. Dependent Variable: Aantal ondernemingen in de groep

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Aantal ondernemingen in de groep, Extreme groei in verkopen , ROA, Wet Groot? Ja=1/nee=0, Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Index, Ln_leef, Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable: BIG4 (1=Ja/0=Nee)

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	ROA	,873	1,145
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	,650	1,538
	Extreme groei in verkopen	,908	1,101
	Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,775	1,291
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,680	1,470
	Ln_leef	,742	1,348
	Ln_bezold	,510	1,960
	Index	,656	1,525
	Aantal ondernemingen in de groep	,530	1,887

a. Dependent Variable: BIG4 (1=Ja/0=Nee)

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	ROA	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr
1	1	5,401	1,000	,00	,00	,00
	2	1,420	1,950	,00	,20	,09
	3	,940	2,397	,00	,36	,18
	4	,752	2,679	,00	,00	,06
	5	,604	2,991	,00	,37	,09
	6	,349	3,932	,00	,05	,36
	7	,283	4,370	,00	,00	,15
	8	,194	5,270	,02	,00	,03
	9	,039	11,717	,00	,00	,03
	10		,017	18,032	,97	,00

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		Extreme groei in verkopen	Financiele_moeili jkheden_Ja_1_N ee_0	Wet Groot? Ja=1/nee=0	Ln_leef	Ln_bezold
1	1	,01	,00	,01	,00	,00
	2	,01	,11	,00	,00	,00
	3	,06	,01	,01	,00	,00
	4	,68	,00	,03	,00	,00
	5	,05	,47	,02	,00	,00
	6	,01	,00	,02	,00	,00
	7	,04	,04	,20	,00	,00
	8	,12	,28	,60	,03	,01
	9	,00	,03	,10	,24	,79
	10		,04	,06	,00	,72

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Index	Aantal ondernemingen in de groep
1	1	,01	,01
	2	,00	,03
	3	,00	,07
	4	,03	,00
	5	,01	,00
	6	,18	,55
	7	,63	,08
	8	,00	,11
	9	,11	,01
	10	,03	,14

a. Dependent Variable: BIG4 (1=Ja/0=Nee)

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	BIG4 (1=Ja/0=Nee), Extreme groei in verkopen , Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Wet Groot? Ja=1/nee=0, Ln_leef, Financiele_moei lijkheden_Ja_1_ Nee_0, Index, Aantal ondernemingen in de groep, Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable: ROA

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,659	1,517
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,901	1,110
	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,755	1,325
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,677	1,478
	Ln_leef	,724	1,380
	Ln_bezold	,473	2,112
	Index	,627	1,594
	Aantal ondernemingen in de groep	,533	1,877
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,672	1,489

a. Dependent Variable: ROA

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Extreme groei in verkopen
1	1	6,021	1,000	,00	,00	,01
	2	1,240	2,204	,00	,18	,02
	3	,805	2,735	,00	,20	,15
	4	,740	2,852	,00	,02	,61
	5	,360	4,090	,00	,39	,01
	6	,344	4,182	,00	,00	,00
	7	,270	4,720	,01	,18	,06
	8	,165	6,043	,03	,01	,09
	9	,039	12,490	,00	,03	,00
	10	,016	19,320	,96	,00	,04

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	Wet Groot? Ja=1/nee=0	Ln_leef	Ln_bezold	Index
1	1	,00	,01	,00	,00	,01
	2	,12	,00	,00	,00	,00
	3	,14	,03	,00	,00	,03
	4	,20	,00	,00	,00	,00
	5	,00	,02	,00	,00	,14
	6	,03	,33	,00	,00	,02
	7	,04	,01	,01	,00	,65
	8	,36	,48	,04	,01	,07
	9	,06	,11	,24	,75	,07
	10	,04	,01	,71	,24	,02

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Aantal ondernemingen in de groep	BIG4 (1=Ja/0=Nee)
1	1	,01	,01
	2	,06	,00
	3	,02	,05
	4	,01	,00
	5	,58	,00
	6	,00	,48
	7	,12	,12
	8	,05	,28
	9	,00	,02
	10	,14	,04

a. Dependent Variable: ROA

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	ROA, Extreme groei in verkopen , Aantal ondernemingen in de groep, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Wet Groot? Ja=1/nee=0, Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Ln_leef, Index, Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable: Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-)

dz EUR

Laatst beschikb. jr

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Extreme groei in verkopen	,904	1,106
	Financieel_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,720	1,389
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,674	1,483
	Ln_leef	,732	1,367
	Ln_bezold	,481	2,078
	Index	,626	1,598
	Aantal ondernemingen in de groep	,676	1,480
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,670	1,493
	ROA	,883	1,133

a. Dependent Variable: Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-)

dz EUR

Laatst beschikb. jr

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Extreme groei in verkopen	Financieel_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0
1	1	5,836	1,000	,00	,01	,00
	2	1,299	2,119	,00	,00	,14
	3	,823	2,663	,00	,47	,02
	4	,675	2,941	,00	,32	,20
	5	,522	3,342	,00	,00	,11
	6	,337	4,164	,00	,00	,07
	7	,287	4,512	,01	,08	,03
	8	,165	5,942	,03	,08	,35
	9	,040	12,122	,00	,00	,05
	10	,016	19,058	,96	,04	,03

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				Aantal ondernemingen in de groep
		Wet Groot? Ja=1/nee=0	Ln_leef	Ln_bezold	Index	
1	1	,01	,00	,00	,01	,01
	2	,00	,00	,00	,01	,02
	3	,00	,00	,00	,01	,06
	4	,01	,00	,00	,00	,09
	5	,03	,00	,00	,02	,58
	6	,36	,00	,00	,03	,00
	7	,00	,01	,00	,74	,00
	8	,47	,04	,01	,08	,04
	9	,11	,24	,74	,08	,03
	10	,01	,72	,25	,01	,17

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		BIG4 (1=Ja/0=Nee)	ROA
1	1	,01	,00
	2	,01	,33
	3	,01	,23
	4	,01	,30
	5	,07	,08
	6	,41	,04
	7	,12	,02
	8	,30	,00
	9	,02	,00
	10	,04	,00

a. Dependent Variable: Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-)

dz EUR

Laatst beschikb. jr

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Wet Groot? Ja=1/nee=0, Ln_leef, ROA, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Index, Aantal ondernemingen in de groep, Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable: Extreme groei in verkopen

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,722	1,385
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,684	1,463
	Ln_leef	,764	1,308
	Ln_bezold	,485	2,063
	Index	,628	1,594
	Aantal ondernemingen in de groep	,539	1,855
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,675	1,482
	ROA	,871	1,149
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,652	1,533
	Laatst beschikb. jr		

a. Dependent Variable: Extreme groei in verkopen

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	Wet Groot? Ja=1/nee=0
1	1	5,770	1,000	,00	,00	,01
	2	1,418	2,018	,00	,11	,00
	3	,934	2,486	,00	,01	,01
	4	,673	2,929	,00	,31	,01
	5	,357	4,023	,00	,02	,01
	6	,333	4,163	,00	,04	,38
	7	,285	4,502	,01	,08	,00
	8	,176	5,721	,02	,34	,47
	9	,039	12,238	,00	,05	,12
	10	,017	18,566	,97	,04	,00

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		Ln_leef	Ln_bezold	Index	Aantal ondernemingen in de groep	BIG4 (1=Ja/0=Nee)
1	1	,00	,00	,01	,01	,01
	2	,00	,00	,00	,02	,00
	3	,00	,00	,00	,08	,01
	4	,00	,00	,01	,00	,07
	5	,00	,00	,20	,46	,08
	6	,00	,00	,00	,06	,38
	7	,01	,00	,55	,19	,08
	8	,03	,00	,14	,04	,33
	9	,25	,77	,07	,00	,02
	10	,70	,22	,01	,13	,03

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		ROA	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatste beschikb. jr
1	1	,00	,00
	2	,21	,08
	3	,29	,25
	4	,41	,07
	5	,01	,29
	6	,07	,06
	7	,00	,22
	8	,01	,00
	9	,00	,03
	10	,01	,00

a. Dependent Variable: Extreme groei in verkopen

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Extreme groei in verkopen , Aantal ondernemingen in de groep, ROA, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Wet Groot? Ja=1/nee=0, Financiele_moeilijkheden_Ja_1_ Nee_0, Ln_leef, Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Ln_bezold ^b		Enter

- a. Dependent Variable: Index
- b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Financieel_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,720	1,389
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,686	1,457
	Ln_leef	,720	1,390
	Ln_bezold	,521	1,920
	Aantal ondernemingen in de groep	,529	1,891
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,705	1,418
	ROA	,877	1,141
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,653	1,532
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,908	1,101

a. Dependent Variable: Index

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Financieel_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	Wet Groot? Ja=1/nee=0
1	1	5,367	1,000	,00	,00	,01
	2	1,407	1,953	,00	,10	,00
	3	,943	2,386	,00	,01	,01
	4	,743	2,688	,00	,02	,03
	5	,646	2,883	,00	,35	,00
	6	,336	3,996	,00	,02	,13
	7	,331	4,027	,00	,03	,25
	8	,170	5,620	,03	,39	,39
	9	,041	11,423	,00	,05	,17
	10	,016	18,165	,96	,03	,01

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		Ln_leef	Ln_bezold	Aantal ondernemingen in de groep	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	ROA
1	1	,00	,00	,01	,01	,00
	2	,00	,00	,03	,00	,21
	3	,00	,00	,07	,00	,35
	4	,00	,00	,00	,04	,01
	5	,00	,00	,00	,05	,35
	6	,00	,00	,24	,51	,00
	7	,00	,00	,43	,06	,08
	8	,04	,01	,06	,21	,00
	9	,21	,78	,01	,06	,00
	10	,74	,21	,15	,05	,01

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Extreme groei in verkopen
1	1	,00	,01
	2	,09	,00
	3	,19	,05
	4	,07	,63
	5	,04	,14
	6	,17	,00
	7	,36	,00
	8	,02	,12
	9	,04	,00
	10	,00	,04

a. Dependent Variable: Index

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Index, Extreme groei in verkopen , ROA, Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Ln_leef, Wet Groot? Ja=1/nee=0, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Aantal ondernemingen in de groep, Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable:

Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,722	1,386
	Ln_leef	,731	1,367
	Ln_bezold	,486	2,057
	Aantal ondernemingen in de groep	,535	1,869
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,720	1,388
	ROA	,912	1,096
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,650	1,540
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,903	1,107
	Index	,623	1,606

a. Dependent Variable: Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Wet Groot? Ja=1/nee=0	Ln_leef
1	1	5,841	1,000	,00	,01	,00
	2	1,170	2,235	,00	,00	,00
	3	,930	2,506	,00	,01	,00
	4	,776	2,744	,00	,02	,00
	5	,373	3,959	,01	,11	,00
	6	,348	4,100	,00	,06	,00
	7	,285	4,526	,01	,10	,01
	8	,221	5,137	,01	,61	,01
	9	,040	12,033	,00	,08	,28
	10	,016	18,833	,97	,02	,69

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr
		Ln_bezold	Aantal ondernemingen in de groep	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	ROA	
1	1	,00	,01	,01	,00	,00
	2	,00	,04	,00	,29	,19
	3	,00	,06	,00	,58	,12
	4	,00	,00	,02	,00	,05
	5	,00	,02	,49	,01	,00
	6	,00	,58	,04	,04	,45
	7	,00	,11	,16	,04	,15
	8	,00	,00	,21	,02	,00
	9	,69	,00	,00	,01	,04
	10	,30	,17	,06	,01	,00

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Extreme groei in verkopen	Index
1	1	,01	,01
	2	,02	,00
	3	,03	,00
	4	,67	,03
	5	,06	,11
	6	,00	,07
	7	,12	,39
	8	,04	,30
	9	,00	,07
	10	,05	,02

a. Dependent Variable: Financiële_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Extreme groei in verkopen , Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, ROA, Index, Ln_leef, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Ln_bezold, Aantal ondernemingen in de groep ^b		. Enter

a. Dependent Variable: Wet Groot? Ja=1/nee=0

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Ln_leef	,720	1,389
	Ln_bezold	,548	1,826
	Aantal ondernemingen in de groep	,531	1,882
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,678	1,475
	ROA	,877	1,141
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,652	1,533
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,917	1,091
	Index	,636	1,572
	Financieel_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,774	1,293

a. Dependent Variable: Wet Groot? Ja=1/nee=0

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Ln_leef	Ln_bezold
1	1	5,349	1,000	,00	,00	,00
	2	1,424	1,938	,00	,00	,00
	3	,925	2,405	,00	,00	,00
	4	,746	2,677	,00	,00	,00
	5	,646	2,878	,00	,00	,00
	6	,353	3,893	,00	,00	,00
	7	,273	4,431	,00	,00	,00
	8	,225	4,871	,02	,02	,01
	9	,043	11,206	,01	,24	,75
	10	,016	18,204	,97	,73	,23

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		Aantal ondernemingen in de groep	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	ROA	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Extreme groei in verkopen
1	1	,01	,01	,00	,00	,01
	2	,03	,00	,20	,09	,01
	3	,06	,00	,38	,17	,10
	4	,00	,05	,00	,11	,55
	5	,00	,05	,34	,04	,15
	6	,55	,04	,03	,37	,01
	7	,07	,29	,01	,13	,05
	8	,13	,51	,03	,06	,08
	9	,00	,01	,00	,03	,00
	10	,14	,03	,01	,00	,04

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Index	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_N ee_0
1	1	,01	,00
	2	,00	,11
	3	,00	,01
	4	,04	,01
	5	,00	,37
	6	,15	,00
	7	,65	,01
	8	,00	,43
	9	,12	,01
	10	,02	,04

a. Dependent Variable: Wet Groot? Ja=1/nee=0

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Wet Groot? Ja=1/nee=0, Extreme groei in verkopen , Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, BIG4 (1=Ja/0=Nee), ROA, Financiele_moei lijkheden_Ja_1_ Nee_0, Index, Aantal ondernemingen in de groep, Ln_bezold ^b		Enter

a. Dependent Variable: Ln_leef

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Ln_bezold	,473	2,112
	Aantal ondernemingen in de groep	,593	1,685
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,690	1,450
	ROA	,876	1,142
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,660	1,514
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,956	1,045
	Index	,622	1,607
	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,732	1,367
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,672	1,489

a. Dependent Variable: Ln_leef

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Ln_bezold	Aantal ondernemingen in de groep
1	1	5,133	1,000	,00	,00	,01
	2	1,406	1,910	,00	,00	,02
	3	,936	2,342	,00	,00	,08
	4	,782	2,562	,00	,00	,00
	5	,646	2,818	,00	,00	,00
	6	,346	3,854	,00	,00	,56
	7	,332	3,932	,00	,00	,18
	8	,259	4,451	,01	,00	,05
	9	,132	6,245	,20	,04	,04
	10	,028	13,491	,78	,96	,06

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		BIG4 (1=Ja/0=Nee)	ROA	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Extreme groei in verkopen	Index
1	1	,01	,00	,01	,01	,01
	2	,00	,22	,07	,01	,00
	3	,00	,31	,22	,05	,00
	4	,03	,03	,07	,61	,03
	5	,04	,35	,04	,18	,00
	6	,15	,01	,35	,00	,09
	7	,31	,08	,14	,00	,01
	8	,18	,00	,09	,04	,78
	9	,24	,00	,00	,10	,00
	10	,03	,00	,02	,01	,08

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Financie_moeilijkheden_Ja_1 _Nee_0	Wet Groot? Ja=1/nnee=0
1	1	,00	,01
	2	,12	,00
	3	,01	,01
	4	,01	,02
	5	,35	,00
	6	,00	,06
	7	,05	,32
	8	,01	,04
	9	,45	,47
	10	,00	,07

a. Dependent Variable: Ln_leef

Regression

Variables Entered/Removed^a

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Ln_leef, Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr, Wet Groot? Ja=1/nee=0, Extreme groei in verkopen , ROA, BIG4 (1=Ja/0=Nee), Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0, Index, Aantal ondernemingen in de groep ^b		Enter

a. Dependent Variable: Ln_bezold

b. All requested variables entered.

Coefficients^a

Model		Collinearity Statistics	
		Tolerance	VIF
1	Aantal ondernemingen in de groep	,570	1,754
	BIG4 (1=Ja/0=Nee)	,721	1,387
	ROA	,870	1,150
	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR	,660	1,515
	Laatst beschikb. jr		
	Extreme groei in verkopen	,922	1,084
	Index	,685	1,461
	Financiele_moeilijkheden_Ja_1_Nee_0	,739	1,353
	Wet Groot? Ja=1/nee=0	,777	1,287
	Ln_leef	,720	1,390

a. Dependent Variable: Ln_bezold

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	Aantal ondernemingen in de groep	BIG4 (1=Ja/0=Nee)
1	1	5,078	1,000	,00	,01	,01
	2	1,421	1,891	,00	,02	,00
	3	,943	2,321	,00	,08	,00
	4	,780	2,551	,00	,00	,03
	5	,646	2,805	,00	,00	,04
	6	,353	3,792	,00	,55	,09
	7	,332	3,912	,00	,07	,39
	8	,268	4,352	,01	,12	,13
	9	,161	5,621	,05	,06	,29
	10	,019	16,496	,94	,09	,01

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions				
		ROA	Winst (Verlies) van het boekjaar (+/-) dz EUR Laatst beschikb. jr	Extreme groei in verkopen	Index	Financiele_moeili jkheden_Ja_1_N ee_0
1	1	,00	,01	,01	,01	,00
	2	,20	,08	,01	,00	,11
	3	,32	,21	,05	,00	,01
	4	,03	,07	,57	,03	,01
	5	,35	,04	,18	,00	,35
	6	,02	,34	,01	,15	,01
	7	,07	,06	,00	,00	,04
	8	,00	,17	,06	,72	,03
	9	,00	,01	,09	,08	,35
	10	,01	,02	,03	,00	,08

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions	
		Wet Groot? Ja=1/nee=0	Ln_leef
1	1	,01	,00
	2	,00	,00
	3	,01	,00
	4	,02	,00
	5	,00	,00
	6	,02	,00
	7	,43	,00
	8	,03	,01
	9	,47	,05
	10	,01	,94

a. Dependent Variable: Ln_bezold

Audit report on internal control over financial reporting

Report of independent registered public accounting firm to the members of Vodafone Group Plc

We have audited the internal control over financial reporting of Vodafone Group Plc and subsidiaries and applicable joint ventures (the "Group") as of 31 March 2014, based on criteria established in Internal Control – Integrated Framework (1992) issued by the Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. As described in management's report on internal control over financial reporting, management excluded from its assessment the internal control over financial reporting at Kabel Deutschland Holding AG, which became a subsidiary during the year and which accounted for €9,741 million of total assets, €4,709 million of net assets, €735 million of revenue and €242 million of loss for the financial year of the consolidated financial statement amounts as of and for the year ended 31 March 2014. Accordingly our audit did not include the internal control over financial reporting at Kabel Deutschland Holding AG.

The Group's management is responsible for maintaining effective internal control over financial reporting and for its assessment of the effectiveness of internal control over financial reporting, included in the accompanying management's report on internal control over financial reporting. Our responsibility is to express an opinion on the Group's internal control over financial reporting based on our audit.

We conducted our audit in accordance with the standards of the Public Company Accounting Oversight Board (United States). Those standards require that we plan and perform the audit to obtain reasonable assurance about whether effective internal control over financial reporting was maintained in all material respects. Our audit included obtaining an understanding of internal control over financial reporting, assessing the risk that a material weakness exists, testing and evaluating the design and operating effectiveness of internal control based on the assessed risk, and performing such other procedures as we considered necessary in the circumstances. We believe that our audit provides a reasonable basis for our opinion.

A company's internal control over financial reporting is a process designed by, or under the supervision of, the company's principal executive and principal financial officers, or persons performing similar functions, and effected by the company's board of directors, management, and other personnel to provide reasonable assurance regarding the reliability of financial reporting and the preparation of financial statements for external purposes in accordance with generally accepted accounting principles. A company's internal control over financial reporting includes those policies and procedures that (1) pertain to the maintenance of records that, in reasonable detail, accurately and fairly reflect the transactions and dispositions of the assets of the company; (2) provide reasonable assurance that transactions are recorded as necessary to permit preparation of financial statements in accordance with generally accepted accounting principles, and that receipts and expenditures of the company are being made only in accordance with authorizations of management and directors of the company; and (3) provide reasonable assurance regarding prevention or timely detection of unauthorized acquisition, use, or disposition of the company's assets that could have a material effect on the financial statements.

Because of the inherent limitations of internal control over financial reporting, including the possibility of collusion or improper management override of controls, material misstatements due to error or fraud may not be prevented or detected on a timely basis. Also, projections of any evaluation of the effectiveness of the internal control over financial reporting to future periods are subject to the risk that the controls may become inadequate because of changes in conditions, or that the degree of compliance with the policies or procedures may deteriorate.

In our opinion, the Group maintained, in all material respects, effective internal control over financial reporting as of 31 March 2014, based on the criteria established in Internal Control – Integrated Framework (1992) issued by the Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.

We have also audited, in accordance with the standards of the Public Company Accounting Oversight Board (United States), the consolidated financial statements of the Group as of and for the year ended 31 March 2014 prepared in conformity with International Financial Reporting Standards (IFRS) as adopted by the European Union and IFRS as issued by the International Accounting Standards Board. Our report dated 20 May 2014 expressed an unqualified opinion on those financial statements.

Deloitte LLP
London
United Kingdom
20 May 2014

Please refer to our Form 20-F to be filed with the Securities and Exchange Commission in June 2014 for the audit opinion over the consolidated financial statements of the Group as of 31 March 2014 and 2013 and for each of the three years in the period ended 31 March 2014 issued in accordance with the standards of the Public Company Accounting Oversight Board (United States).

Audit report on the consolidated and parent company financial statements

Independent auditor's report to the members of Vodafone Group Plc

Opinion

In our opinion:

- the financial statements give a true and fair view of the state of the Group's end of the parent company's affairs as at 31 March 2014 and of the Group's profit for the year then ended;
- the Group financial statements have been properly prepared in accordance with International Financial Reporting Standards (IFRSs) as adopted by the European Union;
- the parent company financial statements have been properly prepared in accordance with United Kingdom Generally Accepted Accounting Practice; and
- the financial statements have been prepared in accordance with the requirements of the Companies Act 2006 and, as regards the Group financial statements, Article 4 of the IAS Regulation.

The financial statements comprise the consolidated statement of financial position and parent company balance sheet, the consolidated income statement, the consolidated statement of comprehensive income, the consolidated statement of changes in equity, the consolidated statement of cash flows, the related Group notes 1 to 34 and the related parent company notes 1 to 10. The financial reporting framework that has been applied in the preparation of the Group financial statements is applicable law and IFRSs as adopted by the European Union. The financial reporting framework that has been applied in the preparation of the parent company financial statements is applicable law and United Kingdom Accounting Standards (United Kingdom Generally Accepted Accounting Practice).

Separate opinion in relation to IFRSs as issued by the IASB

As explained in Note 1 to the Group financial statements, in addition to complying with its legal obligation to apply IFRSs as adopted by the European Union, the Group has also applied IFRSs as issued by the International Accounting Standards Board (IASB).

In our opinion the Group financial statements comply with IFRSs as issued by the IASB.

Going concern

As required by the Listing Rules we have reviewed the directors' statement on page 89 that the Group is a going concern.

We confirm that:

- we have concluded that the directors' use of the going concern basis of accounting in the preparation of the financial statements is appropriate; and
- we have not identified any material uncertainties that may cast significant doubt on the Group's ability to continue as a going concern.

However, because not all future events or conditions can be predicted, this statement is not a guarantee as to the Group's ability to continue as a going concern.

Our assessment of risks of material misstatement

Our risk assessment process continues throughout the audit and, as a result, we have identified three additional risks of material misstatement in the current year that had a significant effect on our audit strategy. These relate to the disposal of the investment in Verizon Wireless, the acquisition of Kabel Deutschland Holding AG and judgements in respect of provisions and contingent liabilities. In addition, we identified deficiencies in IT controls in relation to privileged user access which also impacted our audit strategy. The remaining risks were assessed as continuing risks from our audit of the previous year's financial statements.

The procedures described in our response to each risk are not exhaustive and we have focused on those procedures that we consider address areas of judgement or subjectivity. As part of our audit of the Group, in addition to substantive tests, we also test the design and operating effectiveness of internal controls over financial reporting in each of the risk areas.

The assessed risks of material misstatement described below are those that had the greatest effect on our audit strategy, the allocation of resources in the audit and directing the efforts of the engagement team:

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:

De rapportering door de externe auditor over de interne beheersing bij Belgische beursgenoteerde ondernemingen

Richting: **master in de toegepaste economische wetenschappen: handelsingenieur-accountancy en financiering**

Jaar: **2015**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Maes, Stijn

Datum: **2/06/2015**